

FIKSUOTI ISTORIJA

Lietuvos dokumentinis
paveldas, įrašytas į
UNESCO programos

Pasaulio atmintis

tarptautinį ir nacionalinį
registrus

FIKSUOTI ISTORIJA

Lietuvos dokumentinis
paveldas, įrašytas į UNESCO
programos *Pasaulio atmintis*
tarptautinį ir nacionalinį
registrus

Skiriama paminėti UNESCO programos
Pasaulio atmintis
30-ties metų sukaktį

Vilnius, 2022

PRATARMĖ

Žmogaus atmintis – efemeriška, lengvai pamirštanti net netolimos praeities įvykius. Vis dažniau informacijos ieškome Google pagalba, pasikliauname žiniatinklų, socialinių tinklų teikiama vaizdinga informacija. Norėdami praturtinti aplinkinių gyvenimus ir patirtis, perteikti idėjas ir istorijas, mes kuriame pasakojimus, dalinamės įdomiais dokumentais ar reikšmingais jų elementais. Tiek informacijos paieškai, tiek kūrybai reikalingas patikimas žinių šaltinis – originalūs dokumentai. Tačiau praeitį fiksuojantys dokumentai – labai greit nykstantys objektai. Jų netenkame dėl natūralaus senėjimo ir netinkamos priežiūros, stichinių gamtos ar žmogaus sukeltų nelaimių, tyčinių veiksmų bandant ištrinti prisiminimus dėl politinių ar religinių priežasčių.

Istorijos skersvėjų užgrūdinta Lietuvos valstybė itin jaučia dokumentinio paveldo netektis, supranta dokumentinio paveldo bendrakultūrinę svarbą. Įvairiuose pasaulio regionuose XX a. pabaigoje įsiplieskę nauji etniniai ir kariniai konfliktai, vykstančios (geo)politinės permainos, paskatino imtis veiksmų. Vos tapusi naująją UNESCO nare, 1991 metais Generalinėje konferencijoje Lietuva pasiūlė sutelkti dėmesį į dokumentinio paveldo išsaugojimą. Jau po metų, 1992-aisiais, UNESCO pradėjo įgyvendinti tarptautinę programą, skirtą dokumentiniam paveldui simboliniu pavadinimu „Pasaulio atmintis“. Programa siekiama remti dokumentinio paveldo išsaugojimą, užtikrinti ilgalaikę prieigą prie dokumentų ir skatinti informacijos apie juos sklaidą. Pagrindinės programos veiklos kreipiamos dviem kryptimis: 1995 m. įsteigtas reikšmingiausio dokumentinio paveldo Tarptautinis registras ir buvo inicijuoti pirmieji skaitmeninimo projektai. 1996 m. programos „Pasaulio atmintis“ dalimi tapo ir Lietuva: buvo įsteigtas Nacionalinis komitetas, pradėtos pirmos skaitmeninimo veiklos. 2003 metais buvo įsteigtas Lietuvos nacionalinis registras „Pasaulio atmintis“ (toliau – Registras). Šiuo metu jis įgyvendinamas dviem lygmenimis: tarptautiniu ir nacionaliniu. Registruojami tiek pavieniai atskiri objektai, tiek jų grupės (fondai, kolekcijos, rinkiniai), nepriklausomai nuo dokumentų saugojimo vietos ar juridinės priklausomybės. Nominacijas gali teikti bibliotekos, muziejai, archyvai, mokslo institucijos, privatūs asmenys ir kitos organizacijos, saugančios dokumentinį paveldą Lietuvoje, bei jų partnerės užsienyje.

Paveldo objektai, siūlomi į registrus, vertinami taikant tarptautinėje programoje numatytus atrankos kriterijus. Dokumentas turi būti originalus, reikšmingas pasaulio, regiono, krašto istorijai, padaryta teigiama ar neigiama įtaka raidai. Ypatingas dėmesys tenka retai išlikusiems tam tikro laiko ar rūšies dokumentų pavyzdžiams. Vertinamas objekto sukūrimo laikas, atspindintis reikšmingas gyvenimo permainas ar reiškinių pirmumą. Sukūrimo vieta atskleidžia

informaciją apie vietovę, dariusią poveikį įvykiams, užfiksuotiems dokumente, liudija neišlikusią fizinę aplinką. Kūrėjo kriterijus skatina įvertinti socialinį kultūrinį kontekstą, kuriame buvo sukurtas objektas; užfiksuoti asmenybių įtaką esminiems visuomenės gyvenimo pokyčiams. Objekto turinys gali atspindėti išskirtinį istorijos ar intelektualios raidos įvykį. Dokumento forma ir stilius turi būti išskirtiniai estetiniu, stilistiniu ar lingvistiniu aspektu, pasižymėti ypatinga pateikimo forma ar būdu, išraiškos priemonėmis. Vertingą dokumento savybę gali tapti ne tik turinys, bet ir objekto laikmena. Tolesniam nominuoto dokumento saugojimui ir ilgalaikiui išsaugojimui svarbiais požymiais tampa objekto vientisumas, fizinė būklė, grėsmės saugojimui, kurių viena – nepakankama informacija apie objektą. Nacionaliniame registre papildomai įvestas dar vienas kriterijus – svarba lituanistikai. Registro objektas turi atskleisti esminius lietuvių kalbos, kultūros, visuomenės elgesio, religijų, meno, politikos plėtros aspektus ar Lietuvos socialinį, etninį ir visuomeninį kontekstą, kuriame dokumentas sukurtas. Objekte turi būti atspindėta lietuvių kalbos ir krašto istorija, pereinamųjų laikotarpių progreso ar regeso esmė, žymių asmenybių ar asmenų grupių įtaka. Svarbus šio kriterijaus matmuo – objekto prieskyra. Registro objektu gali tapti visa, kas buvo sukurta Lietuvoje ar už jos ribų jos piliečių, o taip pat ne Lietuvoje sukurti objektai apie Lietuvą ir lietuvius įvairiomis kalbomis. Nacionaliniame registre Lietuva suprantama plačiąja prasme: apima ilgus valstybės formavimosi šimtmečius, kintančią valstybės teritoriją ir jos pavadinimus, įvairiautę kultūrą. Todėl kai kurie nominuoti dokumentai įvertinti kaip turintys regioninę reikšmę, t.y. svarbūs ir Baltarusijos, Latvijos, Lenkijos, Ukrainos valstybėms.

Šiuo metu Tarptautiniame registre įrašyti 3 pasaulinės reikšmės objektai, saugomi Lietuvoje ir kaimyninėse valstybėse. Visi jie liudija istorijos įvykius ar reiškinius, turėjusius ne tik valstybinę, bet ir pasaulinę reikšmę. Pirmasis objektas, „Baltijos kelio – žmonių grandinės“ dokumentų kompleksas, liudija 1989 m. rugpjūčio 23 d. įvykusią organizuotą masinę taikią demonstraciją, nusidriekusią per tris Baltijos šalis ir tapusią vienu iš svarbiausių žingsnių kelyje į Nepriklausomybę. Netrukus į pasaulio žemėlapi sugrįžo trys valstybės: Estija, Latvija ir Lietuva. Tarptautiniame registre įrašyta Radvilų archyvų ir Nesvyžiaus bibliotekos kolekcija priklausė vienai garsiausių aristokratų giminių Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Abiejų Tautų Respublikoje. Radvilų giminės atstovai suvaidino itin didelį vaidmenį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Lenkijos, Rusijos, Prūsijos istorijoje. Jie dažnai lemdavo Lietuvos valstybės ir visuomenės raidos procesus, neretai buvo faktiniai Lietuvos valdovai. Jų archyve saugomuose dokumentuose taip pat užfiksuota informacija apie Vidurio ir Rytų Europos politinį

ir kultūrinį gyvenimą, socialinius ryšius. Todėl Radvilos tapo vienu ryškiausių senosios Lietuvos valstybės atpažinimo ženklų Europoje bei pasaulyje. Bendrą istoriją mena ir trečiasis objektas tarptautiniame registre – Liublino unijos aktas. Jo pagrindu Europoje XVI a. viduryje buvo sukurta jungtinė valstybė – Abiejų Tautų Respublika, turinti bendras teises ir vertybes, bendras valdymo institucijas, bet išsaugojusi atskiras valstybių teises sistemas, kultūrinį ir politinį savarankiškumą. Sukurta valstybė daugeliui metų suformavo regiono istoriją, padėjo pamatus Europos vienybei.

Lietuvos nacionalinis registras „Pasaulio atminties“ yra nuolat besikeičiantis, vis papildantis dokumentinio paveldo sąrašas. Pirmieji 12 objektų buvo įrašyti 2006 m. Pirmasis numeris simboliškai suteiktas Martyno Mažvydo „Katekizmui“ – pirmai spausdintai knygai lietuvių kalba, vieninteliam egzemplioriui Lietuvoje. 2021 metais registre įrašyti 82 dokumentai ar jų rinkiniai, dokumentuojantys įvairius valstybės istorijos įvykius ar raidos etapus. 41 iš jų yra pripažinti regioninės ir 41 – nacionalinės reikšmės dokumentais. Visi jie pristatomi šiame leidinyje.

Registro objektai suskirstyti į tarptautinio ir nacionalinio registro grupes, kuriuose išdėstyti chronologine įrašymo seka. Prieskyra regioniniam ar nacionaliniam registrams, saugojimo vieta yra nurodomi po objekto antrašte. Nominantai apibūdinti trumpomis esė, kurios sudarytos pagal objektų saugotojų pateiktus duomenis ekspertiniam vertinimui. Skaitytojas sužinos objektų sukūrimo aplinkybes, objektų sudėtį ar turinį, saugojimo istoriją, trumpai nusakytą objekto reikšmę.

Įtraukti Registro objektai – labai skirtingi turinio, kilmės, laiko ir vietos, formos, sukūrimo laikmenos ir kitais aspektais. Dažnas Lietuvos nacionalinio Registro „Pasaulio atmintis“ objektas liudija ne vieno reiškinio pradžią ar savitumą Lietuvoje, todėl įdomių faktų ir pasakojimų ras besidomintys įvairiomis temomis.

Šiame Registro leidinyje pristatomi dokumentai (2, 19, 29, 33, 37, 42, 43, 57) liudija svarbius valstybės istorijos įvykius – nuo krikščionybės įvedimo 1387 m. iki Lietuvos laisvės Kovos Sąjūdžio tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos bei Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos akto dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo, priimto 1990 m. kovo 11 d. Vilniuje. Itin didelę ir svarbią grupę (29 vnt.) sudaro objektai, pasakojantys įvairiakalbę Lietuvos rašto ir spaudos istoriją nuo rankraštinio Lietuvos metraščio Trumpojo sąvado (40), pirmosios spausdintos knygos lietuvių kalba Martyno Mažvydo Katekizmo (1), ankstyviausių užrašų lietuvių kalba – rankraštinio lietuviškų poterių (47) iki Antano Miškinio tremties kūrybos rankraščių (49), lietuvių perkeltųjų asmenų (DP) spaudos rinkinio (46). Tarp jų – vieninteliai,

unikalus pasaulyje spaudiniai (1, 14, 15, 25, 30, 53, 65, 73, 78), reti didikų ar rašytojų autografa (52, 70, 72, 75). Mokslo raidą valstybėje liudija dešimt objektų, duodančių pradžią skirtingiems mokslo istorijos pasakojimams: apie mokslo institucijų raidą (pvz., Vilniaus universiteto įsteigimą (4)), pirmą mokslinę ekspediciją Nerimi (26), bene pirmą Rytų Europoje ir vieną iš 50 seniausių žinomų XIX a. Vilniaus universiteto herbariumą (44), ir kt. Registro objektai primena Bažnyčios (3, 6, 13, 41, 48, 57, 59, 79), teisės ir Konstitucijos (33, 50, 57), miestų (7, 8), ūkio ir visuomeninio gyvenimo (61, 68), etnografijos (9, 39, 44), technikos ir technologijų (10, 12, 20, 28, 38), aviacijos (10, 12) istoriją, atskirų asmenų ir giminių indėlį krašto gyvenimui (11, 36, 48, 69). Registro nominacijos liudija Lietuvos visuomenę pripažįstant krašto kultūrinių papročių įvairovę: įvertintas ir pripažintas Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų dokumentinis paveldas (6, 13, 18, 54, 67, 69), liudijantis kultūrinį bendruomenių gyvenimą įvairiais laikotarpiais. Registre įtraukti ir skaudžią krašto istoriją – numalšintus sukilimus už laisvę, tremtį, holokaustą liudijantys dokumentai (18, 19, 23, 42, 44, 49, 63, 66, 79, 81, 82). Dokumentai primins pirmo Lietuvos šventojo paskelbimą ir Kaziuko mugių pradžią (59), pirmą Dainų šventę (21), geriausiu tarpukario Europoje laikomą lengvosios atakos lėktuvą (10), papasakos, kaip represinių kratų metu atimtos fotografijos tapo ikonografiniu 1863 metų sukilimo liudininku (19) arba kaip žemaičių tarmė galėjo tapti mūsų bendrine kalba (74). Įdomybių ir vertingų dokumentų ras fotografijos (8, 9, 44), kino ir teatro (11, 18, 21, 22, 35, 56, 71), muzikos (20, 28) ir dailės (24, 31, 35, 58, 65, 80), kelionių (16, 26) ir kartografijos (26, 27, 61, 66) istorijos mėgėjai. Dažnas Registro objektas tapo ne vieno reiškinių ar įvykio liudininku, gali tapti kelių skirtingų pasakojimų šaltiniu.

Tačiau Registre tuo pat metu trūksta dar daugelį gyvenimo sričių žyminčių, atskleidžiančių dokumentinių objektų. Kiek liko neatskleistų, neįvertintų pirmųjų kartų ar reiškinių politikoje ir kultūroje, moksle, mene ir literatūroje, svarbių ne tik tarptautiniu ar valstybiniu mastu, bet ir atskiriems valstybės regionams, bendruomenėms ar organizacijoms, visuomeniniams judėjimams?

Kuriant Nacionalinį registrą „Pasaulio atmintis“ jau dalyvavo 25 Lietuvos institucijos – ne tik nacionalinės ir valstybinės reikšmės bibliotekos, nacionaliniai muziejai, valstybiniai archyvai, tačiau ir bažnytinės institucijos, Lietuvos radijo ir televizija, respublikiniai ir krašto muziejai, mokslo tyrimų institutas ar net privatūs asmenys. Tai, kad į Registro kūrimą pavyko įtraukti tokį platų paveldo saugotojų ratą – dar vienas svarbus Nacionalinio komiteto veiklos pasiekimas. Identifikuojant svarbių dokumentų kompleksus, rengiant nominacijas, sustiprėjo tarpinstitucinis bendradarbiavimas, nuolat dalijamasi gerąja patirtimi, ugdomas dokumentinio

paveldo vertės supratimas, paveldosauginės kompetencijos. Registro pildymas – objektų atranka ir teikimas, vertinimas – skatina dar kartą apmąstyti praeitį ir Lietuvos vietą pasaulio istorijoje, atskleisti vieno ar kito dokumento reikšmę laiko tėkmėje.

Visus, besidominčius praeitimi, jos fiksavimu, kviečiame rekomenduoti Registro papildymus. Tikimės, kad šis leidinys įkvėps dokumentinio paveldo saugotojus ir pavienius tyrinėtojus siūlyti nominacijas. Tik aktyviai palaikant dokumentinio paveldo bendruomenę, UNESCO Lietuvos nacionalinis registras „Pasaulio atmintis“ gali atspindėti mūsų atminties turtingumą ir perteikti jį ateičiai.

Dr. Rima Cicėnienė

TARPTAUTINIS REGISTRAS

BALTIJOS KELIAS – ŽMONIŲ GRANDINĖ, SUJUNGUSI TRIS VALSTYBES LAISVĖS VARDAN

Naujausioje Baltijos šalių istorijoje yra nedaug įvykių, kurių vertinimas nekelia jokių prieštaravimų, – dėl jų bendrai sutariama. Vienas tokių – Baltijos kelias, išreiškęs trijų tautų reikalavimą atitaisyti prieš pusę amžiaus įvykdytą neteisę. Minint 50-ąsias 1939 m. pasirašyto Molotovo-Ribbentropo pakto metines, 1989 m. rugpjūčio 23 d. buvo organizuota masinė taiki demonstracija – žmonių rankų grandinė, nusidriekusi 670 km nuo Talino per Rygą iki Vilniaus. Spėjama, susibūrė apie 2–2,5 mln. žmonių, iš jų beveik 1 mln. – iš Lietuvos. Baltijos kelias buvo aiškia politinę programą turinti solidarumo išraiška ir liudijo didžiules saviorganizacijos galimybes, kurios glūdėjo to meto Lietuvos, Latvijos ir Estijos visuomenėse. Šios akcijos organizavimas pademonstravo Lietuvos Sąjūdžio ir Estijos bei Latvijos liaudies frontų galią ir įtaką jų visuomenėse. Baltijos šalių nacionaliniai judėjimai laikėsi taikingos vadavimosi iš imperijos gnaužtų politikos. Didžiausias protesto akcijos pasiekimas buvo tai, kad SSRS nusileido bendram Baltijos šalių gyventojų protestui, pripažindama praeities nusikaltimus, t. y. pripažino buvus Molotovo-Ribbentropo paktą ir paskelbė jį negaliojančiu. Tai tapo vienu iš svarbiausių žingsnių kelyje į nepriklausomų Baltijos valstybių atkūrimą.

Kolekciją sudarantys 38 rašytiniai, vaizdo ir garso dokumentai, liudijantys beprecedentę politinę akciją Baltijos kelias, saugomi Lietuvos centriname valstybės archyve, Estijos nacionaliniame archyve ir Latvijos liaudies fronto muziejuje.

Pateikus bendrą Estijos, Latvijos ir Lietuvos paraišką *Baltijos kelias – žmonių grandinė, sujungusi tris valstybes laisvės vardan* (*The Baltic Way – Human Chain Linking Three States in Their Drive for Freedom*), dokumentų kolekcija 2009 m. įrašyta į UNESCO programos *Pasaulio atmintis* tarptautinį registrą.

1

2

RADVILŲ ARCHYVŲ IR NESVYŽIAUS BIBLIOTEKOS KOLEKCIJA

Vienos garsiausių aristokratų giminių Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Abiejų Tautų Respublikoje – Radvilų archyvus sudaro dokumentinis paveldas, kauptas nuo XV iki XX amžiaus. Kolekcijoje kartu su giminės korespondencija yra daug valstybinės reikšmės dokumentų ir sutarčių. Radvilų giminės nariai buvo aukšti valstybės pareigūnai ir vaidino nepaprastai didelį vaidmenį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Prūsijos, Rusijos imperijos ir Lenkijos Karalystės istorijoje. Ši pasaulinės reikšmės dokumentinio paveldo kolekcija yra unikali savo dydžiu – net 70 tūkst. dokumentų yra originalai, kurių teišlikę po vieną egzempliorių. Dokumentai, tarp jų valdovų privilegijos, raštai apie visuomeninius ir politinius įvykius Lietuvoje, Nesvyžiaus archyvą ir biblioteką, dienoraščiai bei memuarai, rašyti rusėnų, rusų, lotynų, lenkų, vokiečių, anglų, prancūzų, italų ir kitomis kalbomis, suteikia daug informacijos apie Vidurio ir Rytų Europos kultūros istoriją, kultūrinius ir socialinius ryšius, kasdienį gyvenimą. Daugelyje knygų paraščių matyti skaičiausiojo pastabos – tai liudija, kad buvo domimasi knygomis, jų turiniu. Radvilų giminės archyvą Nesvyžiuje pradėta rinkti 1570 m., Mikalojui Kristupui Radvilai Nesvyžių pasirinkus savo rezidencijos miestu.

Radvilų archyvų ir Nesvyžiaus bibliotekos kolekcija išblaškyta po daugelio valstybių archyvus. Dokumentus saugo Baltarusijos, Lietuvos, Suomijos, Lenkijos, Rusijos Federacijos ir Ukrainos archyvai. Lietuvos valstybės istorijos archyve saugoma daugiau nei 10 tūkst. bylų, kurių chronologinės ribos 1416–1939 metai.

Radvilų archyvų ir Nesvyžiaus bibliotekos kolekcija (*Radzwill's Archives and Niasvzh (Nieśwież) Library Collection*), pateikus bendrą Baltarusijos, Lietuvos, Suomijos, Lenkijos, Rusijos Federacijos ir Ukrainos paraišką, 2009 m. įrašyta į UNESCO programos *Pasaulio atmintis* tarptautinį registrą.

LIUBLINO UNIJOS AKTO DOKUMENTAS

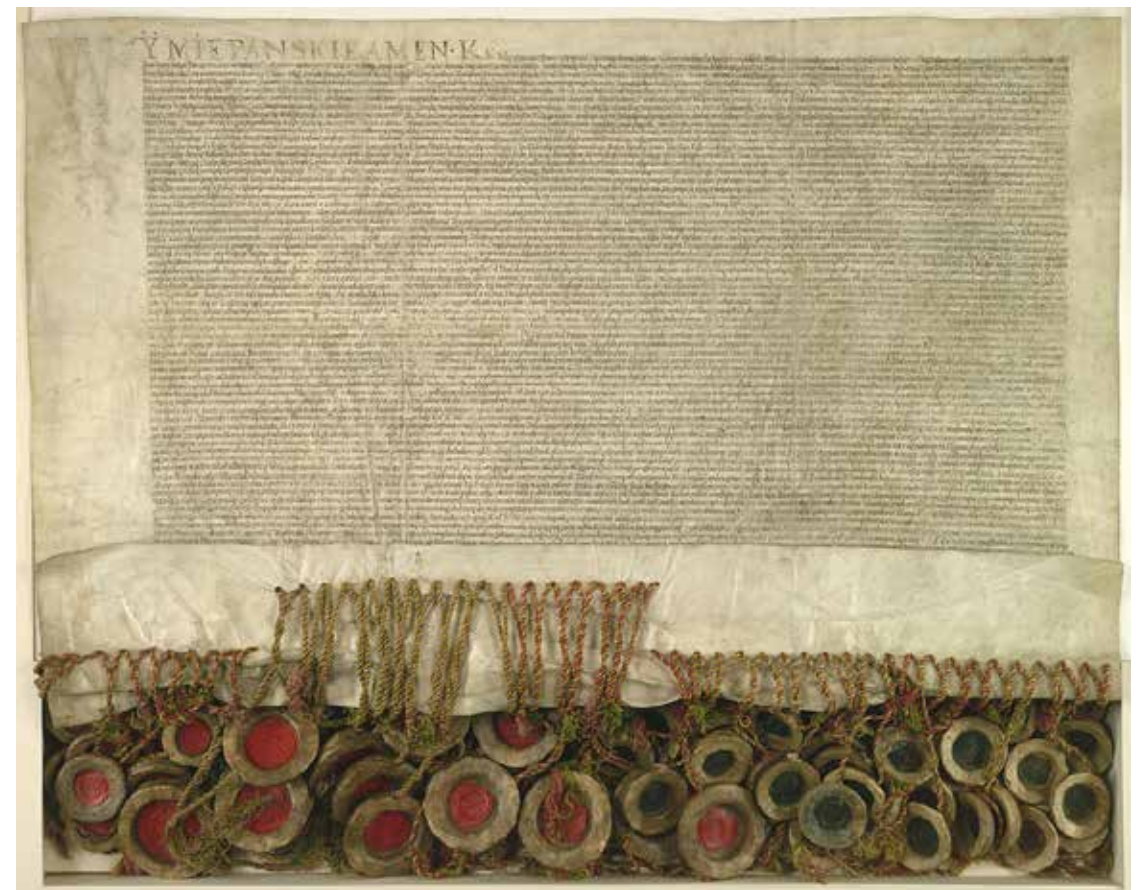
Liublino unija, sudaryta 1569 m. liepos 1 d. Liubline, – sutartis, sujungusi Lenkijos Karalystę ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę į vieną politinį darinį – Abiejų Tautų Respubliką, gyvavusią iki XVIII a. pabaigos ir palikusių svarbų pėdsaką ne tik Lenkijos ir Lietuvos, bet ir Ukrainos, Latvijos ir Baltarusijos istorijoje ir kultūrinėje atmintyje. Vėlyvaisiais viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais dinastinės unijos buvo įprastas politinis sprendimas Europoje. Iš įvairių tuo metu sudarytų valstybių sąjungų Lenkijos ir Lietuvos unija buvo ilgalaikis ir sėkmingiausias unijos projektas.

Lenkijos ir LDK atstovų derybos dėl šios unijos prasidėjo 1563–64 m. Seime Varšuvoje. Lenkijos pusė visą LDK, kaip paprastą provinciją, norėjo prijungti prie Lenkijos, tačiau LDK atstovai tam priešinosi, nors bajorai linko į uniją, nes norėjo tokių pat teisių ir privilegijų, kokias turėjo Lenkijos bajorai. Be to, LDK didikams reikėjo Lenkijos paramos nesėkmingai prasidėjusiame Livonijos kare su Rusija, kuris buvo ekspansinis. Lietuvos didikams jau buvo tapę akivaizdu, kad šio karo Lietuva negali kariauti ir laimėti viena, tad Lenkijos parama buvo labai svarbi. Kita vertus, Lietuva ir Lenkija jau buvo susisaisčiusios artimais šeimyniniais, kultūriniais ir kalbiniais ryšiais. Vieni svarbiausių Lietuvos didikų – pusbroliai Mikalojus Radvila Juodasis ir Mikalojus Radvila Rudasis, kalbėjo lenkiškai, buvo vedę lenkes. Tačiau tai jiems netrukde ginti politinio Lietuvos savarankiškumo. Jie norėjo derėtis dėl naujos unijos, bet kartu išsaugoti kuo daugiau teisių Lietuvai. Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas, netekęs vilties turėti įpėdinį, taip pat buvo glaudžios abiejų valstybių unijos šalininkas.

Unijos pagrindu buvo sudaryta jungtinė valstybė, oficialiai jos dalys buvo vadinamoji Karūna (Lenkija) ir LDK. Nors po Liublino unijos Lietuva ir Lenkija turėjo bendrą karalių, Seimą ir Senatą, valstybių teisinės sistemos ir pareigybų organizacija išliko atskiros.

Vienintelis išlikęs Liublino unijos aktas yra saugomas Centriniam senųjų aktų archyve Varšuvoje. Tai lietuviškos pusės unijos dokumentas su 78 lietuvių didikų ir bajorų antspaudais. Lenkų bajorų unijos aktas, kurį puošė 140 antspaudų, saugotas Radvilų šeimos kolekcijoje iki Antrojo pasaulinio karo, spėjama sudegė 1944 m. per Varšuvos gaisrą.

Liublino unijos akto dokumentas (*The act of the Union of Lublin*), pateikus bendrą Lenkijos, Lietuvos, Ukrainos, Latvijos ir Baltarusijos paraišką, 2017 m. įrašytas į UNESCO programos *Pasaulio atmintis* tarptautinį registrą.

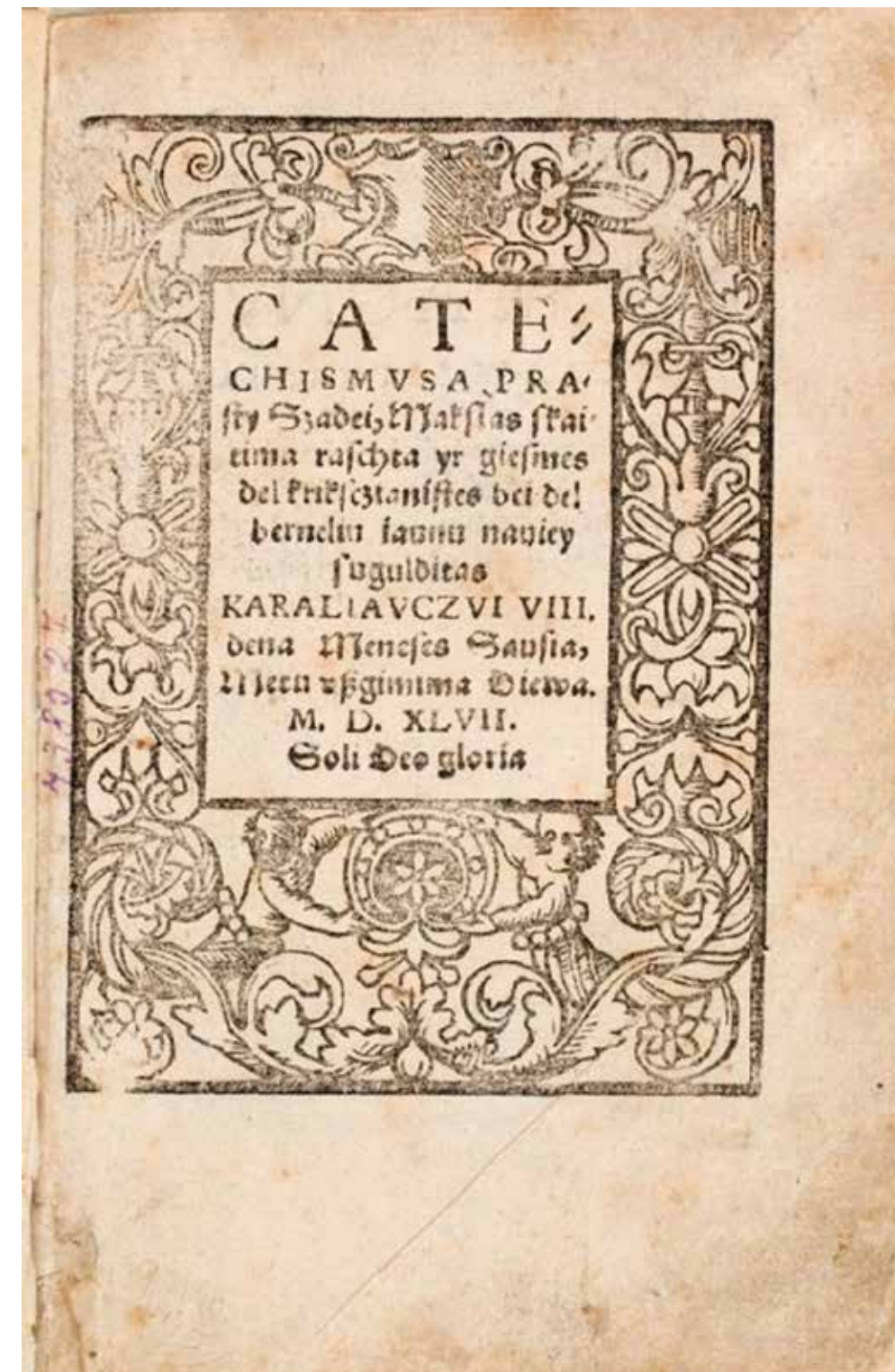
NACIONALINIS REGISTRAS

2006

Martynas Mažvydas. *Catechismusa
prasty szadei, makslas skaitima raschta
yr giesmes*, 1547 m., Karaliaučius

Regioninės reikšmės,
saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje

Katekizmas (*Katekizmo prasti žodžiai, mokslas skaitymo rašto ir giesmės*) – unikalus lietuvių raštijos paminklas, pirmoji išspausdinta knyga lietuvių kalba su pirmuoju originaliu lietuvišku eiliuotu tekstu ir gaidomis. Išleista 1547 m. Karaliaučiuje 200–300 egzempliorių tiražu, jos autorius ir sudarytojas – Martynas Mažvydas (apie 1510–1563). Autorius šios knygos tituliname lape nenurodo, tačiau, kaip iššifravo lenkų kalbininkas Janas Safarewiczius, jis įrašytas akrostichu eiliuotoje pratarmėje: MARTJNVS MASVJDJVS. 79 puslapių knygą sudaro lotyniška dedikacija, Karaliaučiaus universiteto rektoriaus Frydricho Stafilo (Stapilus, Stapellage) lotyniška prakalba, eiliuota lietuviška prakalba, elementorius, penkių dalių katekizmas ir giesmės su natomis. Vyrauja gotikinis (švabacho) šriftas, bet lotyniška dedikacija ir lotyniška prakalba atspausdintos lotynišku šriftu (antikva). Meniniu požiūriu pirmoji lietuviška knyga yra kukli. Katekizmo antraštė papuošta renesanso stiliaus vinjete, kuri įrėmina knygos pavadinimą. Knyga atspindi XVI a. pradžioje Vakarų Europoje įsigalėjusias reformacijos idėjas ir jų paplitimą Lietuvoje. Žinomi du išlikę šios knygos egzemplioriai saugomi Vilniaus ir Torunės (Lenkija) universitetų bibliotekose.

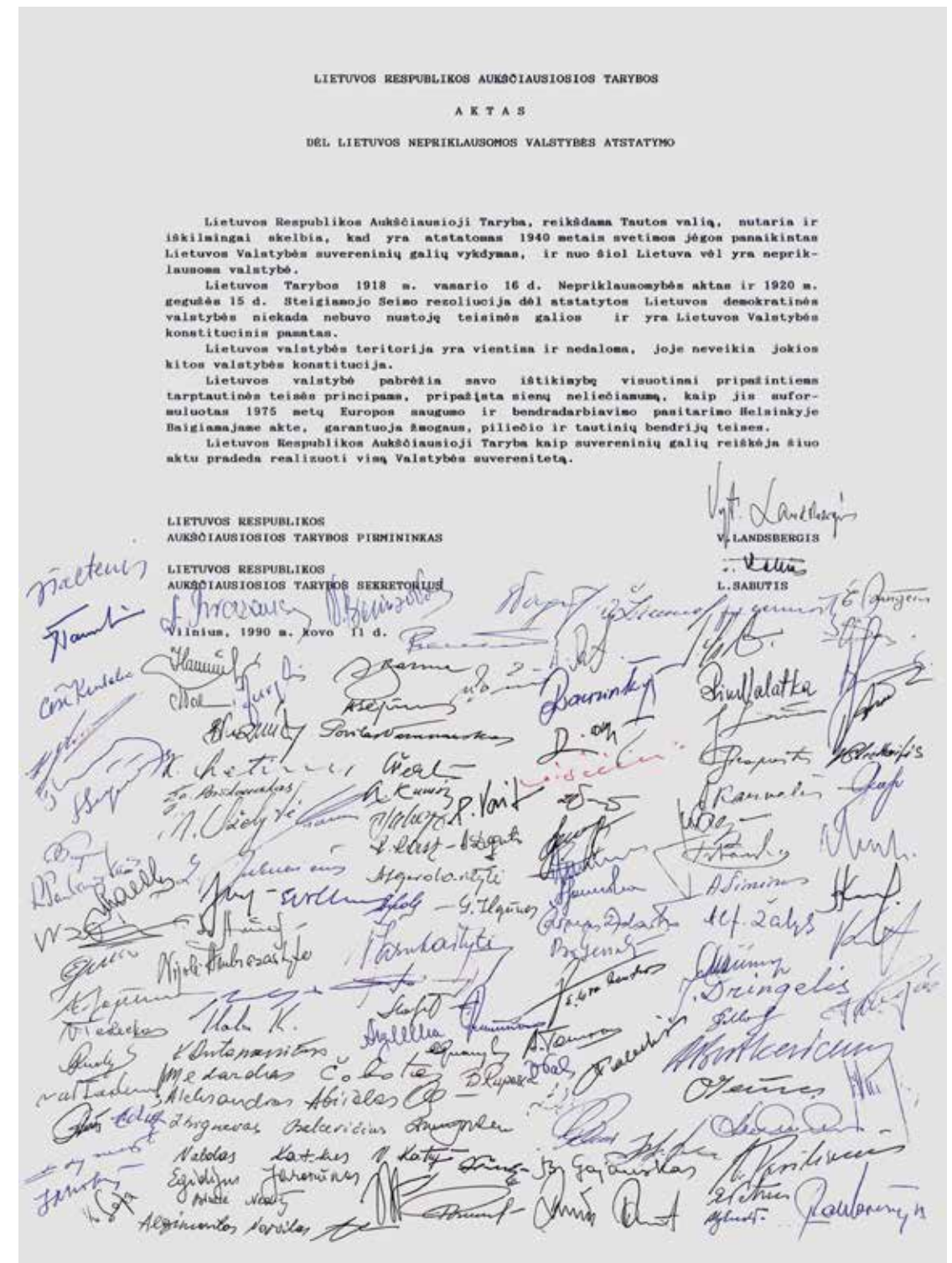

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo, 1990 m. kovo 11 d., Vilnius

Regioninės reikšmės,
saugomas Lietuvos valstybės naujajame archyve

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo yra su Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pirmininko prof. Vytauto Landsbergio, sekretoriaus Liudviko Sabučio bei deputatų originaliais parašais. Šiuo Aktu Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, reikšdama tautos valią, nutarė ir iškilmingai paskelbė, kad yra atstatomas 1940 m. svetimos jėgos panaikintas Lietuvos valstybės suverenių galių vykdymas ir teisiškai atkuriamas Lietuvos valstybės nepriklausomybė, konstatuojamas valstybės tęstinumas, kaip nepriklausomybės atkūrimo teisinis pagrindas, ir iš jo kylantis nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos Respublikos identitetas – tapatumas su 1918 m. sukurta nepriklausoma Lietuvos valstybe, kuri, nepaisant SSRS okupacijos ir aneksijos, toliau gyvavo kaip tarptautinės teisės subjektas.

Šis Aktas įtvirtino nepriklausomybės atkūrimo principus, kurie vėliau buvo išplėtoti kitais Lietuvos Respublikos teisės aktais, ir sudarė teises prielaidas atkurtai valstybės nepriklausomybei praktiškai įtvirtinti: vadovaudamasi jo nuostatomis, Lietuva visiškai perėmė savo teritorijos valdymą ir išskyrė savo piliečius iš svetimos valstybės jurisdikcijos. Jo pagrindu Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1991 m. buvo pripažinta kitų valstybių – tarptautinis Lietuvos valstybės pripažinimas de jure tebegaliojo, naujai jos vyriausybei reikėjo gauti tik šio pripažinimo patvirtinimą, užmegzti abipusius diplomatinis santykius.

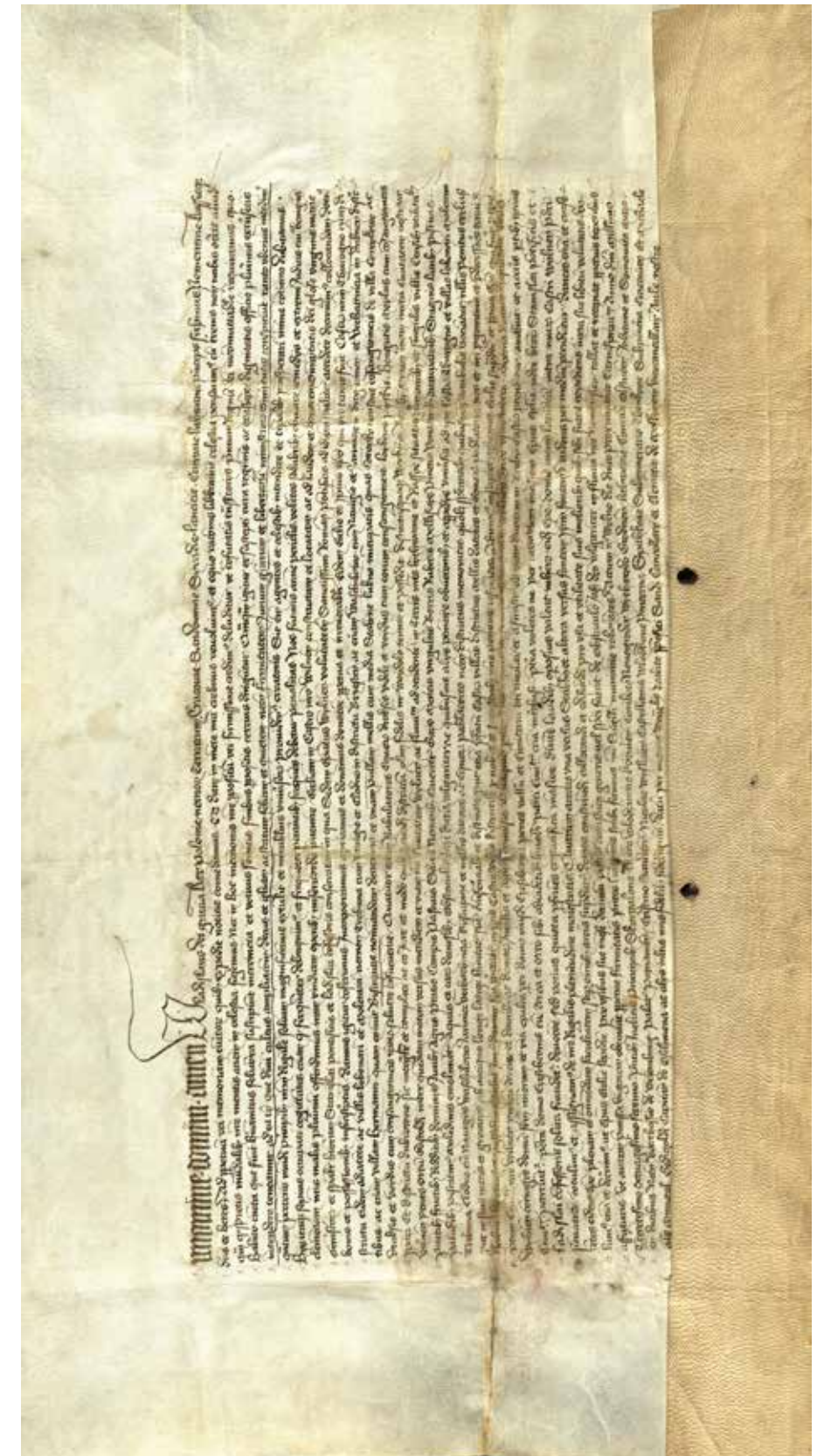
3

Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Jogailos privilegija Vilniaus katedrai, 1387 m. vasario 17 d., Vilnius

Regioninės reikšmės,
saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje

Tai svarbiausias krikščionybės įvedimą Lietuvoje liudijantis aktas, taip pat ankstyviausias išlikęs ir saugomas Lietuvoje surašytas pergamentas. Šia privilegija Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila (apie 1362–1434) Vilniaus pilies bažnyčiai ir vyskupui padovanojo Tauragnų pilį su valsčiumi, Labanoro ir Molėtų kaimus, Dambravos, Verkių, Bokšto valsčius, dalį Vilniaus miesto, kelis namus Vilniuje ir kt. Taip buvo įkurta ir aprūpinta vyskupo institucija. Šiuo ir vėliau išduotais aktais buvo suformuota privilegijuota bažnytinė žemėvalda. Dokumentas byloja apie į Lietuvos valstybę atėjusią krikščionybę. Jogailos pradėtas krikštijimas virto krikščionišimo procesu, oficialiai Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė tapo krikščioniška šalimi. Lietuvos valstybės raidai krikštas turėjo didžiulę socialinę, politinę ir kultūrinę reikšmę – nebeliko konfesinio atotrūkio nuo Vakarų Europos, buvo pašalinta pagrindinė politinės izoliacijos priežastis.

Dokumentas saugotas Vilniaus kapitulos archyve. 1956 m. iš Valstybinių restauracijos dirbtuvių remontuojant Vilniaus Šv. Stanislovo ir Šv. Vladislovo arkikatedrą baziliką perduotas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekai.

4

Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro privilegija dėl Vilniaus kolegijos pertvarkymo į universitetą, 1578 m. liepos 7 d., Lvovas

Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro privilegija dėl Akademijos bei Universiteto teisių suteikimo Vilniaus kolegijai, 1579 m. balandžio 1 d., Vilnius

Popiežiaus Grigaliaus XIII bulė, kuria patvirtinamas Vilniaus universiteto įsteigimas, 1579 m. spalio 30 d., Roma

Regioninės reikšmės,
saugomos Lietuvos valstybės istorijos archyve

Vilniaus universitetas – vienas seniausių Vidurio ir Rytų Europos universitetų. Tai liudija jo steigimosios privilegijos: 1578 m. liepos 7 d. Lvove išduota Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Stepono Batoro privilegija dėl Vilniaus kolegijos pertvarkymo į universitetą; 1579 m. balandžio 1 d. Vilniuje išduota Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Stepono Batoro privilegija dėl Akademijos bei Universiteto teisių suteikimo Vilniaus kolegijai; 1579 m. spalio 30 d. Romoje išduota popiežiaus Grigaliaus XIII bulė, kuria patvirtinamas Vilniaus universiteto įsteigimas. Šie dokumentai saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyvo kolekcijoje *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ir Lenkijos karalių privilegijos ir raštai Vilniaus jėzuitų akademijai ir Vilniaus bei Gardino miestų jėzuitų kolegijoms*.

Abiejų Tautų Respublikos – jungtinės Lietuvos ir Lenkijos valstybės – karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras (1533–1586), paremdamas Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus (apie 1505–1579) sumanymą, 1578 m. liepos 7 d. Lvove davė raštą kolegiją pertvarkyti į akademiją. Karalius, būdamas Vilniuje, 1579 m. balandžio 1 d. pasirašė naują privilegiją: [...] *nutarėme šiai Vilniaus mokyklai [...] duoti, leisti ir suteikti, kiek yra mūsų kompetencija, akademijos bei universiteto teisę, privilegiją ir galią, kokią mūsų karalystėje turi kitos kolegijos. Todėl šiuo raštu (tatai) duodame, leidžiame ir suteikiame.* [...]. O 1579 m. spalio 30 d. popiežius Grigalius XIII išleido bulę, pakeliančią kolegiją į universitetą ir skelbiančią jį nepriklausomu nuo vyskupų, metropolitų ar pasaulietinės valdžios. Taip Vilniaus universitetas tapo vienu iš septynių popiežiaus Grigaliaus XIII patvirtintų universitetų. Tarp jų buvo ir iki šiol katalikų pasaulyje garsėjantis Romos popiežiškasis Grigaliaus universitetas. Naujoji aukštoji mokykla buvo pavadinta *Academia et Universitas Vilnensis Societatis Jesu* (Jėzaus brolijos Vilniaus akademija ir universitetas).

8

9

*Laureae Academicæ seu Liber continens ritum promotorum ad gradum doctoratus, licentiatum, magisterii et baccalaureatus in alma Academia Vilnensi Soc. Iesu comparatus et ordinatus anno 1650**

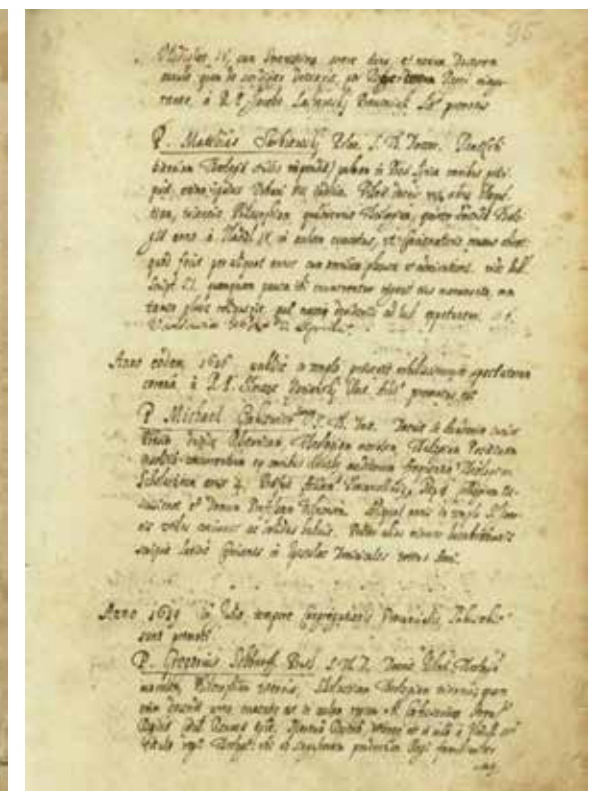
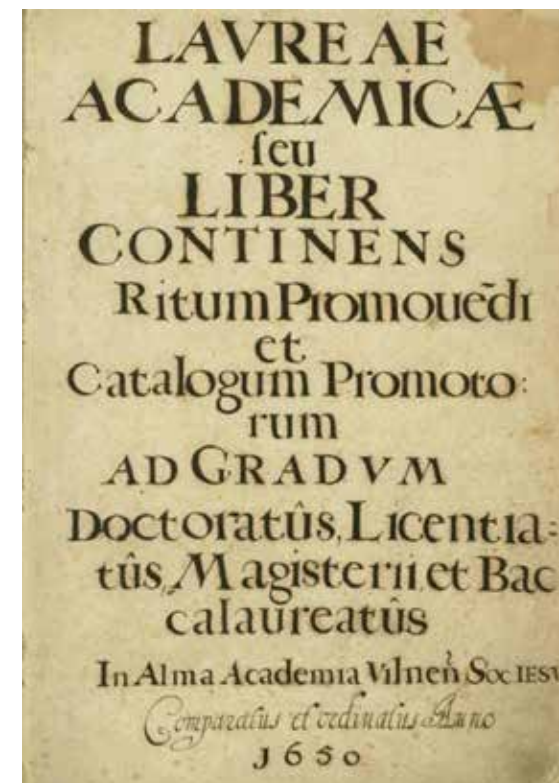
Regioninės reikšmės,
saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje

Vilniaus universiteto biblioteka šimtmečiais kaupė universiteto ir Lietuvos istorijos dokumentus, tačiau liudijančių seniausią universiteto gyvavimo periodą nėra daug. Vienas iš ankstyviausių šaltinių yra *Laureae Academicæ seu Liber continens ritum promotorum ad gradum doctoratus, licentiatum, magisterii et baccalaureatus in alma Academia Vilnensi Soc. Iesu comparatus et ordinatus anno 1650* – rankraštinė knyga lotynų kalba apie mokslinių laipsnių teikimą Vilniaus universitete. Tai vienintelis vientisas pirminis šaltinis ieškantiems duomenų apie asmenis, įgijusius mokslo laipsnius Vilniaus universitete, norintiems sužinoti ar patikslinti jų biografinius duomenis, tyrinėti universiteto tradicijas, savitumus bei akademinę aplinką. Viena iš vertingiausių Lietuvos mokslo paminklų įregistruoti 4076 asmenys, kuriems 1584–1781 m. Vilniaus universitetas suteikė filosofijos, teologijos, civilinės ir kanonų teisės mokslų laipsnius. Knyga pradėta pildyti 1650 metais. Manoma, kad tai antroji knyga. Pirmoji, spėjama, pradingo XVII a. viduryje, karų metais. Universitetui atsigavus po karų ir kitų negandų, vėl ėmus teikti mokslo laipsnius, universiteto sekretoriui iš įvairių kitų raštų pavyko atkurti ir įrašyti daugelio asmenų, kuriems buvo suteikti mokslo laipsniai iki XVII a. vidurio, pavardes.

Vilniaus universitetas mokslinius laipsnius suteikė daugeliui, kurių indėlis svarus ir vertingas ne tik Lietuvos mokslui ir kultūrai. Minėtini Europoje savo veikalais ir darbais išgarsėję: Martynas Smigleckis (1563–1618) – fundamentaliojo veikalo *Logika* autorius, Žygimantas Liaukšminas (1596/1597–1670), parašęs vertingą retorikos veikalą *Iškalbos praktika arba retorikos meno taisyklės*, lotyniškai rašęs poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus (1595–1640),

gimtosios kalbos puoselėtojas Konstantinas Sirvydas (1579–1631), astronomas ir matematikas Osvaldas Kriugeris (1589–1655), Lietuvos istorijos tyrinėtojas Albertas Vijūkas Kojelavičius (1609–1677), vienas iš pirmųjų Vilniaus universitete gavęs daktaro laipsnį jo rektorius Feliksas Barčas, astronomai Tomas Žebrauskas (1714–1758) (1753 m. Vilniuje įkūręs astronominę observatoriją), Martynas Počobutas (1728–1810) ir kt.

* Akademijos laurai arba laipsnių teikimo ir daktaro, licenciato, magistro ir bakalauro laipsnių siekiančiųjų Vilniaus Jėzaus Draugijos Akademijoje knyga, surašyta ir sudaryta 1650 metais

6

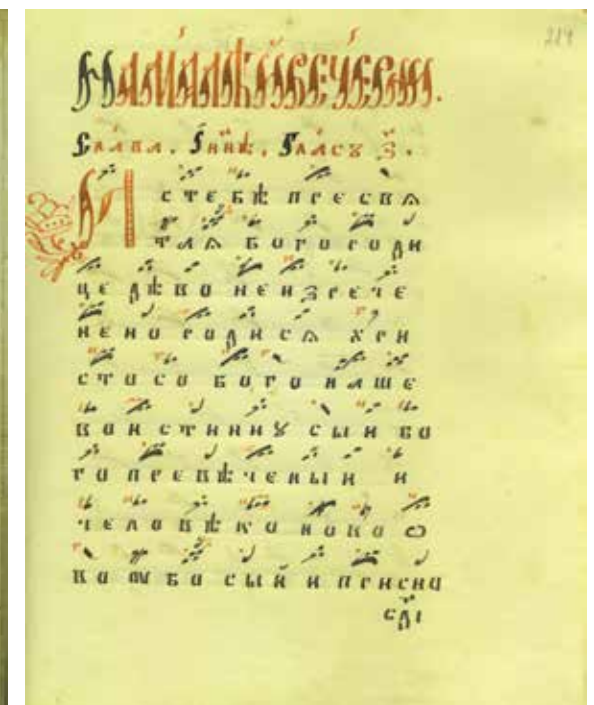
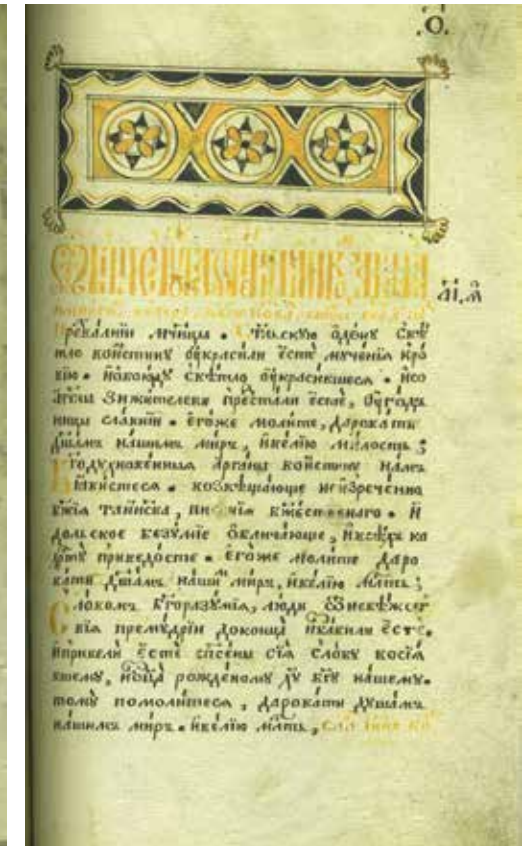
XIV a. pabaigos – XX a. I pusės dokumentų,
rašytų bažnytine slavų kalba, kolekcija

Regioninės reikšmės,
saugoma Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje

Kolekciją sudaro 46 rusų sentikių knygos, parašytos tiek Lietuvoje, tiek kituose Europos sentikystės centruose, bei knygos, parašytos iki Rusų Stačiatikių Bažnyčios skilimo XVII amžiuje. Tai ne tik tradicinio bažnytinio turinio dokumentai, bet ir mokomoji bei poleminė literatūra, originalioji sentikių kūryba. Pažymėtina, kad tokių rankraščių, kaip *Pomorų atsakymų* nuorašas, kūrinių apie Antikristą rinkinys, ženklinio giedojimo elementorius, kitose Lietuvos bibliotekose nėra, todėl jie priskirtini raritetų grupei.

Seniausias šios kolekcijos dokumentas – XIV a. pabaigos *Prologo* fragmentas, parašytas ant pergamento. Kitų dokumentų – įrištų rankraštinųjų knygų – viršeliai odiniai, aksominiai, apkaustyti metalu, įvairaus dydžio. Kai kurie dokumentai gausiai iliustruoti.

Šioje kolekcijoje saugomos dvi žymių knygų perrašinėjimo centrų Vyge (dab. Karelija, Rusija) ir Vėtkoje (dab. Baltarusija) originalios knygos svarbios ne tik sentikių kultūros tyrinėtojams, bet ir menotyrininkams, nes jose gausu miniatiūrų ir kitų knygos puošybos elementų. Kelios knygos reprezentuoja vietinę Lietuvos sentikių kultūros ir meno tradicijų tąsą. Knygų paraštėse daug įdomios informacijos apie jų savininkus, perrašinėtojus, istorinius įvykius.

Atvirukas *Salut de Vilna. Montagne de château** su 1897 m. lapkričio 27 d. pašto antspaudu

Nacionalinės reikšmės,
saugomas Lietuvos literatūros ir meno archyve

Seniausias žinomas atvirukas su Vilniaus vaizdu. Vaizdo pusėje yra vokiečių kalba ranka užrašytas sveikinimo tekstas su data 27 XI 97. Atvirukas saugomas Lietuvos literatūros ir meno archyvo Boriso Gurinovičiaus (1907–1985) Vilniaus miesto ir apylinkių atvirukų kolekcijoje.

* Pasveikinimas iš Vilniaus. Pilies kalnas

8

Kauno fotografai. Kauno senoji portretinė fotografija, 1863–1940 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugoma Kauno technologijos universiteto bibliotekoje

Kolekciją *Kauno senoji portretinė fotografija* sudaro 160 fotografijų, XIX a. II pusėje – XX a. I pusėje padarytų žymiose Aleksandro Strausso (1834–1896), Jarosławo Brzozowskio, Władysława Zatorskio (1862–1926), Adomo Felikso Kliučinskio, Simono Bajero (1893–1942), Karlo Baulo (1893–1964), Zinaidos Bliumentalienės ir kitose fotoateljė. Ši kolekcija atspindi Lietuvos komercinės ir meninės fotografijos raidos ištakas, plėtrą ir savitumus, o kai kurios fotografijos yra pelniusios ir tarptautinį pripažinimą. Kolekcijai atrinktos fotografijos buvo susistemintos chronologine tvarka, akcentuojant žymesnes fotografų dirbtuves. XX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje Kaune jau veikė apie 50 dirbtuvių, su kuriomis konkuravo fotografai mėgėjai. Siekdami įsimenantių reklamos, fotografai savo dirbtuves pavadindavo skambiais vardais: *Elena, Polyfoto, Zinaida, Union, Splendid, Džiokonda, Menas* ir kt. To meto inteligentijos sluoksniuose stilingas fotografas buvo toks pat svarbus kaip siuvėjas ar kirpėjas. Ši kolekcija yra įvairiais aspektais įdomus pulsuojantis miesto praeities vaizdas, atgaivinantis autentišką miestiečių kultūrinę bei socialinę aplinką.

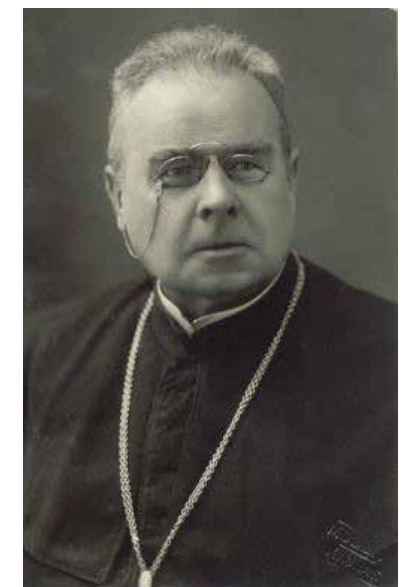
13

14

15

16

17

18

19

22

23

20

21

24

25

Šiaulių kraštotyros draugijos (1927–1940) etnografinis archyvas

Nacionalinės reikšmės,
saugomas Šiaulių Aušros muziejuje

Šiaulių kraštotyros draugijos etnografinį archyvą sudaro 89 bylos (15651 puslapis) ir 23 etnografinės anketos su atsakymais (5289 puslapiai). Medžiaga sukaupta per etnografines ekspedicijas Šiaulių, Biržų, Kauno, Kretingos, Marijampolės, Mažeikių, Panevėžio, Raseinių, Rokiškio, Šakių, Telšių, Trakų, Ukmergės, Utenos apskrityse bei Vilniaus krašte. Ji suskirstyta į atskiras bylas pagal valsčius.

Etnografiniame archyve gausu aprašomosios ir ikonografinės medžiagos. Jame yra per 380 aprašų, kuriuos atliko 38 autoriai. Labai daug ir įvairių temų yra aprašęs Adomas Vitauskas. Paminėtini ir kiti autoriai: Stasys Daunys, Juozas Petrulis, Marijona Čilvinaitė, Vincas Vaitekūnas, Vladas Zdichauskas ir kt. Aprašuose pateikiama žinių apie dvasinę ir materialinę etninę kultūrą.

Ikonografinę medžiagą sudaro kaimų situaciniai planai, aeronuotraukos, piešiniai, škicai, fotografijos, brėžiniai (šių yra per 750, jie gana profesionalūs, ypač Stasio Vaitkaus (1907–1989). 1800 etnografinių piešinių originalūs pažintine prasme. Juos piešė dailininkai Gerardas Bagdonavičius, Vytautas Jurevičius, Kostas Dambrauskas, Stasys Vaitkus ir kt. Išskirtinai paminėtini piešinių aplankas *Kryžiai ir koplyčios* (Žemaitija, 129 vnt.) ir Vlodo Drėmos etnografinių piešinių kolekcija (76 vnt.).

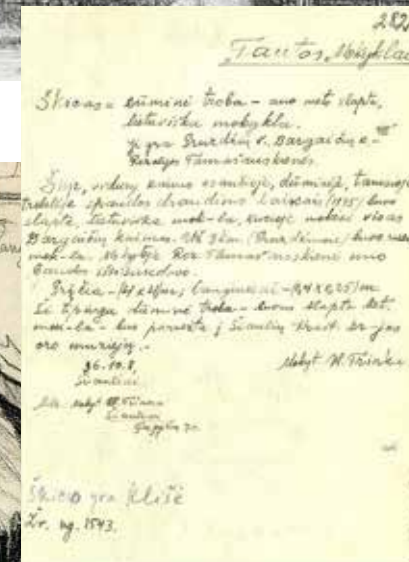
Gausiausią archyvo ikonografinės medžiagos dalį užima nuotraukos – per 7500 vienetų (profesoriaus Igno Končiaus (1886–1975) fotografijos, kuriose užfiksuotas Žemaitijos kaimo žmonių gyvenimas (881 vnt.), albumas *Kryžiai* (Šiaulių apskr.) su 501 Balio Buračo (1897–1972) ir Adomo Varno (1879–1979) nuotrauka. Kitų nuotraukų autoriai yra Peliksas Bugailiškis, Česlovas Liutikas, Stasys Daunys, Juozas Petrulis, Vladas Trinkas, Stasys Vaitkus ir kt.

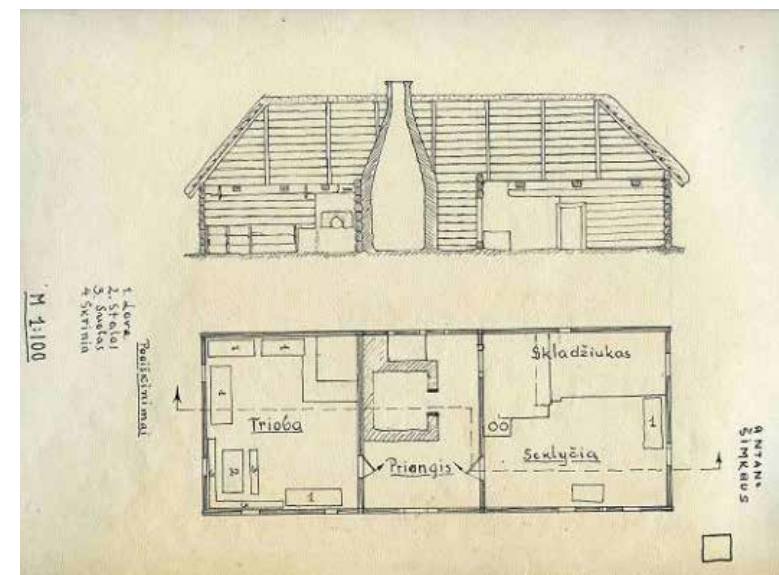
27

28

26

29

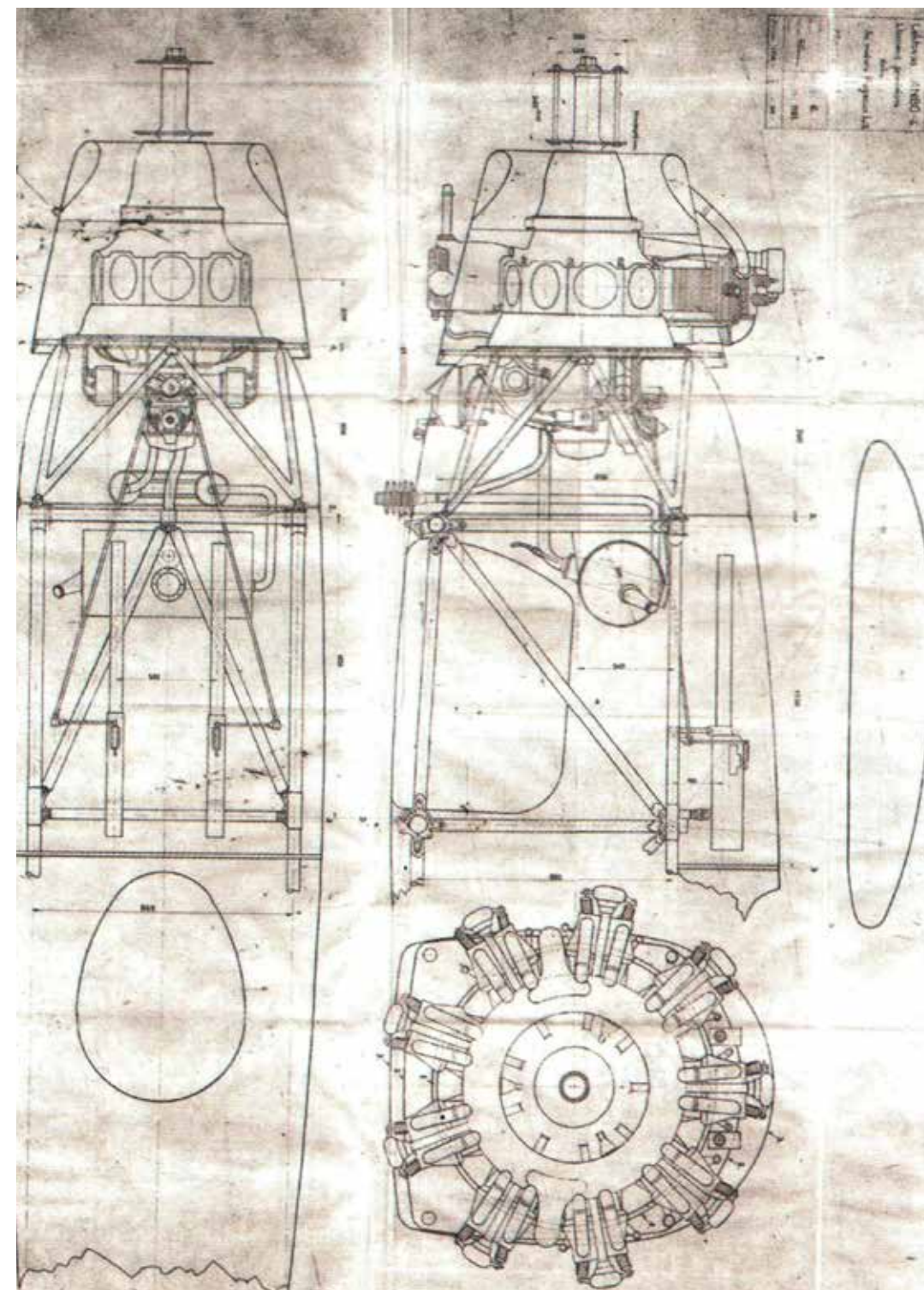
10

Lietuvos karo aviacijos viršininko, brigados generolo Antano Gustaičio lėktuvo ANBO-IV (ANBO-41) brėžiniai, XX a. 4-asis dešimtmetis

Nacionalinės reikšmės,
saugomi Lietuvos aviacijos muziejuje

Lietuvos karo aviacijos viršininko, brigados generolo Antano Gustaičio (1898–1941) dviviečio lėktuvo – aukštasparnio monoplano ANBO-IV (ANBO-41), skirto žvalgybai, brėžiniai yra vieninteliai, išlikę kaip vientisas kompleksas. ANBO-IV tarpukario Europoje buvo vertinami kaip geriausi lengvosios atakos lėktuvai. Su trimis tokio tipo lėktuvų grandimis A. Gustaitis 1934 m. aplankė Europos sostines, garsindamas jose Lietuvos vardą ir stebindamas, kad tokia maža neseniai atsikūrusi valstybė jau skraido savos gamybos lėktuvais. Per 1925–1939 m. laikotarpį A. Gustaitis sukonstravo ir išbandė devynių tipų lėktuvus: ANBO-I, ANBO-II, ANBO-III, ANBO-IV (ANBO-41), ANBO-V, ANBO-51, ANBO-VI, ANBO-VII ir ANBO-VIII. Karo aviacijos dirbtuvės pagamino 65 šių lėktuvų vienetus.

Nepaisydami represijų, kurias sovietų okupacijos metais patirdavo žmonės, grėsmės bei supratę šių brėžinių reikšmę nepriklausomos Lietuvos paveldui, juos išsaugojo generolo giminaičiai. Apie 1970 m. brėžiniai buvo perduoti aviacijos istorikui Vytautui Jurkštui. Vėliau juos iš istoriko žmonos nupirko Lietuvos aviacijos muziejus. Pagal šiuos brėžinius ir šiandien būtų galima pagaminti lėktuvą ANBO-IV.

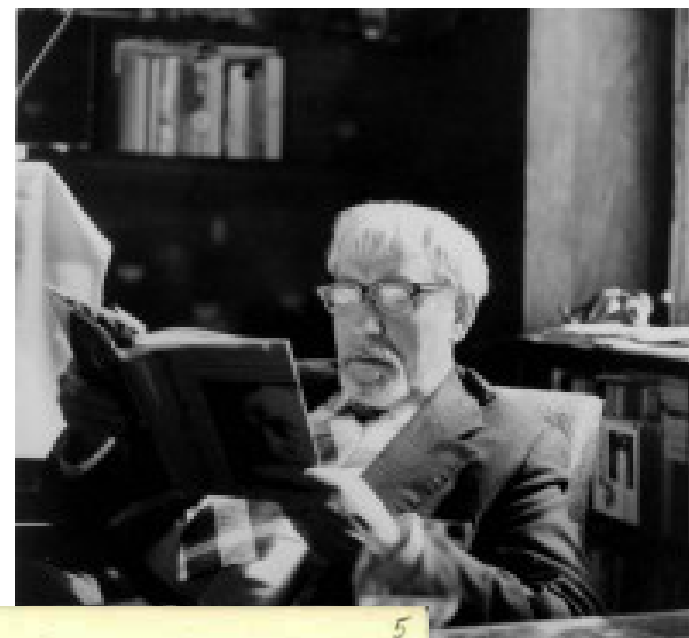
Juozo Miltinio fondas, 1940–1994 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugomas Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės
viešojoje bibliotekoje

Juozo Miltinio (1907–1994), Panevėžio dramos teatro režisieriaus ir aktoriaus, asmeninis archyvas – tai visą gyvenimą kaupti asmeniniai, kūrybos ir veiklos dokumentai bei korespondencija, nušviečiantys šio Lietuvos teatro maestro gyvenimo kelią, jo kūrybą bei ryšius su to laikotarpio iškiliais kultūros ir meno žmonėmis bei atspindintys Lietuvos teatro raidą XX a. II pusėje. Archyve saugomi autentiški ir unikalūs rašytiniai, grafiniai, garso ir vaizdo dokumentai yra svarbus šaltinis Lietuvos teatro ir kultūros istorijos tyrinėtojams.

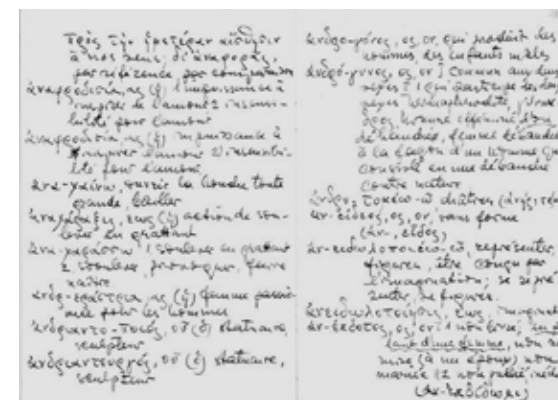
Vertingiausia archyvo dalis – kūrybos ir veiklos medžiaga: dailininkų laiš-
kai režisieriui Juozui Miltiniui (Valentino Antanavičiaus, Marijos Račkauskai-
tės-Cvirkienės, Alfonso Dargio, Antano Gudaičio, Rimtauto Gibavičiaus,
Vytauto Kazimiero Jonyno, Vytauto Kalinausko, Rimto Kalpoko, Algimanto
Mikėno, Žibunto Mikšio, Vytauto Virkau ir kt.), kitų žymių žmonių (Juozapo
Albino Herbačiausko, Juozo Keliuočio, Tomo Sakalausko, Jeano Mercure,
Konrado Wolfo, Kennetho Wootono ir kt.) užrašų knygelės, konspektai, pie-
šiniai, pjesių originalai ir vertimų rankraščiai, asmens, teatrinės veiklos doku-
mentai, asmeninės ir spektaklių fotografijos.

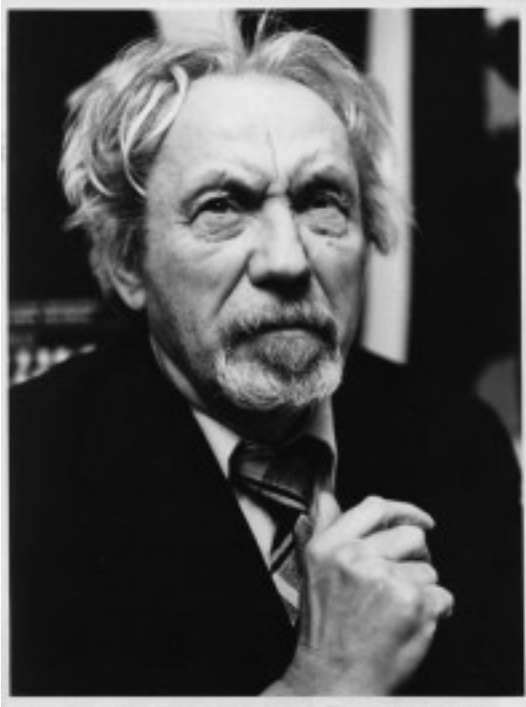
31

32

33

34

35

36

Lehnworts seolatas žodis
Valerijana, Derkiulė

1979-Kovo 5d.

1904 m. gimė
75 metų nesulaukęs.

1999
1979
14

Pasmas lib. stanza, (siml)
strophe (stufi) 25 Kern
hark. stance (franc)
Strophe

Vermillon. de Vermell, lat.
Vermiculus. Ruda fine de
Cinabre; substance colorante
d'un ~~don~~ rouge vif tirant
sur le jaune couleur extraite
de cette substance. Couleur
rouge vif.

Man raikia dvijs Bonkus
MORION (Moldavot) viens iine-
sivonus. Kite pasimegarinai.

37

38

perfectus, α, um τέλειος, εἶ
eior, victus, ἀρετή, ἀρετ
perfecte, τέλειος
perfectio, τέλειότης, ὅτος
ῆ, τέλειωσις, εἰωσις, ἡ ἀρετ
perfi de, ἀπιοτας
perfidia, ἀπιοτία, ας, ῆ
we enjoy ourselves same
as you do.

Vino rosso indicato son
arrosti di carne rosse
e la lavaggine. Primi
piati sa potosi. servize
a temperatura ambiente

Nasturtium. Indian ~~crucifera~~
nasturtia ~~crucifera~~
RUE rita. Estragon pelatus
Nasturtium. Indian ~~crucifera~~
nasturtia ~~crucifera~~
Metale. Wärmewood
desinchiem. (Vermut)

artu en parankama
Valkem
Kokais Squarians d
Kolon funkcion
Syntaxia atizone
i sekvenbistoj.

poseleti - Kiu di me fi
Eue pno fi, apio pme fi,
sgava.

Volkommen-tobulas
Vervolke. Gheit Tobulyke
mining tobuly
minas
Volkommenheit tobulyke
perfecte & τέλειος
perfection, improve ment
perfect, improve onself

39

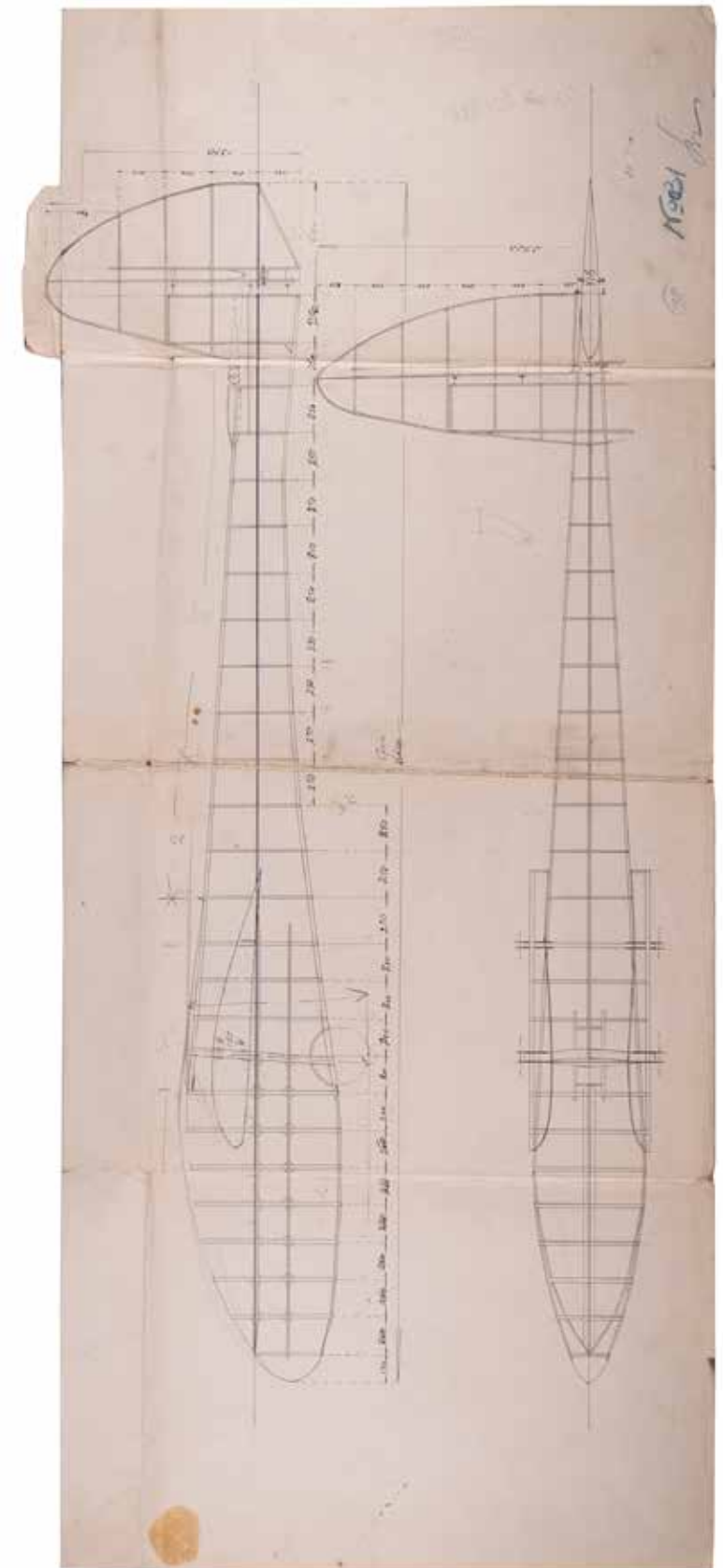
12

Balio Karvelio sklandytuvo BK-4 aerodinaminių ir konstrukcinių charakteristikų visas komplektas, 1955–1956 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugomas Lietuvos aviacijos muziejuje

Balys Karvelis (1911–1996) – žymus sklandytuvų konstruktorius, pirmąjį sklandytuvą sukonstravęs 1938 metais. Tuomet dar jaunas savamokslis aviakonstruktorius, nebaigęs jokių aukštųjų mokslų, iš karto sugebėjo sukurti aukščiausios klasės sklandytuvą. Su juo B. Karvelis pats dalyvavo 1938-ųjų Tautinės olimpiados sklandymo varžybose. Muziejaus fonduose tebesaugomas sklandytuvo BK-4 darbo brėžinių komplektas.

Prasidėjus okupacijai, Lietuvos aviacija buvo sunaikinta, skraidymas lėktuvais ir lėktuvų gamyba buvo uždrausta. Tada Lietuvos konstruktoriai ėmėsi sklandytuvų konstravimo bei statybos ir šioje srityje įsitvirtino pirmaujančiose pozicijose SSRS. Iki 1956 m. pakilti aukščiau nei 50 m ir skraidyti sklandytuvų maršrutais buvo draudžiama. 1957 m. sklandytuvas BK-4 buvo pirmoji kregždė tolimiems skrydžiams, o 1972 m. B. Karvelis sukūrė pirmąjį Lietuvoje (ir SSRS) plastmasinį (stiklaplasčio) sklandytuvą. Jo patobulintos versijos pradėtos gaminti Prienuose įkurtoje sklandytuvų gamykloje. Ši gamykla sėkmingai veikia ir šiandien, o aukštos kokybės sklandytuvai pardavinėjami visame pasaulyje.

NACIONALINIS
REGISTRAS

2007

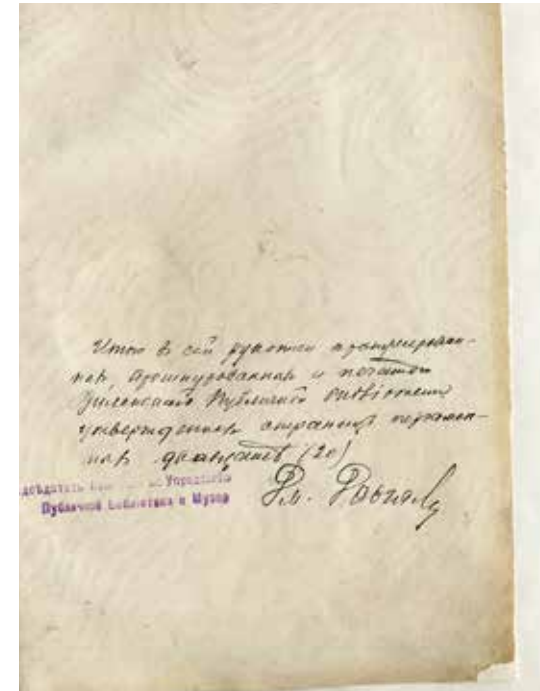
13

Trumpas šventadieniams skirtų evangelijų skaitinių rinkinys (Turovo evangelijos fragmentas), XI a.

Regioninės reikšmės,
saugomas Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskių bibliotekoje

Tai ankstyviausias rašto paminklas, saugomas Lietuvos Respublikoje, vienas iš keturiolikos išlikusių XI a. rašto paminklų senąja bažnytine slavų kalba buvusioje Sovietų Sąjungos teritorijoje. *Trumpo šventadieniams skirtų evangelijų skaitinių rinkinio* (trumpojo aprakoso, žinomo *Turovo evangelijos* pavadinimu) fragmente išliko 11 inicialų, tapytų senuoju bizantiniu stiliumi raudona, mėlyna ir žalia spalvomis, su juodo kontūro apvadu. Remiantis Lietuvos didžiojo etmono, Trakų vaivados kunigaikščio Konstantino Ostrogiškio (apie 1460–1530) donaciniais įrašais, manoma, kad kodeksas priklausė Kristaus Atsimainymo cerkvei Turove. *Turovo evangelija* atskleidžia buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stačiatikių bažnyčios dvasinės ir materialinės gyvensenos, knygos kultūros ištakas, atspindi valstybės tikėjimų kultūrinį, etninį bei visuomeninį kontekstą.

Kodekso fragmentą 1865 m. Turove (netoli Minsko, dab. Baltarusijos Respublika) anglių dėžėje archeografinės ekspedicijos metu rado mokytojas Nikolajus Sokolovas. Rankraštinės knygos fragmentą jis parvežė į Vilniaus viešosios bibliotekos Rankraščių skyrių. 1915 m. kartu su kitomis bibliotekos vertybėmis *Turovo evangelija* buvo išvežta į Rusiją ir saugota SSRS Valstybinėje V. I. Lenino (dab. Rusijos valstybinėje) bibliotekoje Maskvoje. Po Antrojo pasaulinio karo (tarp 1946–1952 m.) grąžinta į Lietuvą ir perduota Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekai.

Mikalojus Daukša. *Kathechismas arba Mokslas kiekvienam krikščionii priwalvs*, 1595 m., Vilnius

Regioninės reikšmės,
saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje

1595 m. Mikalojaus Daukšos *Katekizmas, arba Mokslas, kiekvienam krikščioniui privalus* – unikalus lietuvių raštijos paminklas, pirmoji žinoma Lietuvoje Didžiosios Kunigaikštystės knyga lietuvių kalba. Tai vienintelis pasaulyje žinomas išlikęs egzempliorius. Lietuvių raštijos pradininkas Didžiojoje Lietuvoje M. Daukša ją vertė iš ispanų jėzuito Jokūbo Ledesmos (Giacomo Ledesma) katekizmo lenkiškojo varianto. Šis veikalas buvo kontrreformacijos judėjimo LDK atsakas į XVI a. Vakarų Europoje įsigalėjusias ir Lietuvoje plintančias reformacijos idėjas.

M. Daukšos *Katekizmas* ypač svarbus dėl savo stilistinių bei kalbinių ypatybių: autorius ne tik gražia lietuvių kalba išvertė originalą – sykiu tai buvo pirmasis bandymas parašyti veikalą tokia kalba, kuri būtų suprantama tiek aukštaičiams, tiek žemaičiams. Svarbus jame yra ir įvairių lietuvių tarmių leksinių paralelizmų pateikimo teksto paraštėse faktas.

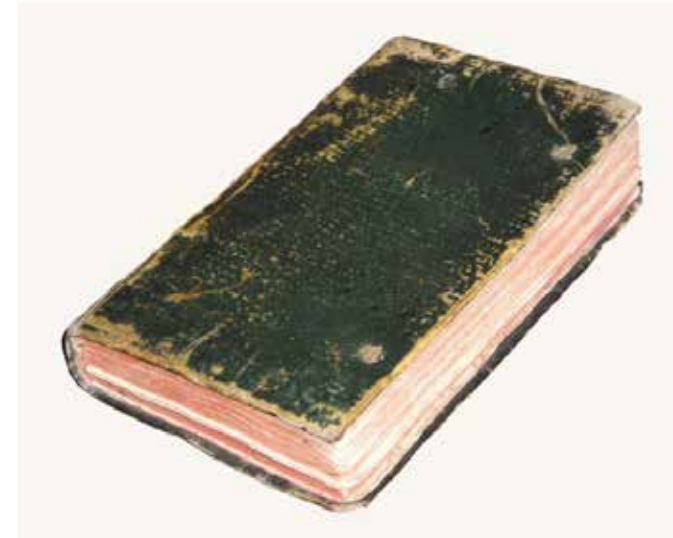

15

Jonas Jaknavičius.

*Ewangelie polskie y litewskie**, 1647 m., Vilnius

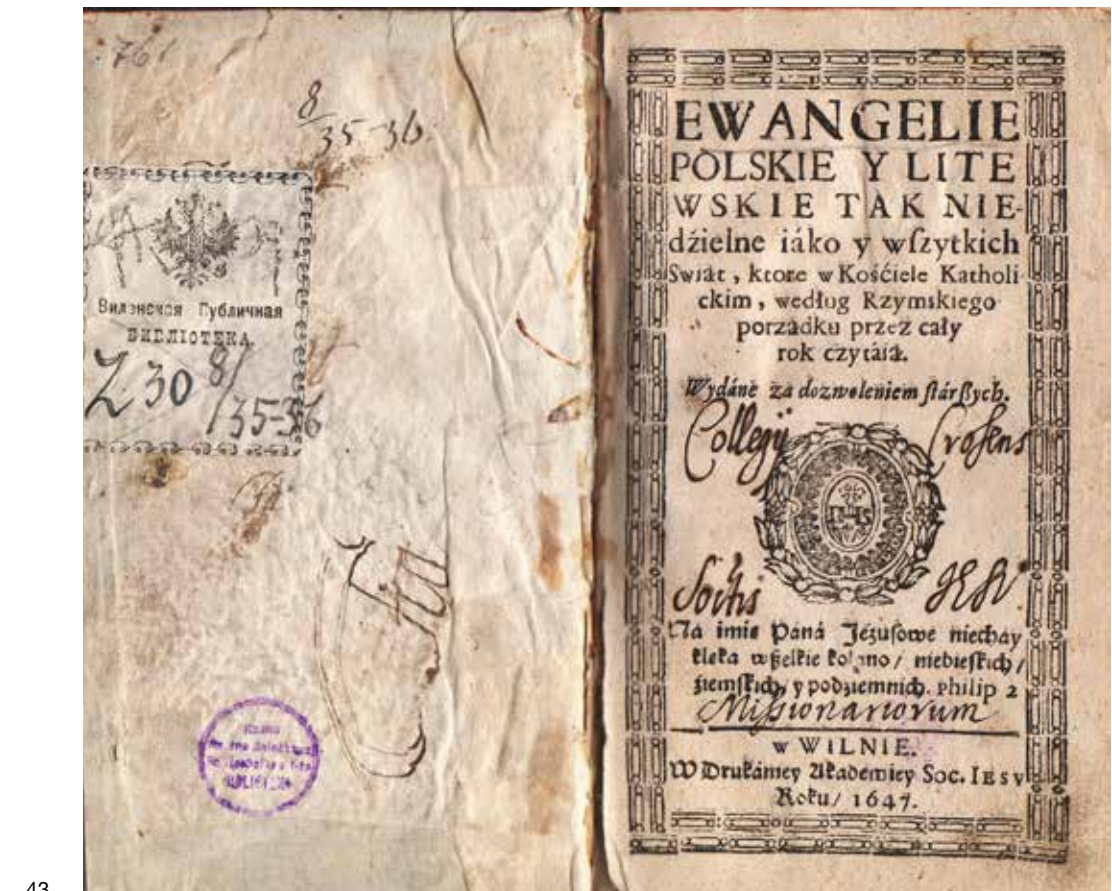
Regioninės reikšmės,
saugoma Kauno technologijos
universiteto bibliotekoje

Jonas Jaknavičius (1589–1668) – lietuvių raštijos darbuotojas, pedagogas, iškilus XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės veikėjas. Labiausiai Lietuvos kultūrai nusipelnė katalikiškų evangelijų vertimu į lietuvių kalbą. Evangelijos kartu su Mikalojaus Daukšos bei Konstantino Sirvydo darbais tapo lietuvių raštijos pamatu. Nuo 1647 m. J. Jaknavičiaus *Ewangelie polskie y litewskie* daug kartų buvo pakartotinai leidžiamos kaip svarbiausi Vilniaus vyskupystės bažnyčios tekstai.

J. Jaknavičiaus *Evangelijos* yra pirmosios spausdintos katalikiškos evangelijos lietuvių kalba. Knyga atspindi XVII a. Katalikų Bažnyčios reformų laikus, lietuvių raštijos kūrimąsi ir jos reikšmės Europoje augimą. Ji yra dviejų dalių: pirmąją dalį sudaro advento evangelijos, antroje dalyje paskelbtos įvairių šventųjų ir mažesnių švenčių dienoms skirtos evangelijos. Tai vienintelis žinomas išlikęs 1647 m. laidos egzempliorius.

* Lenkiškos ir lietuviškos evangelijos

16

Matteo Praetorio.

*Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne**,
1690 m.Regioninės reikšmės,
saugoma Vilniaus universiteto muziejuje

Mato Pretorijaus (Matteo Praetorio (apie 1635–1704)) *Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne* – žymus XVII a. Prūsijos raštijos paminklas, kuriame išsamiai aprašytos šios šalies gyvenimo realijos: istorija, kultūra, tautybės, kalba, tikėjimas ir kt. Tai rankraštinė knyga, kurią sudaro santrauka ir septynios knygos. Iš trijų žinomų šio unikalaus veikalo rankraštinių kopijų ši yra vienintelė, rašyta paties autoriaus ranka. Tai jau ne kelionių aprašymas, vienos valstybės kronika ar politinė istorija (ypač populiarūs žanrai XVI–XVII a.), o enciklopedinis veikalas apie Prūsiją ir to krašto praeitį, kuriame koncentruojamasi į kultūros istorijos dalykus. Jame autorius užfiksavo daugybę savo parapijos aplinkiniuose kaimuose girdėtų prūsų ir lietuvių kalbų žodžių, jais rėmėsi nagrinėdamas pavadinimų etimologiją, bandė sieti kelių kalbų žodžius.

* Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla

17

*Liber Aureus Caesareae Societatis Medicae Vilnensis**, XIX a.

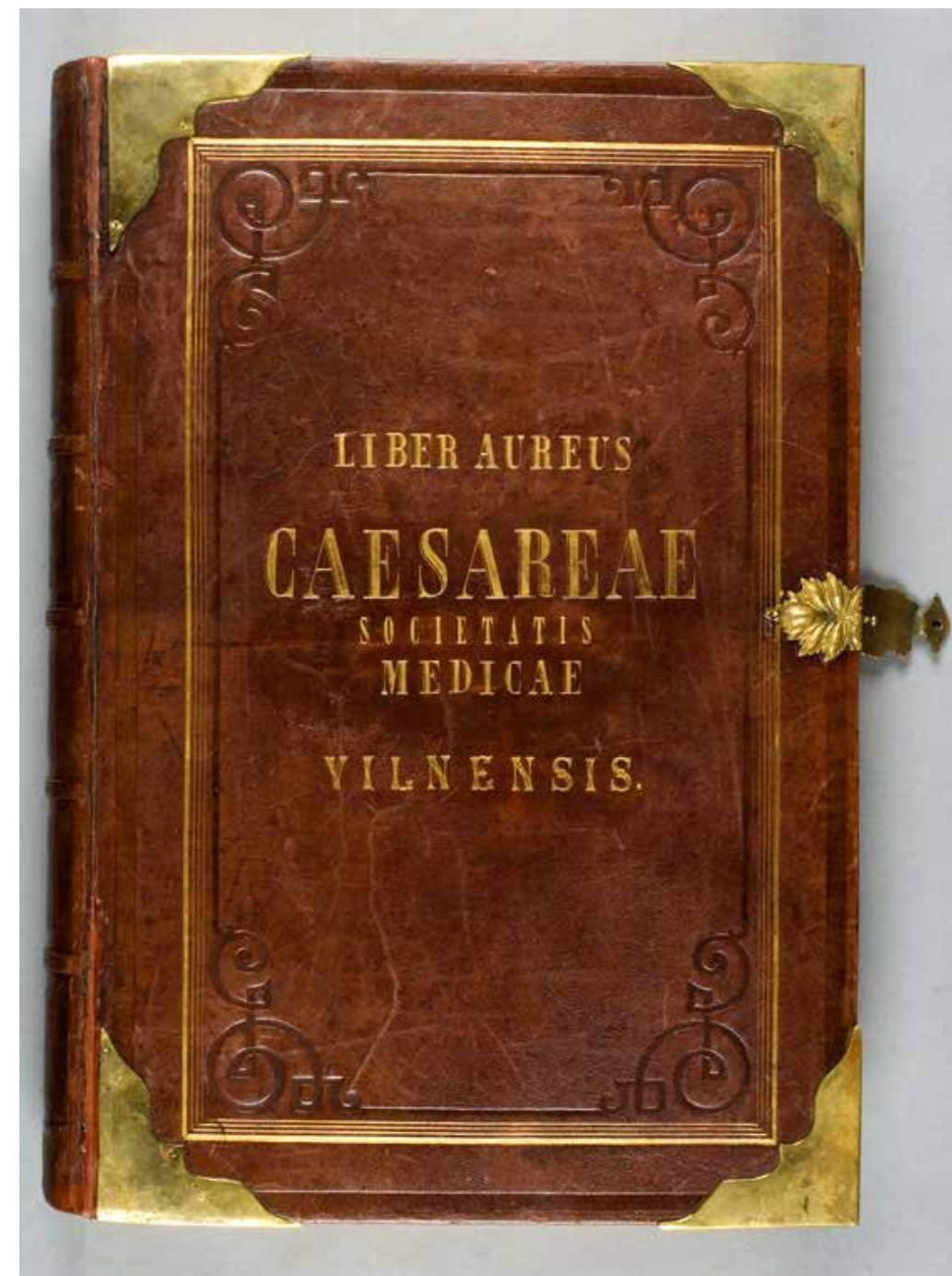
Regioninės reikšmės,
saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje

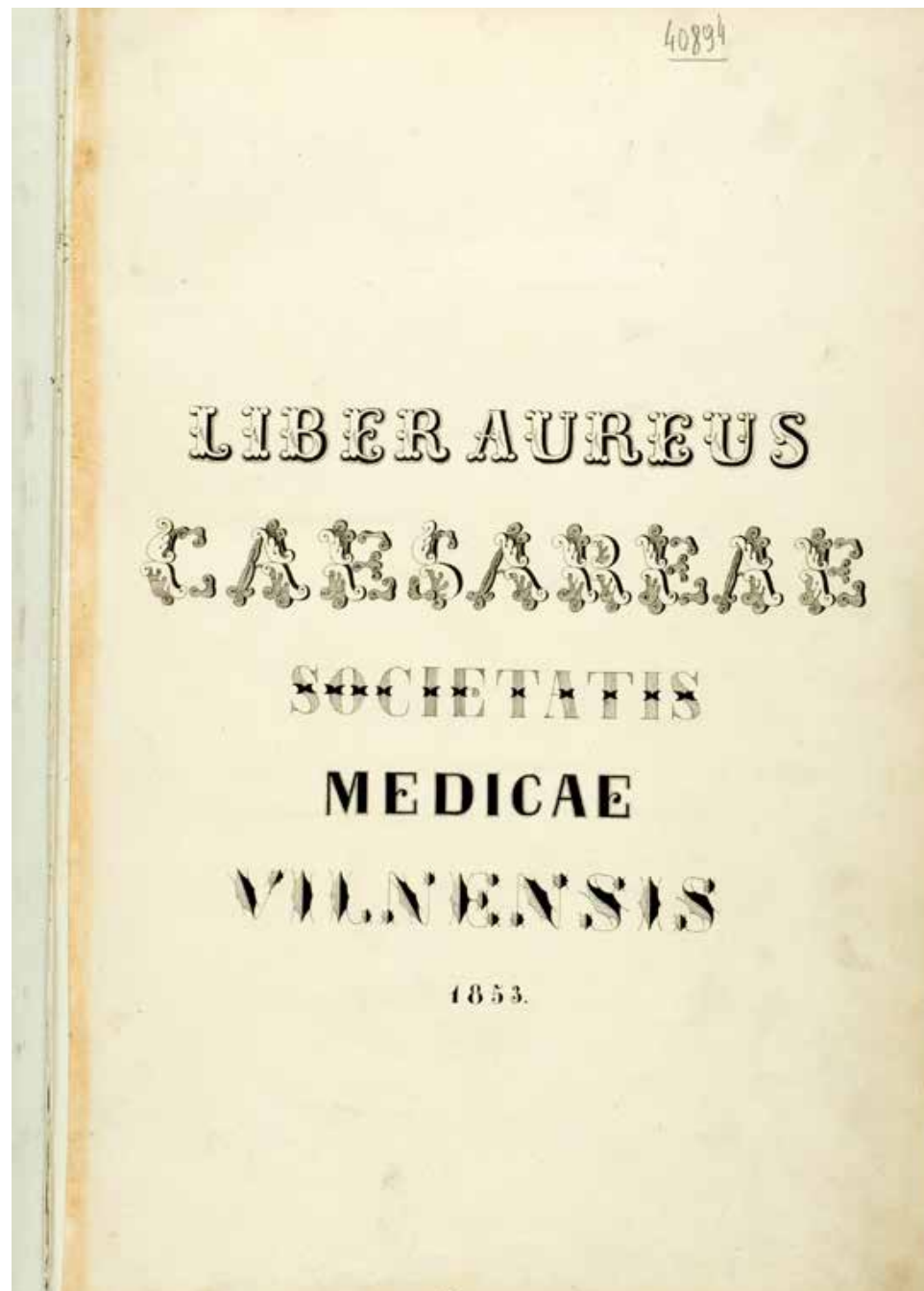
1805 m. gruodžio 12 d. profesoriaus Jozefo Franko iniciatyva buvo įkurta Vilniaus medicinos draugija. Jos rūpesčiu Lietuva viena pirmųjų atsiliopė į to meto Europos medicinos naujoves: pradėjo masinius skiepėjimus nuo raupų, įsteigė Motinos ir vaiko sveikatos tarnybą, diegė higienos priemones mokyklose, įkūrė vargšų ambulatoriją ir kt. Po 1831 m. sukilimo caro valdžiai uždarius Vilniaus universitetą, Vilniaus medicinos draugija keletą dešimtmečių atliko ir akademinio medicinos švietėjo vaidmenį.

1853 m. kovo 12 d. Vilniaus medicinos draugijos posėdyje nuspręsta draugijos narius pagerbti įregistruojant juos knygoje *Liber Aureus Caesareae Societatis Medicae Vilnensis*. Į ją buvo numatyta įtraukti visus narius nuo pat draugijos įkūrimo. Knygos pradžioje lotyniškai pateikiama trumpa Vilniaus medicinos draugijos istorija. Įrašai knygoje liudija, kad draugijos nariai buvo: žymus chirurgas Dominykas Žanas Larė (Dominique Jean Larrey) (1766–1842), anatomijos ir medicinos istorijos profesorius Antuanas Portalis (Antoine Portal) (1742–1832), stetoskopo išradėjas profesorius Renė Teofilis Lenekas (René Theophile Hyacinte Laënnec) (1781–1826), tuberkuliozės ir choleros bacilų atradėjas Robertas Kochas (Robert Koch) (1843–1910), lietuvių gydytojai ir visuomenės veikėjai dr. Jonas Basanavičius (1851–1927), dr. Andrius Domaševičius (1865–1935), dr. Stasys Matulaitis (1866–1956) ir kt.

Į knygą įtraukti draugijai svarbūs įvykiai: statuto ir pareigų pakeitimai, išrašai iš protokolų, aprašytos draugijos jubiliejų išskilmės. Tai svarbus šiandien tebeveikiančios Vilniaus medicinos draugijos istorijos šaltinis.

* Vilniaus medicinos draugijos narių registracijos knyga – Aukso knyga

No	Hori for	Name of Species	Habitat	Length Tarsus Culmen Bill	Weight	Sex	Date	Locality	Collector	Remarks
1167	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i> sp. <i>viridis</i>	Kila							
1168	1948 1948	<i>Colaptes auratus</i> <i>gambelii</i>	Kila							
1169	1948 1948	<i>Colaptes auratus</i> <i>gambelii</i>	Kila							
1170	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1171	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1172	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1173	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1174	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1175	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1176	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1177	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1178	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1179	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1180	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1181	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1182	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1183	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1184	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1185	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1186	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1187	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1188	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1189	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1190	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1191	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1192	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1193	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1194	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1195	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1196	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1197	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1198	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1199	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							
1200	1948 1948	<i>Myiops. blanfordi</i>	Kila							

W DOKU 1926 ZNAJLI NASTĘPUJĄCY CZŁONKOWIE TOWARZYSTWA
DR. ANTONI HOŁOWKO, DR. JOZEF
BIEŁIŃSKI, DR. MĄDJAŃ KIEWIŁCZ, I
DR. MIECZYŚLAW OLESZKIEWICZ.

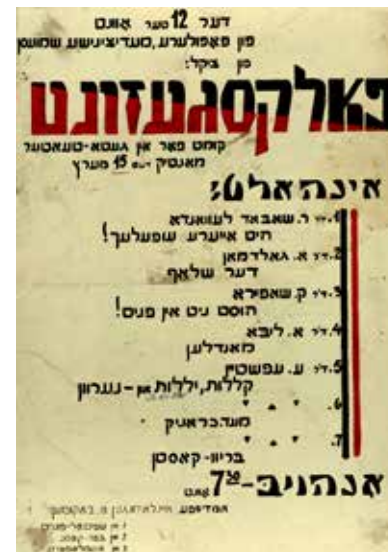
18

Vilniaus žydų geto fondas. Spektaklių, koncertų, paskaitų, minėjimų, sporto varžybų, susirinkimų afišų, plakatų ir skelbimų apyrašas Nr. 2, 1942–1943 m.

Regioninės reikšmės,
saugomas Lietuvos centriniame valstybės archyve

Vilniaus žydų geto fondą sudaro 226 originalūs dokumentai, rašyti ranka įvairaus formato popieriuje, naudojant tradicines rašymo ir dailės priemones: rašalą, guašą, spalvotus pieštukus, tušą. Dalis šių išlikusių 1942–1943 m. laikotarpio dokumentų yra be dalies teksto. Rašyta jidiš, hebrajų ir vokiečių kalbomis. Didžiausią kolekcijos dalį sudaro geto teatro afišos, kuriose skelbiama apie būsimus vaidinimus, surašytos vaidmenų atlikėjų, muzikantų, režisierių pavardės. Kitose afišose informuojama apie rengiamas meno parodas, muzikos ansamblių ir atlikėjų koncertus, paskaitas, poezijos, satyros ar feljetonų skaitymo vakarus, religinių švenčių dienas, žydų kultūros veikėjų minėjimo renginius, sporto varžybas ir kt. Šiuos dokumentus 1944 m. vasarą atrado buvę Vilniaus geto kaliniai žydų kvartalo griuvėsiuose, slėptuvėse ir popieriaus perdirbimo fabriko teritorijoje. Liudydami apie Vilniaus gete vykusią plačią ir įvairiapusę kultūrinę veiklą, dokumentai pasakoja holokausto istoriją, yra reikšmingi ne tik Lietuvos žydų bendruomenės ir Lietuvos nacionalinės kultūros paveldui, bet ir viso pasaulio kultūrai.

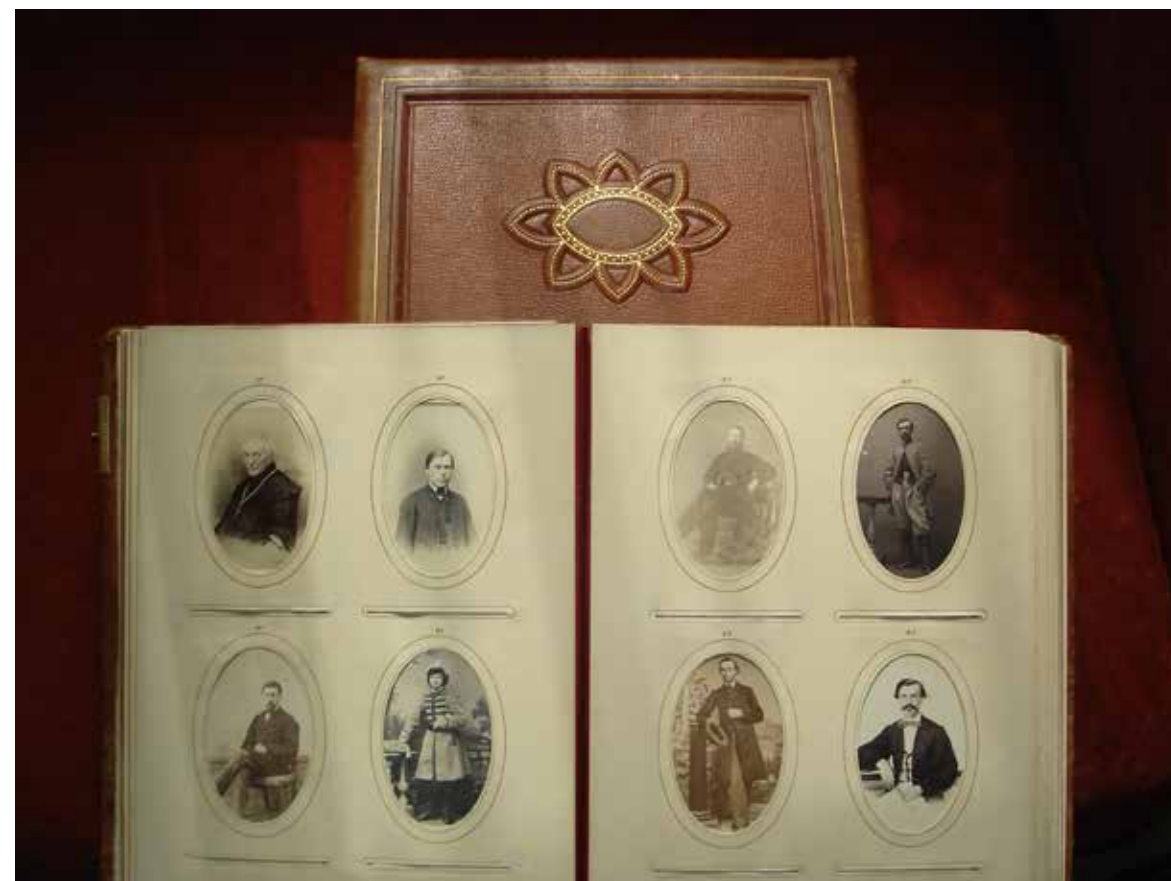

Fotografijų albumai iš grafo Michailo Muravjovo muziejaus archyvo, XIX a.

Regioninės reikšmės,
saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve

Grafo Michailo Muravjovo muziejus buvo įsteigtas Vilniuje 1898 metais. Jame kaupti dokumentai ir relikvijos, susijusios su Vilniaus generalgubernatoriaus veikla malšinant 1863-ųjų metų sukilimą. Į muziejaus archyvą buvo perduotos Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko ir kitų gubernijų valdžios įstaigų ir karinių teismų bylos, ikonografinė medžiaga. Muziejus veikė iki 1915 metų. 1957–1958 m. šio muziejaus archyvo dokumentai buvo grąžinti į Lietuvos valstybės istorijos archyvo fondus, iš kur XIX a. pabaigoje jie ir buvo paimti.

Ypatingą vietą muziejaus ekspozicijoje užėmė nuotraukų rinkiniai, dokumentuose aprašomus įvykius susieję su konkrečiais 1863-ųjų įvykių dalyviais – sukilėliais ir jų budeliais. Tik sukilėlių nuotraukos į muziejų pateko kitu keliu. Jos buvo surinktos per kratas Lietuvos ir Baltarusijos dvaruose, dvareliuose ir vienkiemiuose, išimtos iš asmens bylų sukilėlių mokslo ar tarnybos vietose. Kiekvienas, kuris nors šiek tiek domėjosi sukilimo istorija, lengvai atpažins keliolikos pačių žymiausių sukilėlių veidus: Konstantino Kalinausko, Antano Mackevičiaus, Zigmanto Sierakausko, Michailo Andriolio, grafo Leono Pliaterio-Broelio ir kt.

47

48

49

52

50

51

53

69

68

20

Lietuviškų šelako plokštelių kolekcija,
XX a. pradžia

Nacionalinės reikšmės,
saugoma Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje

Pasaulyje šelako plokšteles pradėta ir nustota gaminti skirtingu metu. Pirmąsias dar 1896 m. pradėjo leisti Jungtinės Amerikos Valstijos ir baigė po to, kai 1948 m. vėlgi JAV pirmąkart plokštelių gamybai buvo pritaikytas vinilas.

Lietuviškų šelako plokštelių kolekciją sudaro 2 550 plokštelių, išleistų 1907–1966 m. laikotarpiu įvairiose pasaulio šalyse. Tai pirmųjų lietuviškų plokštelių ir vėlesnių to laikotarpio lietuvių atlikėjų plokštelių originalai, pergyvenę du karus, išsaugoti ar atsitiktinai išlikę kaip skambantys praeities kultūrinio gyvenimo dokumentai, suteikiantys unikalios informacijos apie atlikėjų meno autentiškumą. Rinkinyje yra dvi viena kitą papildančios žymiausių tyrinėtojų ir kolekcininkų Algirdo Motiekos ir Vytauto Strolios lietuviškų plokštelių kolekcijos. Vilniečio A. Motiekos kolekcijoje dominuoja Vakarų Europos garso įrašų firmose išleistos lietuviškos šelako plokštelės, o lietuvių išeivio V. Strolios kolekcijos pagrindas – JAV ir kitose užsienio šalyse išleistos plokštelės. Reikšmingiausi kolekcijos egzemplioriai: pirmoji lietuviška plokštelė (įrašyta 1907 m. Rygoje), plokštelė su dainininko Antano Sodeikos autografu ir dedikacija A. Motiekai (įrašyta 1919 m. Niujorke), plokštelė su Kipro Petrausko autografu (įrašyta 1931 m. Kaune), pirmoji lietuviška simfoninės muzikos plokštelė – M. K. Čiurlionio simfoninės poemos „Miške“ fragmentas (įrašyta 1942 m. Berlyne).

Plokštelių kultūrinė istorinė vertė buvo suvokta kaip reikšminga kultūros paveldo dalis ir įvertinta ne tik kaip lituanistikos plėtrai svarbus reiškinys, bet ir kaip tautinio atgimimo bei tautiškumo reliktas. Tai puiki galimybė pažinti ir tyrinėti lietuviškojo interpretacijos meno istoriją.

21

Kino siužetai *Pirmoji visos Lietuvos dainų šventė ir Trečioji Lietuvos žemės ūkio ir pramonės paroda*, 1924 m. rugpjūčio 23–25 d.

Nacionalinės reikšmės,
saugomi Lietuvos centriniame valstybės archyve

Tai vienintelis filmas šalyje apie pirmąją visos Lietuvos dainų šventę ir trečiąją Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodą. Nepriklausomoje Lietuvoje Dainų šventė pirmą kartą surengta Kaune, Petro Vileišio aikštėje, Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodos metu. Tuomet ji vadinosi Dainų diena. Šios šventės iniciatorius – muzikas Juozas Žilevičius, ištyręs ir aprašęs estų bei latvių dainos ir šokio šventimo tradiciją. Šventėje dalyvavo 77 chorai su 3 tūkst. atlikėjų, apsilankė apie 200 tūkst. žiūrovų. Dainų dienos vyriausieji dirigentai buvo Juozas Naujalis, Stasys Šimkus ir Julius Štarka. Chorai sudainavo 36 dainas (22 liaudies ir 14 originalių lietuvių kompozitorių dainų).

Lietuvos dainų šventės – tai nacionalinis visuotinio pobūdžio kultūros reiškinys, savo dvasia prilygstantis senosioms Graikijos olimpinėms žaidynėms. Per daugelį metų susiformavo vertingiausi dainų švenčių bruožai: žanrų raiškos ypatumai, estetiški meninių programų kriterijai, viso kultūros proceso reglamentavimas, emocinis šventės dalyvių ir žiūrovų bendrumas.

Žemės ūkio ir pramonės paroda – renginys, skirtas žemės ūkio ir pramonės technologijų naujovėms pristatyti. Renginio tikslas – parodyti žemės ūkio ir pramonės pažangą ir paskatinti ją skiriamomis premijomis. Tarpukario laikotarpiu įvyko devynios Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodos, kurias organizavo Žemės ūkio draugija, Žemės ūkio departamentas, Žemės ūkio rūmai. Jose apsilankė 587 tūkst. žmonių. Kino siužete užfiksuoti Kauno vaizdai, žymūs to meto veikėjai, besiformuojančio tautinio akademinio jaunimo atstovai. Tai vienas pirmųjų archyve turimų dokumentų, rodančių judančius Lietuvos vaizdus.

55

56

Kino siužetas *Lietuvos patriarcho dr. Jono Basanavičiaus laidotuvės*, 1927 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugomas Lietuvos centriniame valstybės archyve

Dr. Jonas Basanavičius (1851–1927) – XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Lietuvos politikos, visuomenės ir kultūros veikėjas, gydytojas, mokslininkas tautosakininkas. Jis yra ryškiausia XIX a. tautinio atgimimo figūra, vadinamas tautos patriarchu. Dr. J. Basanavičius redagavo pirmąjį lietuvišką laikraštį *Aušra*, rūpinosi lietuviybės reikalais, buvo vienas iš 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo organizatorių, Lietuvos mokslo draugijos įkūrėjų. 1918 m. vasario 16 d. jo vadovaujama Lietuvos Taryba pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą. Simboliška, kad J. Basanavičius mirė Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo dieną – Vasario 16-ąją. Su ypatinga pagarba palaidotas Vilniuje, Rusų kapinėse. Laidotuvėse tuo metu lenkų okupuotame Vilniuje dalyvavo tūkstančiai įvairių tautybių žmonių, o pati laidotuvių eisena buvo nusitęsusi arti kilometro.

Tai vienas iš seniausių išlikusių originalių kino filmų Lietuvoje. Nufilmuoti 1927 m. Vilniaus vaizdai, žymūs to meto žmonės. Archyve saugomas kino juostos negatyvas yra vienintelis šios kino juostos originalas pasaulyje.

Janinos Čižinauskaitės
(1942 m. nužudyta Kauno IX forte)
laiškai artimiesiems

Nacionalinės reikšmės,
saugomi Kauno IX forto muziejuje

Nacių okupacijos metais Kauno IX fortas buvo masinių žudynių vieta. 1941–1944 m. čia buvo nužudyta 50 tūkst. žmonių. 1942 m. Kauno IX forte naciai kalino Janiną Čižinauskaitę (1924–1942). Ji iš kalėjimo rašė laiškus artimiesiems. 1942 m. spalio 17 d. mergina buvo sušaudyta. Apie tai Janinos tėvams parašė viena iš kameros draugių. Šie laišakai yra reikšmingi dokumentai, bylojantys apie nacių vykdytus nusikaltimus Kauno IX forte ir visoje Lietuvoje. Ekspertų nuomone, tokio pobūdžio dokumentų išliko nedaug.

Brangiesiems tėvelams,
ir sesutims.
Nuširdžiausios užuojautos
Jel stūmusios dukrelės Nina
jos daug. Jada.
Lūdim bendrai visi, ir visos.

58

[illegible]

Tiesiok neturau camybei
neurdāusta mano akis
no asarū, nesuramino
manes mēkas, neēinau
karš tam bus gābas.

Prangiji ar noriu atsikāsti.
Ar pareikalotau is ju žinos
getu ar skaitē sau atminēiai
saudama kod ar jai parkolinau
o ji ar mano, bet negotau.
gal jums bus skreuda.
bent matīkasia salūvēi
norēiaui atminēiai.

Caminkites kai galim

SLav. No. 11 2.F.M. 56X/125

NACIONALIS
REGISTRAS

2008

24

Tetraevangelija (*Sapiegų, arba Žyrovičų, evangelija*), XVI a. vidurys

Regioninės reikšmės,
saugoma Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskių bibliotekoje

Tetraevangelija (dar vadinama *Sapiegų, arba Žyrovičų, evangelija*) – tai vienas iš puošniausių rankraštinų paminklų, saugomų Lietuvos Respublikoje. *Tetraevangelija* pristato buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos stačiatikių bažnyčios dvasinės ir materialinės gyvensenos, knygos kultūros tradicijas, yra puikus slaviškosios ir Vakarų Europos knygos meno sintezės pavyzdys.

Tetraevangeliją sudaro tradiciškai iš eilės dėstomos Šv. Mato, Šv. Markaus, Šv. Luko ir Šv. Jono evangelijos bei papildomi kūriniai. Kodeksas gausiai dekoruotas. Jis papuoštas 4 evangelistų miniatiūromis, 10 puošnių inicialų ir 5 atsklandomis. Dekoro elementai tapyti augaliniais motyvais raudona, mėlyna ir žalia spalvomis auksuotame fone. Spalvinių derinių kompozicijose ir ornamentikoje juntama to meto Vakarų Europos meno, krikščionybės įtaka, ornamentų kompozicijos – renesansinės. Iš buvusio turtingo įrišimo likusi tik viena viršelio lentelė su avietinio aksomo ir buvusių apkaustų likučiais.

LDK kancleris Leonas Sapiega (1557 – 1633) 1616 m. Žyrovičių bazilijonius apdovanojo žemėmis, namais ir keletu kaimų, cerkvę aprūpino prabangiais liturginiais reikmenimis, padovanojo didįjį varpą. Tarp minėtų dovanų, matyt, buvo ir *Tetraevangelija*. Šis fundacinis įrašas išliko pačioje rankraštinėje knygoje, iš jo kildinamas ir kodekso pavadinimas – *Sapiegų evangelija*.

1763 m. *Tetraevangelija* dar buvo Žyrovičuose (prie Slanimo, dab. Baltarusijos Respublika), bazilijonų (unitų) vienuolyno bibliotekoje – tai liudija rankraštinės knygos 53r–64r lapuose esantis įrašas. Po Bresto unijos likvidavimo 1839 m. *Tetraevangelija* kartu su kitomis knygomis buvo perduota Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos bibliotekai, iš kur pateko į Vilniaus viešąją biblioteką. 1915 m. kartu su kitomis bibliotekos vertybėmis *Tetraevangelija* buvo išvežta į Rusiją ir saugota SSRS Valstybinėje V. I. Lenino (dab. Rusijos valstybinėje) bibliotekoje Maskvoje. Po Antrojo pasaulinio karo (tarp 1946–1952 m.) grąžinta į Lietuvą ir perduota Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekai.

59

25

Jan Seklucjan.

*Katechismu text prosti dla prostego ludu.**

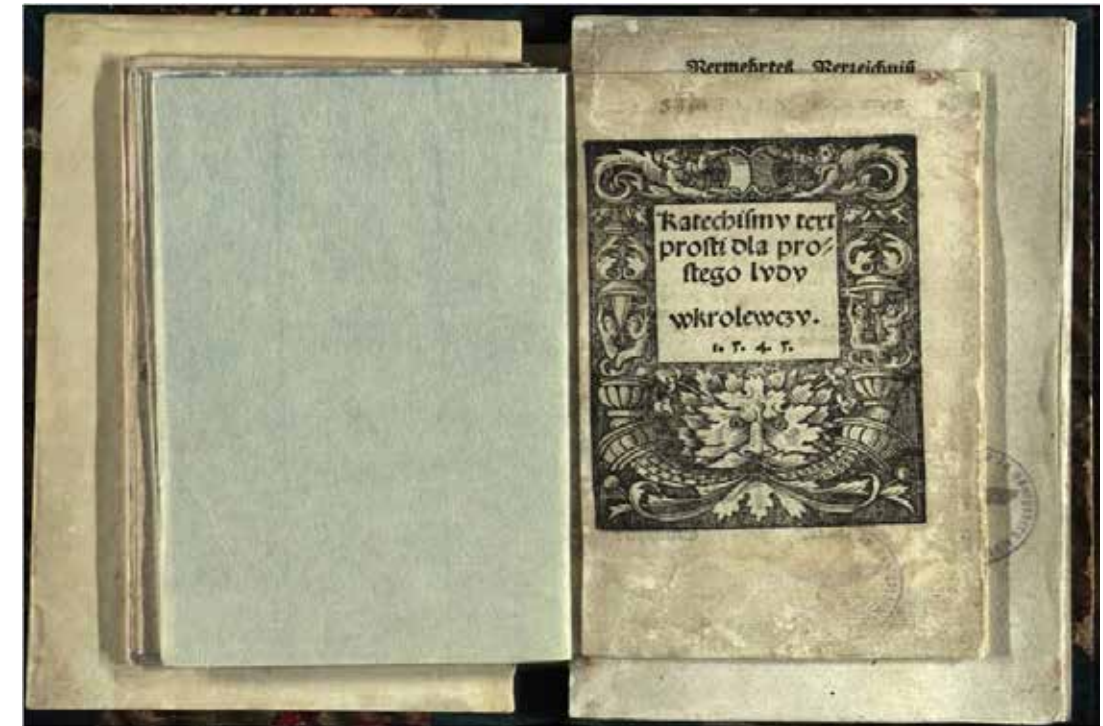
1545 m., Karaliaučius

Regioninės reikšmės,
saugomas Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskių bibliotekoje

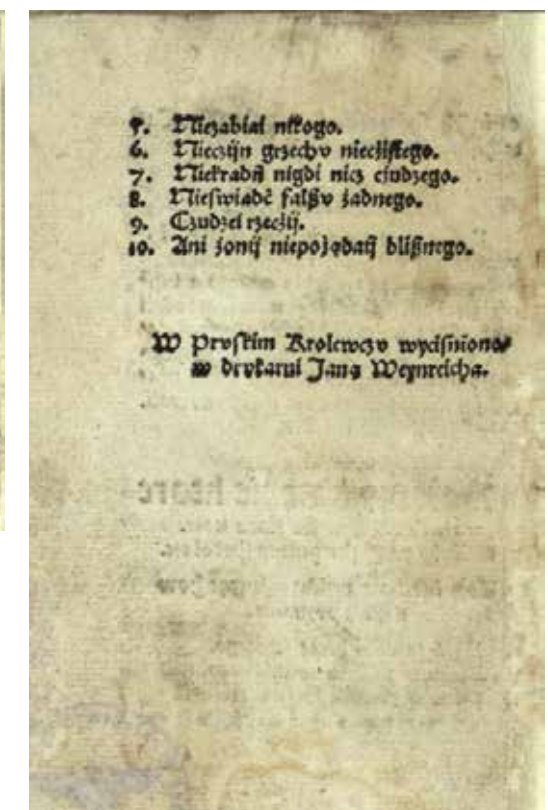
Katechismu text prosti dla prostego ludu – Jano Seklucjano (apie 1510/1515–1578) parengtas katekizmas, skirtas protestantizmo sklaidai lenkiškai kalbančioje visuomenėje. Išspausdintas 1545 m. Karaliaučiuje Hanso Weinreicho spaustuvėje. Leidinys įrištas šešių knygų, išleistų Rytų Prūsijoje XVIII–XIX a. pradžioje, konvoliute. Iki šiol tai vienintelis pasaulyje žinomas šio leidinio egzempliorius, svarbus Lenkijos spaudos paveldo paminklas, reikšmingas ir Lietuvos kultūros istorijai. J. Seklucjano Katekizmas laikomas 1547 m. toje pačioje spaustuvėje išėjusios Martyno Mažvydo (apie 1510–1563) parengtos mokomosios knygos *Catechismusa prasty szadei, maksłas skaitima raschta yr giesmes* (sutrumpintai vadinamo *Katekizmu*) vienu iš pagrindinių šaltinių, kuriais naudojosi lietuviškos knygos rengėjas.

Konvoliute išlikę antspaudai liudija tą pačią visų tyrėjų nurodytą saugojimo vietą – Prūsijos valstybės archyvą Karaliaučiuje (Preussisches Statsarchiv in Königsberg). Po Antrojo pasaulinio karo šis J. Seklucjano Katekizmas buvo laikomas dingusiu. Į Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteką konvolius pateko su kitomis lituaninėmis vertybėmis po 1945–1951 m. surengtų ekspedicijų Karaliaučiaus krašte. Pusę amžiaus išgulėjęs Rezerviniame (Atsargos) fonde, 1997 m. minint pirmosios spausdintinės knygos lietuvių kalba 450 metų jubiliejų buvo atpažintas ir tapo prieinamas visuomenei.

* Paprastas katekizmo tekstas paprastiems žmonėms

60

83

26

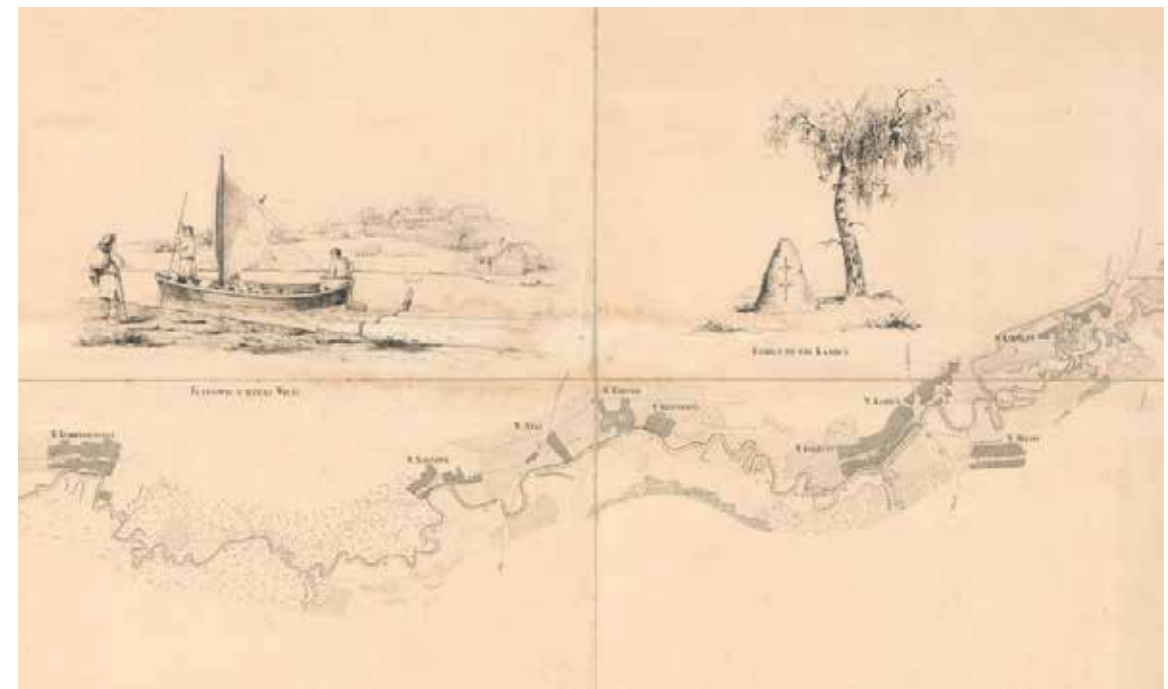
*Žemėlapis Mappa rzeki Wilij, od jej źródła aż do pierwszej przystani handlowej w Kostykach, zdjęta podczas żeglugi odbytej po tej rzece w 1857m roku przez Konstantego hr[abiego] Tyszkiewicza, rzeczywystego członka Wileńskiej Archeologicznej Komissyi i Muzeum Starożytności, rzekę mierzył i mapę rysował Jerzy Szantyr, 1857**
*ir atlasas Atlas raf głównych na rzece Wilji zmierzonych i zrysowanych podczas wycieczki naukowej, odbytej po tej rzece w 1857 roku przez Konstantego hrabiego Tyszkiewicza i przez tegoż złożone w Wileńskim Muzeum w 1859 roku, pisał Jerzy Szantyr, 1859***

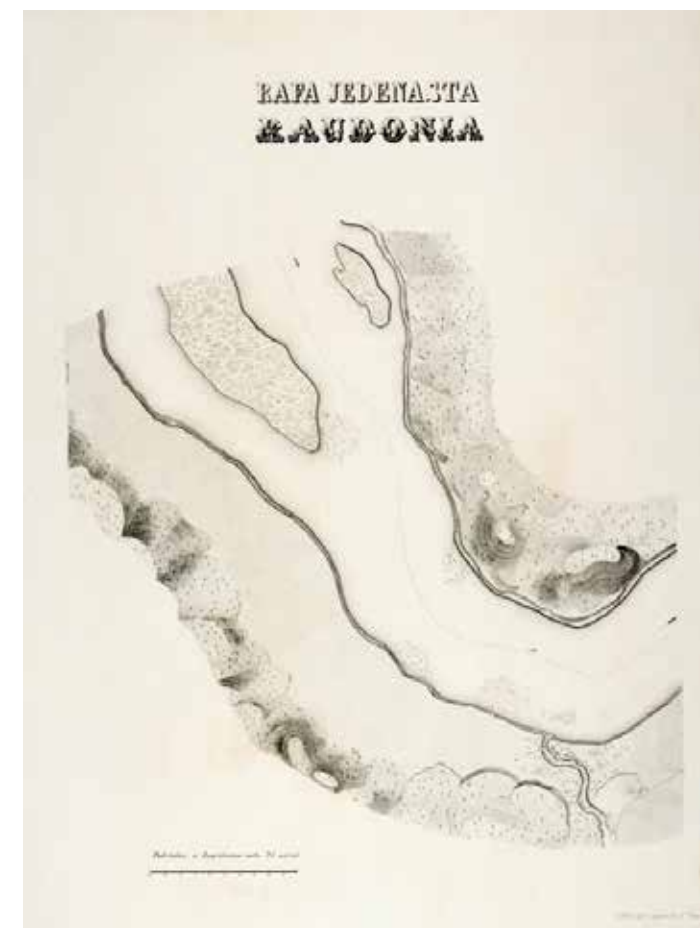
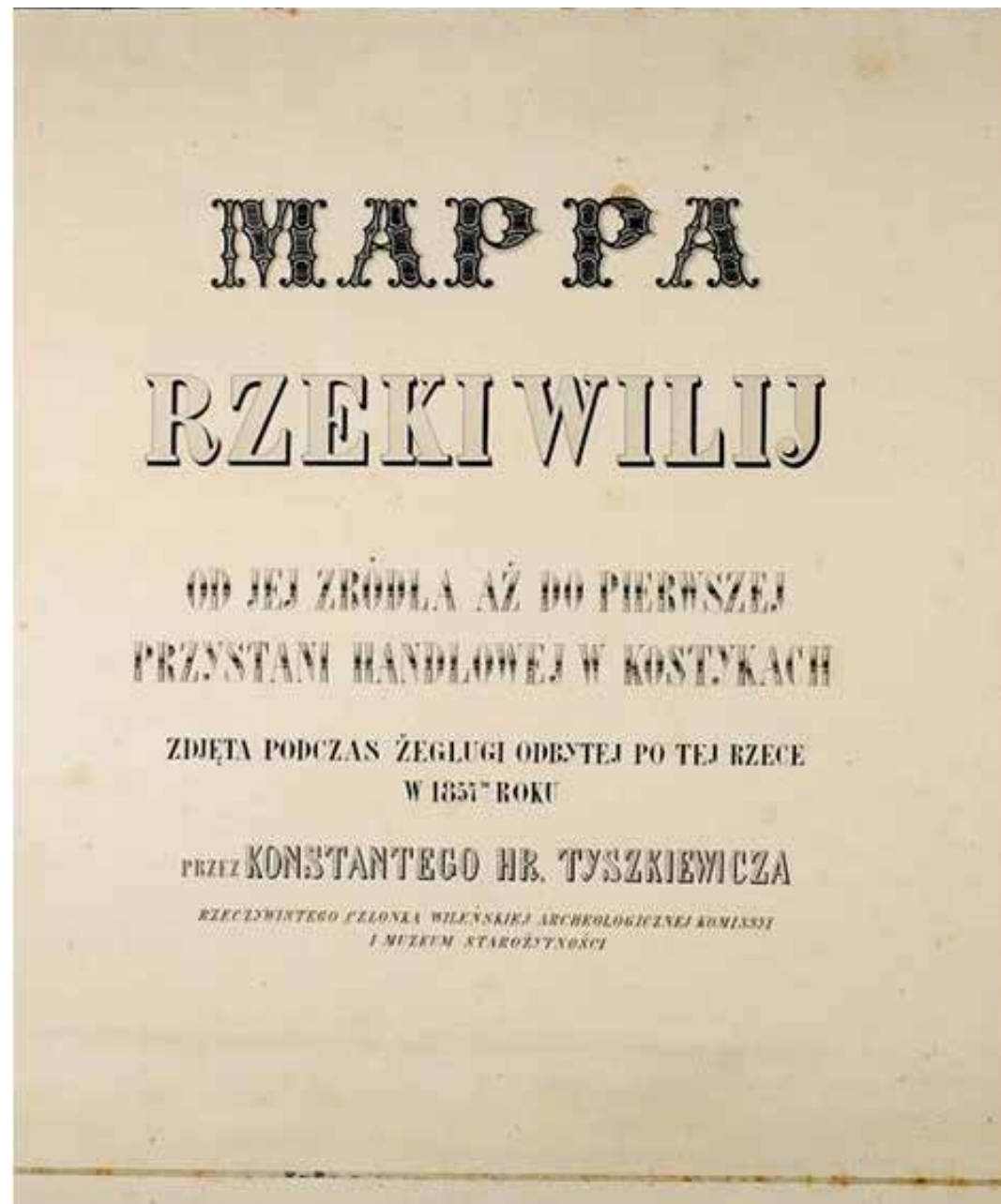
Regioninės reikšmės,
 saugomi Vilniaus universiteto bibliotekoje

Grafas Konstantinas Tiškevičius (1806–1868) 1857 m. organizavo pirmąją mokslinę tiriamąją ekspediciją Nerimi nuo jos ištakų iki santakos su Nemunu. K. Tiškevičiui buvo svarbu upę tirti tiek geografo, tiek astronomo, tiek hidrografo akimis. Buvo matuojami ir piešiami kiekvienos reikšmingesnės Neries apyrbės planai, išmatuotos ir sužymėtos pagrindinės jos rėvos, surašytos pakrančių gyvenvietės, tiltai, keltai, menkiausi šaltiniai, intakai, surinkta medžiaga apie pakrantėse esančius archeologijos paminklus, tautosaka, fiksuoti net menkiausi istoriniai gyvenviečių duomenys, legendos, padavimai, sodybų savininkų biografijos ir pan. Ilgiau nei mėnesį trukusi mokslinė ekspedicija – didžiausia bei žymiausia XIX a. geografinė kelionė buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje. Jos metu sudarytas Neries aukštupio žemėlapis bei dvylikos pavojingiausių rėvų atlasas su jų planais 1860 m. pradžioje buvo įteikti Vilniaus archeologijos komisijai, tiksliau – prie jos įsikūrusiam Senienų muziejui. Anot K. Tiškevičiaus, Neries pradžios dalis ligi tol visuomenei nebuvo pažįstama, niekas jos netyrinėjo ir juo labiau nepiešė žemėlapio. Po grafo K. Tiškevičiaus mirties jo surinktoji medžiaga paskelbta knygoje *Wilja i jej brzegi (Vilija ir jos kranta)*, išleistoje 1871 metais.

* *Vilijos aukštupio žemėlapis nuo jos versmių iki pirmosios prekybinės prieplaukos ties Kostikų [Kastikų] kaimu, sudarytas per 1857 metais Vilniaus archeologinės komisijos ir Senienų muziejaus tikrojo nario grafo Konstantino Tiškevičiaus ta upe surengtą ekspediciją. Upę matavo ir žemėlapį braižė Ježis Šantyras (Jerzy Szantyr), 1857*

** *Vilijos upės svarbiausių rėvų atlasas. Rėvos išmatuotos ir nubraižytos 1857 metais grafo Konstantino Tiškevičiaus surengtos mokslinės ekspedicijos ta upe metu; atlasas paties Konstantino Tiškevičiaus 1859 metais įteiktas Vilniaus senienų muziejui; piešė Ježis Šantyras (Jerzy Szantyr), 1859*

27

Juzefo Naronovičiaus-Naronskio Biržų kunigaikštystės žemėlapis, 1645 m.

Regioninės reikšmės,
saugomas Biržų krašto muziejuje *Sėla*

XVI–XVII a. I pusės Europoje imta domėtis kartografija. Žemėlapiai tapo praktine būtinybe, jų svarba išaugo ir Lietuvoje. Tikslesnių vietovės vaizdų reikėjo dėl išsiplėtusių ekonominių ryšių su Europa, vietoje vykdytų valakų ir administracinės reformų, karinių konfliktų.

1645 m. Juzefo Naronovičiaus-Naronskio (1610–1678) Biržų kunigaikštystės žemėlapis yra unikalus Biržų kunigaikštystės (1547–1811) įkūrimo ir raidos tyrimo šaltinis. Radvilų valdoma Biržų kunigaikštystė buvo svarbi saugant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šiaurinį pasienį. Žemėlapis leidžia nustatyti šios kunigaikštystės dydį, ribas, sudėtį, jame pažymėtas net Radvilų žvėrynas, malūnas, smuklės ir plytinė. Kunigaikštystei priklausę miesteliai lokalizuoti, pateiktas jų planas. Miestelių planuose aiškiai matyti gatvių tinklas, bažnyčios, gynybiniai įtvirtinimai. J. Naronovičius-Naronskis buvo ne tik Radvilų dvaro geometras, bet ir revizorius, greičiausiai todėl žemėlapiui panaudojo inventorijų medžiagą.

Žemėlapiu užrašai yra lenkų kalba, jo dydis 740 × 590 mm, mastelis – 1:12000, jis orientuotas netradiciškai: vaizdas pasuktas 120 laipsnių kampą, todėl Žemaitija yra šiaurėje, o Kuršas ir Žiemgala – pietuose bei rytuose. Žemėlapis spalvotas, rusvai gelsvas, miškų masyvai nuspalvinti žaliai, valdų ribos – raudonai. Jame aiškiai atsispindi astroliabijos (padalytos į 360 laipsnių) ir trigonometrijos žinių taikymas. Žemėlapiu kraštus puošia autoriaus piešiniai. Viršutiniame kairiajame žemėlapiu kampe nupieštas kunigaikštystės savininkų Biržų–Dubingių Radvilų herbas, viršutiniame dešiniajame – žemionių pora, šone – du raiteliai, apačioje nupiešti pėstininkai ir Biržų kunigaikštystės miestietis. Šis aukšto techninio ir meninio lygio kartografinis darbas yra unikalus detalumu, apimtimi ir tikslumu. Daugiau tokių žemėlapių, bent išlikusių Lietuvoje, nėra žinoma.

Lietuvių liaudies muzikos fonogramų kolekcija, 1908–1949 m.

Regioninės reikšmės,
saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos institute

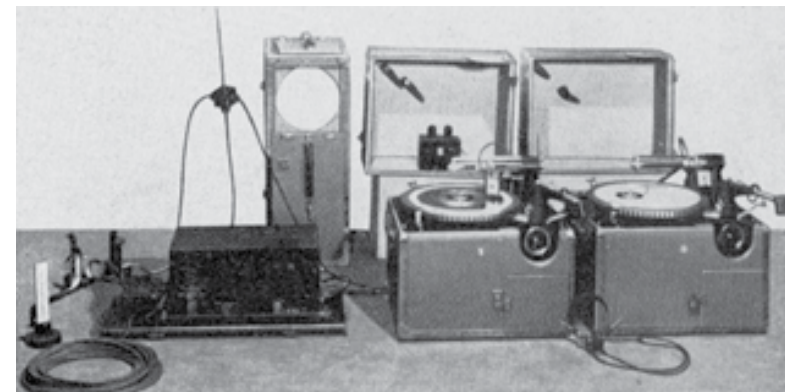
Lietuvių liaudies muzikos fonogramų kolekciją (1908–1949) sudaro senovinėse garso laikmenose – fonografo voleliuose ir fonografo plokštelėse – įrašyti lietuvių liaudies muzikos pavyzdžiai, lietuvių tautosakos klasika: darbo, vestuvinių ir kalendorinių apeigų dainos, raudos, sutartinės; tradiciniais muzikos instrumentais: kanklėmis, smuiku, skudučiais, ragais, dūdmaišiu, lamzdeliu atliekami signalai, polifoniniai kūriniai, šokiai. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute saugoma kolekcija paveldėta iš 1907 m. Vilniuje įkurtos Lietuvių mokslo draugijos ir 1935 m. Kaune įkurto Lietuvių tautosakos archyvo. Lietuvių mokslo draugijos fonogramos įrašytos į 105 vaškinius volelius, juose – 340 kūrinų įrašai, surinkti Eduardo Volterio (1856–1941), Jono Basanavičiaus (1851–1927), Mato Untulio (1889–1952). Lietuvių tautosakos archyvo ir buvusio Lietuvos mokslų akademijos Istorijos instituto fonogramos įrašytos į volelius ir plokšteles – iš viso 1373 laikmenos su daugiau nei 8300 įrašų, kuriuos surinko Zenonas Slaviūnas (1907–1973) ir Juozas Jurga.

Kolekcionavimo pradininkai – Eduardas Volteris ir Jonas Basanavičius gerai suvokė garso įrašymo technikos teikiamas galimybes ir laiku ėmėsi įamžinti nykstančią nerašytinę kultūrą. Jų ir vėlesnių įrašytojų sukauptos fonogramos yra Lietuvos mokslo ir kultūros istorijos paminklas, vis didesnę vertę įgaunantis savitos lietuvių tradicinės muzikos dokumentas. Garso įrašų kolekcija atspindi lietuvių folkloristikos ir etnomuzikologijos disciplinų formavimąsi, ji išlieka svarbi ir šiandieniniams etnologijos krypties mokslams.

63

64

65

66

67

68

Vaizdo ir garso dokumentai, liudijantys 1989
m. rugpjūčio 23 d. akciją *Baltijos kelias –
žmonių grandinė, sujungusi tris valstybes
laisvės vardan*

Regioninės reikšmės,
saugomi Lietuvos centriname valstybės archyve

Unikalūs kruopščiai atrinkti vaizdo ir garso dokumentai liudija bepreceden-
tę politinę akciją *Baltijos kelias*, kuri įvyko 1989 m. rugpjūčio 23 d., minint
50-ąsias Molotovo-Ribbentropo pakto metines. Slaptos SSRS sutartys, pa-
sirašytos 1939 m. su nacių Vokietija dėl įtakos sričių pasidalinimo, padėjo
pagrindą stalininei imperijai plėtotis Vidurio Rytų Europoje, todėl Lietuva, La-
tvija ir Estija neteko savo valstybingumo. Po pusės amžiaus surengta taiki
masinė demonstracija – žmonių rankų grandinė, nusidriekusi 670 km nuo
Talino per Rygą iki Vilniaus, – spėjama, subūrė apie 2–2,5 mln. žmonių, iš
jų beveik 1 mln. iš Lietuvos. Taip Baltijos šalys pasmerkė totalitarinį režimą,
pademonstravo vienybę siekdamas susigrąžinti nepriklausomybę. Ši akcija
atkreipė viso pasaulio dėmesį, sukeldama nuostabą savo masiškumu ir tai-
kingumu.

Baltijos kelią liudijančių dokumentų rinkinį sudaro kino žurnalas *Lietuvos
kronika*, Lietuvos nacionalinės televizijos ir radijo žinių redakcijos laidos Pa-
norama kopija, Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio tarybos posėdžių garso įra-
šai, nuotraukos ir kiti dokumentai.

69

70

71

72

73

30

Baltramiejus Vilentas. *Enchiridion. Catechismas maszas...*, Karaliaučius: per Jurgi Osterbergera, 1579 m.

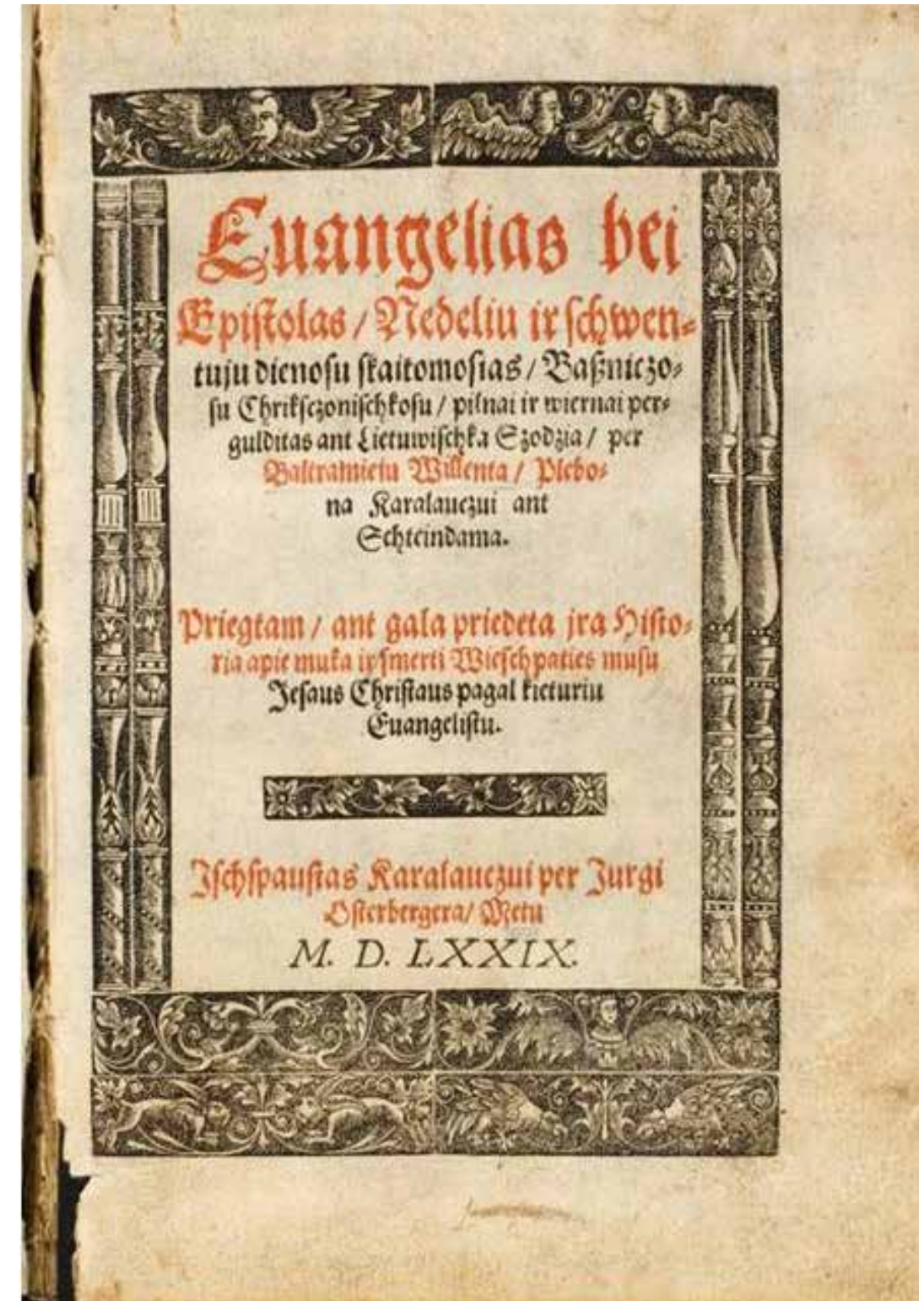
Baltramiejus Vilentas. *Euangelias bei Epistolas...*, Karaliaučius: per Jurgi Osterbergera, 1579 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugomi Vilniaus universiteto bibliotekoje

Enchiridionas – unikalus lietuvių raštijos paminklas, pirmasis spausdintas Biblijos fragmento vertimas į lietuvių kalbą, naudojantis Martyno Liuterio *Katekizmo* vokišku ir lotynišku tekstais. Jį sudaro vertėjo Baltramiejaus Vilento (apie 1525–1587) pratarmė lotynų kalba, Naujojo Testamento fragmentai, jame išspausdintas ir paties Martyno Mažvydo darbas *Trumpas klausimas ir prieprovimas tu, kurie nor priimti šventągi sakramenta altoraus* – iš naujo redaguota 1547 m. Katekizmo dalis. B. Vilentas, M. Mažvydo pusbrolis ir jo rankraščių paveldėtojas, buvo vienas iš jo darbų tęsėjų ir leidėjų.

Euangelias bei Epistolas – pirmasis lietuvių kalba išspausdintas *Naujojo Testamento* fragmentas, kuriuo naudojosi ne tik Mažosios Lietuvos, bet ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lietuvių raštijos atstovai. Jį sudaro keturios evangelijos, Apaštalų darbų ištraukos ir Kristaus Kančios istorija. Vertimas užtruko dešimtmetį, buvo kruopštus, įvertintas specialios komisijos.

Abu vieninteliai egzemplioriai yra įrišti kartu. Tarp pirmos ir antros knygos įrašytas rankraštinis tekstas → malda lietuvių kalba – manoma, parašytas apie 1610 metus.

31

Jono Rustemo piešiniai ant beržo tošies *Suimtieji ir Moters portretas*, XIX a.

Nacionalinės reikšmės,
saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve

Vieno žymiausių XIX a. I pusės Lietuvos dailininkų – tapytojo, grafiko, Vilniaus tapybos mokyklos kūrėjo Jono Rustemo (1762-1835) piešiniai *Suimtieji ir Moters portretas* yra vieninteliai išlikę menininko darbai, atlikti oforto technika ant beržo tošies. Abu paveikslai signuoti. *Suimtieji* pasižymi subtilaus, meistriško piešinio daugiafigūre kompozicija, vaizduoja karininką ir du kareivius, lydinčius suimtuosius. Kontrastinga šviesotamsa, individualizuotos personažų pozos ir neperkrauta detalių kompozicija liudija neabejotiną autoriaus profesionalumą. Kitame piešinyje vaizduojama lengvai ir žaismingai šonu pasisukusios jaunos moters galva, kurią puošia kruopščiai išpieštos garbanėlės.

Portretinė tapyba – pagrindinė ir daugiausia pripažinimo sulaukusi J. Rustemo meninės veiklos sritis. Jo portretuose esama sentimentalios ir šviečia-mojo klasicizmo, ankstyvojo romantizmo, realizmo pagrindų. Jie nesudėtin-gos kompozicijos, portretuojamasis dažniausiai vaizduojamas iki juosmens, visas dėmesys sutelkiamas į kuo taiklesnę veido charakteristiką. J. Rustemo tapytuose portretuose – beveik visa Vilniaus ir Lietuvos 1800–1830 m. laiko-tarpio diduomenė. Jis tapė Oginskius, Radvilas, Tiškevičius, Sniadieckius ir kitus. Dailininko tapytų portretų meninė vertė iš tiesų yra labai didelė. Dar XX a. pradžioje J. Rustemo tapytų portretų buvo daugelyje žymesnių Lietuvos ir Lenkijos dvarų. Tačiau daugelio portretų dabartinė buvimo vieta nežino-ma, dalis jų dingo per karus. Dailininkas taip pat tapė mitologines ir religines kompozicijas, buitines scenas ir peizažus. Sukūrė piešinių, kuriuose užfik-suotos kasdieninio gyvenimo scenos, vaizduoti dirbantys arba poilsiaujantys įvairių luomų atstovai.

75

76

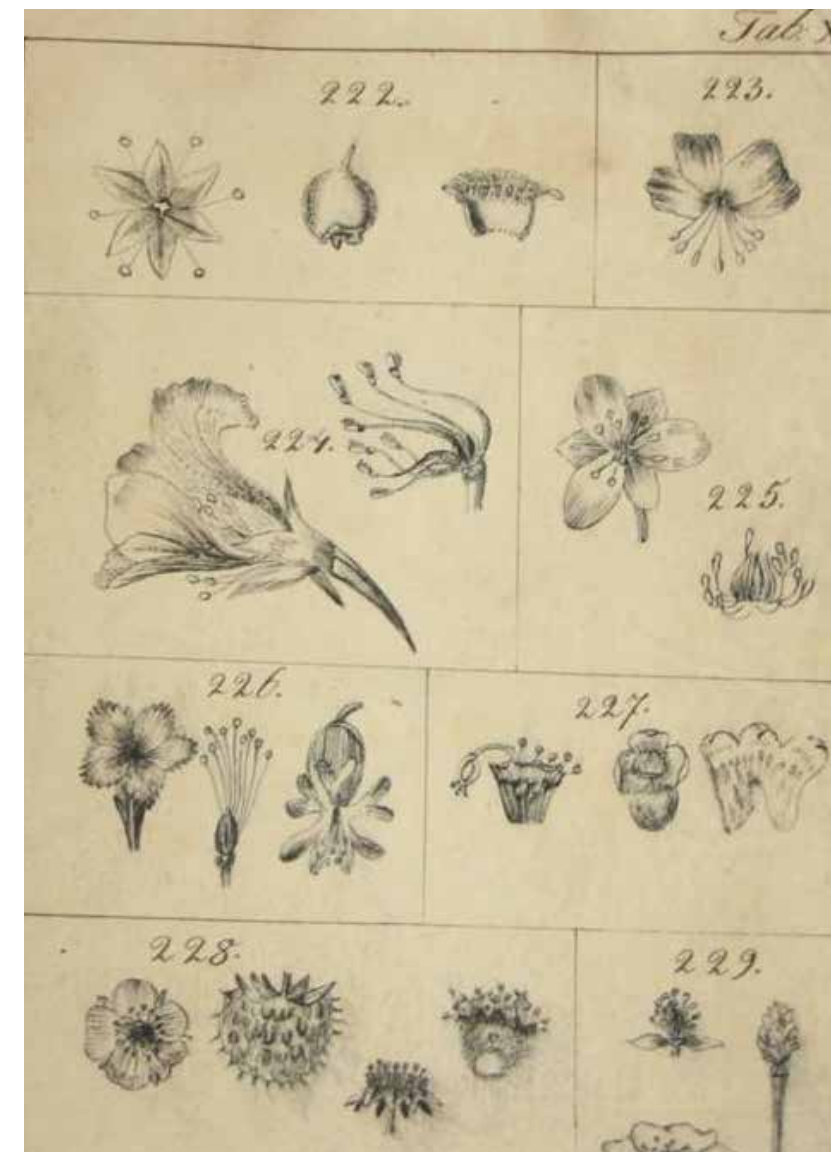
Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos rankraštis *Tayslós augumyynis kóremy taalpynas augimys...*,
1835–1843 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugomas Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje

Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos (1771–1849) rankraštinis veikalas *Tayslós augumyynis kóremy taalpynas augimys...* (šiandien sakytume *Augalų sistema*), kurtas 1835–1843 m., laikomas vienu iš pačių didžiausių ir svarbiausių Lietuvos mokslo laimėjimų XIX amžiuje. Tai visą kunigo J. A. Pabrėžos, kaip botaniko, kuris mokėsi medicinos ir biologijos Vilniaus universitete, veiklą vainikuojantis darbas, svarbiausias jo gyvenimo veikalas. Šis rankraštis apima per 1000 labai smulkiai prirašyto teksto puslapių, kuriuose autorius surinko ir suregistravo daugybę Lietuvos augalų. Dabar kai kurie iš tų augalų Lietuvoje neberandami. J. A. Pabrėžos veikalas, kuriame lietuvių (žemaičių) kalba surašytos augalų sistemos, pateikiama lotyniška ir lietuviška terminija, iliustracijos, padėjo pamatus Lietuvos botanikai, lietuvių botanikos terminijai. Autorius pirmasis surinko tuo metu vartojamus terminus bei sukūrė tūkstančius naujų trūkstančių botanikos terminų, kuriuos vėlesnės botanikų kartos noriai perėmė.

Paprastai Simonui Daukantui, parašiusiam *Būdą lietuvių žemaičių ir kalėnų* (1845) ir Motiejui Valančiui, *Žemaičių vyskupystės* (1848) autoriui, skiriami pirmųjų lietuviškai paskelbtų mokslo veikalų autorystės laurai, tačiau iš tiesų Jurgis Ambraziejus Pabrėža anksčiau baigė rašyti savo veikalą, kuris tapo jiems paskata ir padrąsinimu.

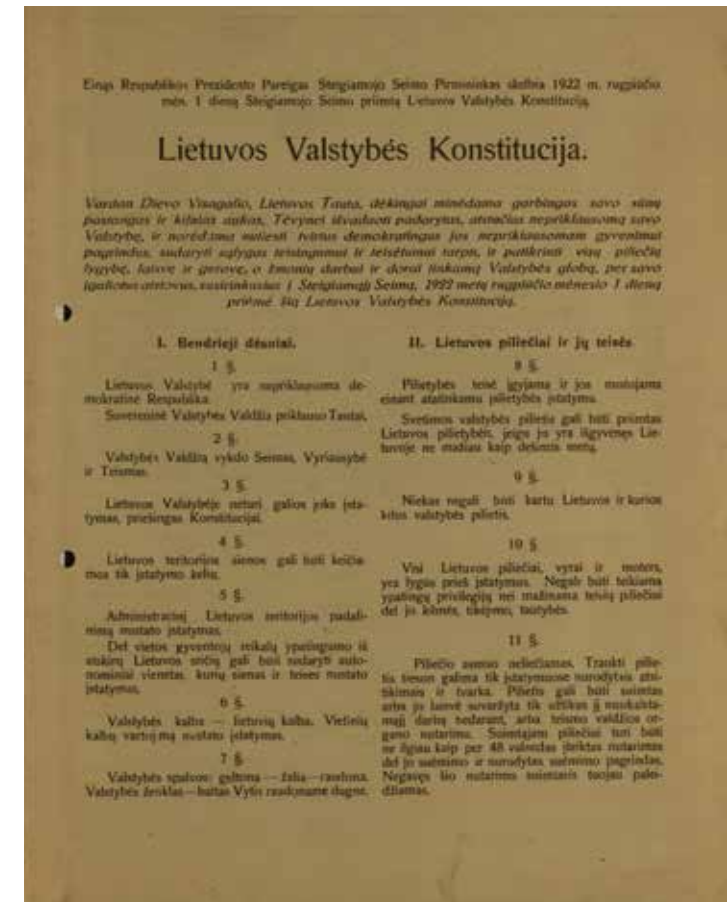

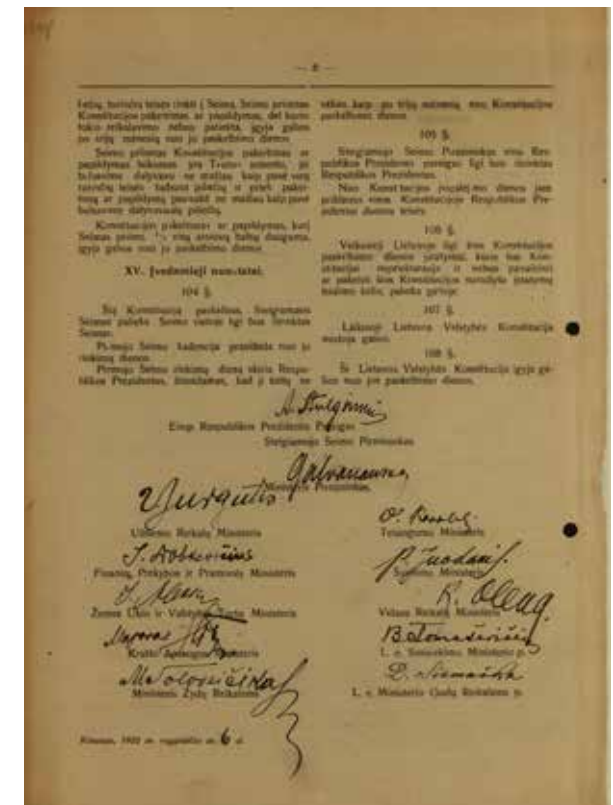
1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija

Nacionalinės reikšmės,
saugoma Lietuvos centriniame valstybės archyve

1922 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Respublikos Steigiamojo Seimo priimta Lietuvos Valstybės Konstitucija yra reikšmingas dokumentas, juridškai ir politiškai įteisinęs ilgametį Lietuvos valstybingumo įtvirtinimo siekį. Konstitucijai ypatingos svarbos suteikia jos priėmimo istorinės ir politinės aplinkybės. Dokumentas buvo rengiamas pokarinio demokratinio pakilimo Europoje ir nuolatinės karinės grėsmės jaunos Lietuvos valstybės nepriklausomybei fone. Tai pirmoji nuolatinė Lietuvos Valstybės Konstitucija, demokratiškai priimta po išsamių teisinių ir politinių svarstymų bei aštrių ideologinių debatų tarp daugumą Seime turėjusių konservatyvios pakraipos krikščioniškojo bloko atstovų ir jiems oponavusių kairiųjų politinių jėgų – socialdemokratų ir valstiečių liaudininkų. Tad ši Konstitucija simbolizavo ne tik valstybinės savimonės pasiekimus, bet ir Lietuvos demokratinės minties tradicijos formavimosi prieštaravimus. 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija atspindėjo tarpukario Europos XX a. 3-iojo dešimtmečio pradžios intelektualines ir sociopolitines visuomenės nuotaikas. Daugelis Lietuvos politinės ir teisinės minties istorijos tyrinėtojų ją apibūdina kaip vieną iš demokratiškiausių konstitucijų visoje Europoje, kartu pažymėdami joje užprogramuotą parlamento koalicinės partinės politikos nestabilumą, nesubalansuotus valstybės ir bažnyčios santykius.

78

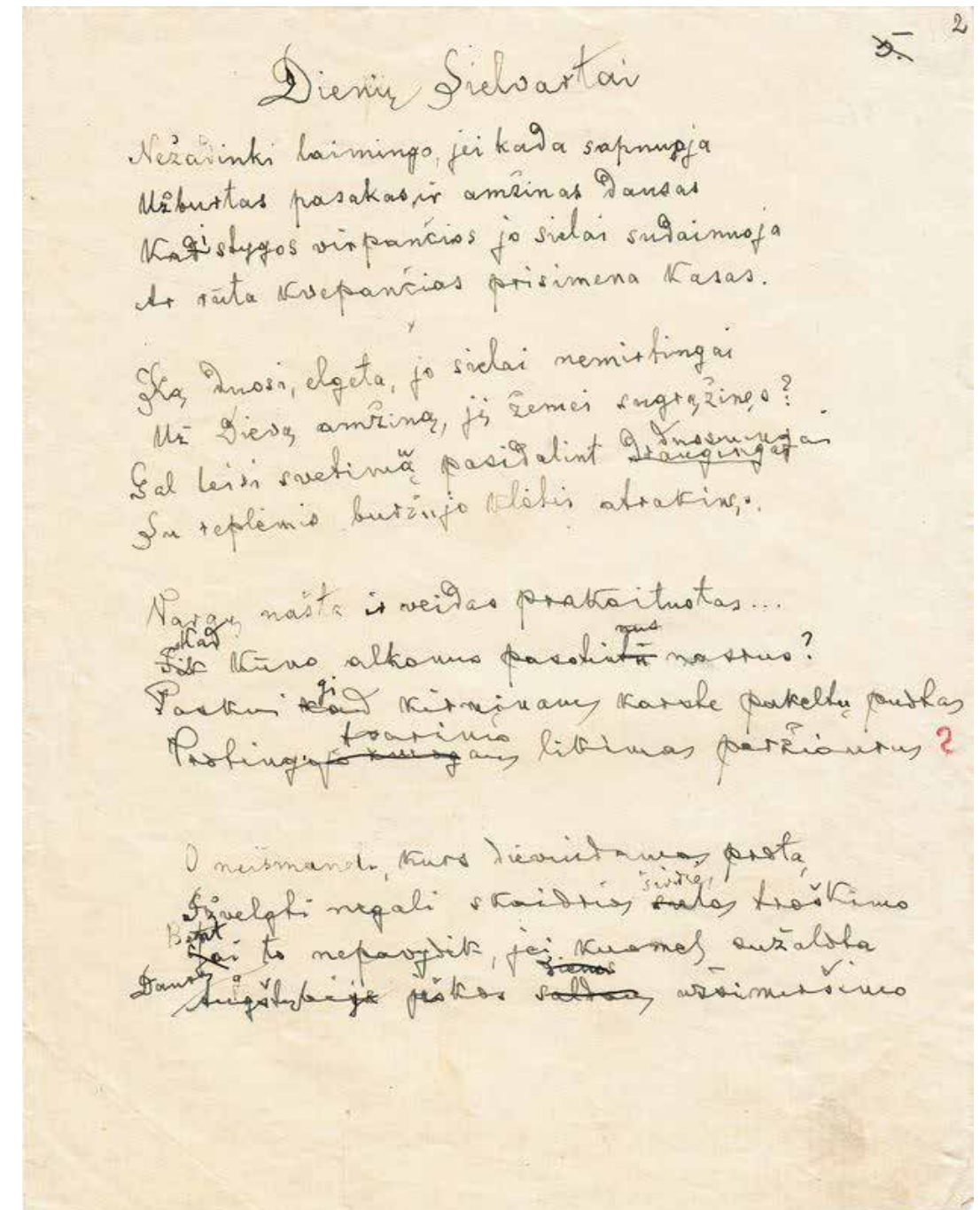
34

Maironio rankraštis – lyrikos knygos *Pavasario balsai* paskutinė autorinė redakcija, 1927 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugomas Maironio lietuvių literatūros muziejuje

Jono Mačiulio-Maironio (1862–1932), žymaus lietuvių poeto ir XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių tautinio atgimimo veikėjo, rankraštis yra vienintelė išlikusi jo lyrikos knygos *Pavasario balsai* paskutinė autorinė redakcija. Ji ir buvo išspausdinta 1927 m. išleistame jo Raštų I tome – paskutiniame iš penkių *Pavasario balsų* leidimų. Ant nedidelių lapelių poetas juodu rašalu pats perrašė, sugrupavo visus eilėraščius, nustatė jų eiliškumą. Po kai kuriais eilėraščiais yra ir paaiškinimai, kurie išspausdinti ir knygoje. Ant pirmojo rankraščio lapo autorius užrašė: *Maironio Raštai / I / Lyrika / Šeštoji laida / 1926*. Kiekvieną leidimą poetas papildė naujais eilėraščiais: pirmajame leidime yra 45 eilėraščiai, o paskutiniame – 131.

Maironio eilėraščiai pradėjo naują lietuvių literatūros etapą kokybine prasme. Tai pirmieji eilėraščiai lietuvių kalba, pasiekę estetines aukštumas ir suformavę klasikinio lietuvių eilėraščio tradiciją. Poezijos rinktinės *Pavasario balsai* reikšmė dvejopa: ji buvo neabejotinai svarbi tiek tautinei savimonei formuoti, tiek pačiai lietuvių literatūros raidai – Maironio eilėraščiai suformavo lietuvių poezijos kanoną.

35

Mstislavo Dobužinskio
archyvas, XX a.

Nacionalinės reikšmės,
saugomas Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje

Mstislavo Dobužinskio (1875–1957) scenografijos eskizų rinkinį sudaro 1083 darbai. Tai vertingiausias Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus scenografijos darbų rinkinys ir didžiausia šio dailininko teatro dailės kūrybos kolekcija Lietuvoje. M. Dobužinskis – ryškus ir įvairiapusiškas menininkas, profesionalaus scenografijos meno pradininkas, prisidėjęs prie Lietuvos teatro kultūros suklestėjimo 1920–1940 m., sukūręs scenovaizdžius ir eskizus beveik keturiasdešimčiai operų, dramų ir baletų, diegęs teatro dailės meno pagrindus Kauno valstybės teatre. Šis dailininkas siekė atsisakyti paviršutiniško požiūrio į scenografiją kaip į antraeilį spektaklio komponentą, jo darbai suvaidino ypatingą vaidmenį formuojant estetinį scenos vaizdą, kuriant spektaklį kaip meninę visumą, kur visi komponentai (taigi, ir scenografija) padeda įgyvendinti režisieriaus sumanymą. Jo darbai ne tik iš esmės pagerino jauno Lietuvos teatro scenografijos kokybę, bet ir padėjo pagrindus tolesnei jos raidai.

Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje saugoma M. Dobužinskio scenografijos eskizų kolekcija yra vienintelis Lietuvoje ir pasaulyje toks gausus rinkinys, kuriame vienoje vietoje sutelkti brandžiausiam šio dailininko kūrybos laikotarpiui priklausančios scenografijos darbai.

81

82

112

83

84

113

36

Vlado Putvinskio-Pūtvio
šeimos archyvas, XX a.

Nacionalinės reikšmės,
saugomas Šiaulių Aušros muziejuje

Knygnešių epochos ir tautinio atgimimo dalyvio, žymaus Lietuvos visuomenės veikėjo, Lietuvos šaulių sąjungos įkūrėjo ir vado, tautinės ideologijos puoselėtojo ir skleidėjo, rašytojo, publicisto Vlado Putvinskio-Pūtvio (1873–1929) šeimos archyvas yra reikšmingas XX a. Lietuvos istorijos ir kultūros paveldo objektas. Ne tik V. Putvinskis, bet ir visa jo šeima yra svariai prisidėjusi atkuriant Lietuvos valstybę ir kuriant jos nepriklausomybės stiprintoją bei sergėtoją – Lietuvos šaulių sąjungą. Kad bolševikai nesunaikintų, V. Putvinskio artimieji archyvą buvo paslėpę Graužikų dvaro (dabar Kelmės r.) žemėje – ten jis išgulėjo beveik 50 metų. Prasidėjus Atgimimui, archyvo imta ieškoti. Padedant visuomenei ir Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijai, 1989–1992 m. Putvinskių šeimos archyvas buvo surastas ir perduotas Šiaulių Aušros muziejui.

V. Putvinskio ir jo šeimos archyvą sudaro per 3 tūkst. dokumentų. Reikšmingiausi tarp jų – V. Putvinskio kūrybinis palikimas: publicistiniai, filosofiniai ir ideologiniai straipsniai, rankraščiai ir mašinraščiai (~ 364 vnt.). Jie padeda suvokti XX a. I pusės lietuvių tautinio judėjimo siekius, lūkesčius, sunkumus, buvusios sulenkėjusios bajorijos tautiškumo-lietuviškumo supratimą, požiūrį į tautos gaivinimo ir valstybės kūrimo darbą, Lietuvos šaulių sąjungos vaidmenį ir pareigą šiame procese. Tai yra vertinga medžiaga tyrinėjant tarpukario Lietuvos valstybės ir kultūros istoriją. Didžiulis V. Putvinskio ir jo šeimos narių epistolinis palikimas (beveik 900 laiškų). Laiškai labai vertingi Lietuvos šaulių sąjungos ir Lietuvos valstybės kūrimosi istorijos tyrinėtojams, taip pat kalbininkams, tyrinėjantiems lietuvių kalbos raidą. Ne mažiau vertingi ir kiti eksponatai: šeimos narių rankraštinė medžiaga, fotografijos, asmeniniai daiktai, apdovanojimai.

visiškai? Tokius knygų? Neužsiduok
Vilnijoje. Jeigu atsitiktų koks trinkimas, kas
sunku būtų išrašyti per didelį žmonių
burį. Atvažiavus pas mane nežinau ar padarytum
vargą ar ne. Protas man sako, kad nereikia tau
rašyti. Tiesis riki advenistiškai. Šis visai nemoka
gyventi vienas. Visa amžiną glaudžius prie amonit
Kai atvažiavo Juozas tai visa laiką buvau visa
absoluciai girtas. Pirmą sykį amžiną tokia stū-
kų pergyvenau. Taigi, kad būčiau pas mane tai
didžiausias vargas būtų su tuo pasigerimu. Bet
kas buvo tas buvo. Dabar jau negali būti nei
kalbos apie tavo atvažiavimą. Mat šitas persis-
mainė. Priviso tokis plotkis, kad savo ausimis
staciškai netikiu. Žmonin skausmas ieško aukso
o tokia vien ai galin būti. Lyg šiol dar aš
policijai esu nepalaidotas. Tik atmosfera nermalos
ir sunku matyti vien neapykantą ir paniekimi-
mą blizgančias akis. O ne vienos draugės rankos.
Lieka vien tik laisčiai ir svajones - knygos.
Kartais neiškenėm ovan neteigė nes nervai
suvargsta ir reikalauja judėjimo ir fizinio darbo.
Visa tas miegis ir medaryt sau galvoseis, nes šiaip
taip užlaikan ramumą. Sunkiau yra kovoti
su įvairia ir ilgisiu... Bet kol kas dar speki
yra ir esu ramus o laikais ir liūdesmas.
Atsiųsk man gerą vaikų adresą jei turi, nes man
laiskai žusta matyti. Maia turin vilties, kad
laiskas pasiektų tave, bet vistiek siūsiu.
Rasyk mylimuks...
Bučiuoju tavo rankutis V. Putvinskis

ŠAM SEK 62+18
JL 5144

Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos deklaracija, 1949 m. vasario 16 d.

Nacionalinės reikšmės,
saugoma Lietuvos ypatingajame archyve

1949 m. vasario 2–22 d. Šiaulių apskrityje (dabar Radviliškio r.), Minaičių kaime Stanislovo Mikniaus sodyboje įrengtame Prisikėlimo apygardos vado Leonardo Grigonio-Užpalio bunkeryje, vyko Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas. Jame dalyvavo 8 atstovai iš visos Lietuvos. Suvažiavime buvo nutarta Lietuvos ginkluotojo pasipriešinimo organizaciją pavadinti Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžiu (LLKS). Šio Sąjūdžio Taryba vasario 16 d. priėmė istorinę reikšmę turinčią deklaraciją, kurioje išdėstytos pagrindinės Sąjūdžio politinės programos nuostatos, pabrėžta, kad okupacijos metu LLKS Taryba yra aukščiausias tautos politinis ir karinis organas, vadovaujantis politinei ir karinei tautos išlaisvinimo kovai. Deklaraciją pasirašė žymiausi Lietuvos ginkluotojo pasipriešinimo okupacijai vadai. Visi Lietuvos partizanų vadų suvažiavime priimti dokumentai sudarė teisinį ir politinį Lietuvos ginkluotojo pasipriešinimo pagrindą, suteikė laisvės kovoms naują pobūdį, įteisino LLKS kaip visuotinio organizuoto ginkluotojo pasipriešinimo sovietinei okupacijai organizaciją, o jos Tarybą – kaip vienintelę teisėtą valdžią okupuotos Lietuvos teritorijoje.

Deklaracija turi aiškias sąsajas su Vasario 16-osios aktu, su 1918–1926 m. Lietuvos parlamentarizmu, 1922 m. Lietuvos Konstitucija ir su demokratine pasaulėžiūra apskritai. Ji vertintina kaip Lietuvos valstybės tęstinumą liudijantis teisės aktas, kaip Lietuvos valstybės atkūrimo programinis dokumentas.

paskelbta žmogaus laisvės ir demokratijos siekimus atitinkanti valstybės konstitucija, vykdomas pagal šioje Deklaracijoje paskelbtus nuostatus ir 1922 m. Lietuvos Konstitucijos dvasią.

15. Atstatytoji Lietuvos valstybė garantuoja lygias teises visiems Lietuvos piliečiams, neprasikaltusiems lietuvių tautos interesams.

16. Komunistų partija, kaip diktatorinė ir iš esmės priešinga pagrindiniams lietuvių tautos siekimui ir kertiniam Konstitucijos nuostatui – Lietuvos nepriklausomumui, – nelaikoma teisine partija.

17. Amenys, bolševikinės arba vokiškosios okupacijos metu išdavę Tėvyną bendradarbiavimu su priešu, savo veiksmais ar (ta)ka pakenkę tautos išsilaisvinimo kovai, suinterpeti išdevystėmis ar krauju, yra atsakingi prieš Lietuvos Tėvyną.

18. Konstatuojama teigiama religijos (ta)ka ugdant tautos moralę ir palaikant jos atsparumą sunkiausiu laisvės kovų laikotarpiu.

19. Socialinė globa nėra vien atakimų piliečių ar organizacijų reikalas, bet vienas pirmųjų valstybės uždavinių. Ypatingą globą valstybė teikia išsilaisvinimo kovose nukentėjusiems asmenims ir jų šeimoms.

20. Socialinių problemų racionalus išsprendimas ir krašto ūkinis atstatymas yra susiję su žemės ūkiu, miestu ir pramonės reforma, kuri vykdoma pačioje nepriklausomo gyvenimo pradžioje.

21. LLKS Taryba, glaudžioje vienybėje su kovojančia tauta, kviečia visus geros valios lietuvius, gyvenančius Tėvynėje ir už jos ribų, pamiršti įsitikinimą skirtumus ir (s)jungti į aktyvų tautos išsilaisvinimo darbą.

22. LLKS Taryba, prisidėdama prie kitų tautų pastangų sukurti pasaulyje teisingumą ir laisvę pagrįstą pastovią taiką, bestremiančią pilnutiniu įgyvendinimu tikrosios demokratijos principų, išplaukiančių iš krikščioniškosios moralės supratimo ir paskelbtų Atlanto Chartoje, Keturiuose Laisvėse, 12-je Prezidento Trumano Punktų, Žmogaus Teisių Deklaracijoje ir kitose teisingumu ir laisvės deklaracijose, prašo visą demokratinį pasaulį pagalbos savo tikslams įgyvendinti.

Okupuotoji Lietuva
1949.11.16.

Vytautas
LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininkas

Jonas
Jonas
LLKS Tarybos nariai:
Jonas
Užpalis
Jonas
Jonas

38

Dokumentinis filmas

Kurėno sugrįžimas, 1993 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugomas Lietuvos
nacionaliniame radijuje ir televizijoje

Dokumentinis filmas *Kurėno sugrįžimas* (scenarijaus autorė – Aušra Kalinauskienė, režisierius – Romualdas Jarašauskas) pasakoja apie nykstančio Kuršių krašto paveldo išsaugojimą: senovinio laivo – plokščiadugnės Kuršių marių žvejų valtys, vadinamos kurėnu, atstatymą autentiškais metodais. Unikaliuose tarpukario laikų kadruose rodomi Kuršių mariose plaukiojantys kurėnai, o archyvinėse fotografijose užfiksuota jų statyba. Mariose žvejojantys žmonės nuo seno turėjo tik šiam vandens telkiniui būdingas burines valtis – didžiosios vadintos kurėnais. Jiems būdingi statūs storų ąžuolinių lentų bortai, maža grimzlė, stiebo viršūnę puošdavo spalvinga ir ornamentuota vėtrungė – burvaltės identifikavimo ženklas, o kartu ir unikalus tautodailės artefaktas. Kurėnai minimi jau XIV–XV a. kronikose ir Kryžiuočių ordino valstybės dokumentuose. Iki pat Antrojo pasaulinio karo galiojo taisyklė Kuršių mariose žvejoti tik burinėmis valtimis, nes buvo itin rūpinamasi vandens švara ir žuvų ištekliais.

Tautodailininkas Eduardas Jonušas (1932–2014), išstudijavęs seno Kuršių nerijos gyventojų ir valčių statytojų, vieno paskutiniųjų kuršių Franko Sakučio (Sakut) metodus, 1993 m. ėmėsi atstatyti kurėną. Filme atskleidžiami tradiciniai lentų lenkimo, valtės impregnavimo būdai, su kurėno statyba ir nuleidimu į vandenį susijusios apeigos ir papročiai.

Nidden — Fischerkähne

88

89

90

91

39

Dokumentinių filmų ciklas
Lietuvininkų kraštas, 1998 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugomas Lietuvos
nacionaliniame radijuje ir televizijoje

Dokumentinių filmų ciklą *Lietuvininkų kraštas* sudaro trys dokumentiniai filmai: *Kopininkų vištelės*, *Vėtrungės ir Krikštai* (scenarijaus autorė – Aušra Kalinauskienė, režisierius – Romualdas Jarašauskas). Jie pasakoja apie Mažosios Lietuvos krašto etninę kultūrą, išnykusius papročius, unikalius baltiškuosius materialiojo ir žodinio paveldo objektus. Filmuose atskleidžiamas Kuršių nerijos autochtonų senasis gyvenimo būdas, buities vaizdai, lietuvininkų tarne kalbama apie kulinarinį paveldą, aiškinama vėtrungių, kurios buvo keliamos ant kurėnų, kilmė, simbolikos reikšmės. Pasakojama ir apie tik šiam kraštui būdingų medinių antkapinių paminklų – krikštų kilmę bei jų drožyboje vyravusius simbolius.

92

93

94

95

96

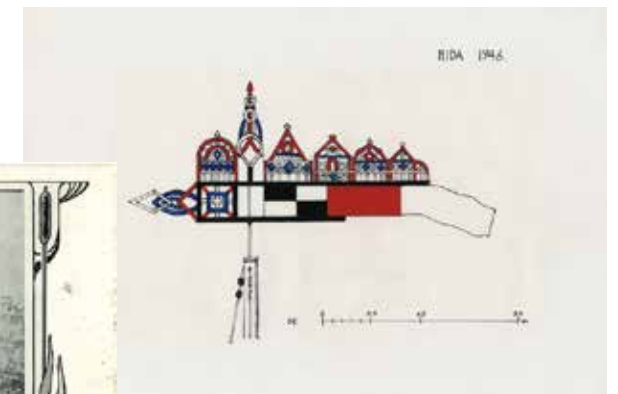
97

98

99

100

101

102

NACIONALINIS REGISTRAS

2011

40

Avraamkos metraštis,
1495 m.

Regioninės reikšmės,
saugomas Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskių bibliotekoje

Tai vienintelis Lietuvoje saugomas *Lietuvos metraščio* egzempliorius. *Avraamkos metrašty* Smolensko vyskupo Juozapo Bulgarinovičiaus nurodymu 1495 m. rusėnų kalba surašė raštininkas vienuolis Avraamka. Sąvado pirmoje dalyje aprašomi įvykiai nuo 854 m. iki 1446 m., jam dar priskirtina Smolensko kronika ir 1423 m. Maskvos metraščių santrauka. 436–450 puslapiuose yra seniausias išlikęs *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraščio Trumpojo sąvado Vilniaus nuorašas*, nuosekliai bylojantis apie Lietuvos įvykius nuo Algirdo mirties 1377 m. iki Vytauto valdymo pradžios, 1394–1395 metų. Abi *Avraamkos metraščio* teksto dalis sieja noras pagrįsti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto (apie 1354/1355–1430) teises į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdymą ir karūną, atskleisti Kijevo Rusios, kaip valstybės dalies, praeitį. Sąvadas sudarytas dviem pasakojimo stiliais – slavų metraščių ir vakarietiš-
kų kronikų. Metraštis atspindi tiek Vytauto siekį įsigalėti rytų slavų žemėse, tiek LDK atsirandančią pilietinę nuostatą – lietuvių ir valdomų slavų žemių bendrumo, vieningumo jausmą. *Avraamkos metraštis* yra ne tik istorinis XIV–XV a. šaltinis, bet ir medievistinės raštijos paminklas, kurio literatūriniai elementai (tautosakinės kilmės legendos, aplinkos, veiksmo fono aprašymai, dialogai, psichologiškas veiksmų motyvavimas) turėjo reikšmės ir grožinės lietuvių literatūros raidai.

Kodeksą surado A. V. Račinskis Polocke 1864 m. ir perdavė 1895 m. įkur-
tai Vilniaus viešajai bibliotekai. 1915 m. kartu su kitomis bibliotekos vertybė-
mis *Avraamkos metraštis* buvo išvežtas į Rusiją ir saugotas SSRS Valstybi-
nėje V. I. Lenino (dab. Rusijos valstybinėje) bibliotekoje Maskvoje. Po Antrojo
pasaulinio karo (tarp 1946–1952) grąžintas į Lietuvą ir perduotas Lietuvos
mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekai.

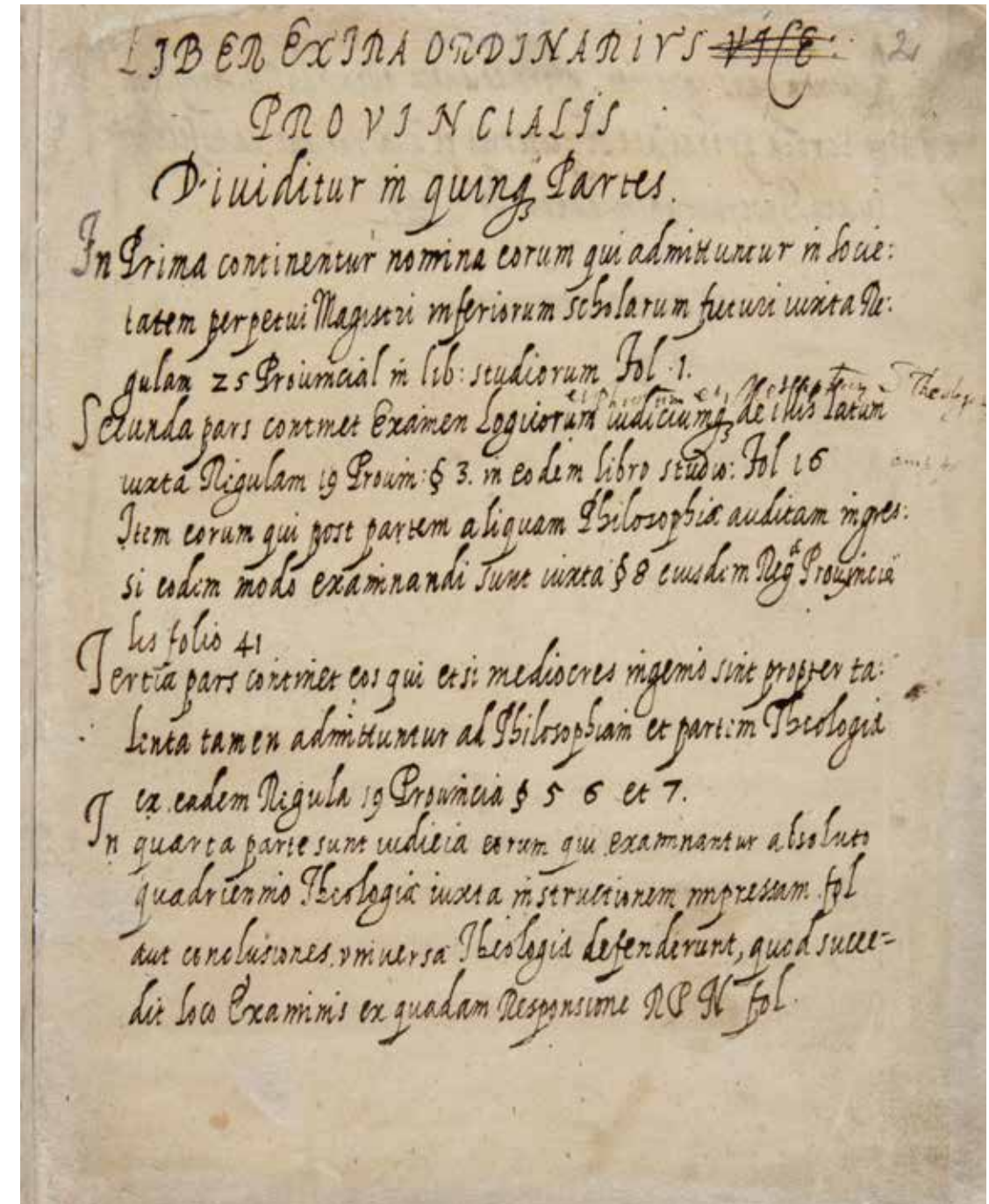

*Liber Extraordinarius Provincialis** (Lietuvos jėzuitų provincijos egzaminų registracijos knyga), 1582–1642 m.

Regioninės reikšmės,
saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje

Rankraštinė knyga *Liber Extraordinarius Provincialis* yra labai svarbus ankstyvosios Vilniaus universiteto istorijos šaltinis. Tokių išlikusių dokumentų, menančių seniausią universiteto gyvavimo periodą, nėra daug (Vilniaus universitetas įsteigtas 1579 m.). 140 puslapių knygos struktūra paremta jėzuitų *Ratio studiorum* mokymo modeliu, sudaryta iš penkių pagrindinių dalių. Ji suteikia itin retą galimybę susipažinti su savita jėzuitų egzaminavimo sistema, nukreipdavusia jauną žmogų į labiausiai jo sugebėjimus atitinkančią mokslo sritį, o mažesnių gabumų asmenyje atrandančią kitų teigiamų savybių: talentą sakyti pamokslus ar organizuoti, administruoti. Ne vieno raštininko, bet ir pačių provincijolų lotynų kalba daryti įrašai pasakoja apie XVI a. pabaigoje – XVII a. I pusėje iš įvairių disciplinų egzaminuotus Lietuvos jėzuitų provincijos kolegijose studijavusius studentus ir yra savotiška būsimųjų istorinių asmenybių formavimosi metrikų įrašų knyga, atspindinti Vilniaus universitete vyravusią mokslo dvasią bei akademinę aplinką. Joje randami įrašai apie ne vieną garbų ir garsų istorinį Lietuvos (ir ne tik) asmenį: lietuviškos raštijos pradininką, leksikografą Konstantiną Sirvydą (apie 1579–1631), poetą, Vilniaus akademijos auklėtinį ir profesorių Motiejų Sarbievijų (1595–1640), vienintelį iš Vilniaus universiteto auklėtinių šventuoju paskelbtą Andriejų Bobolą (1591–1657), pirmąjį lietuvių misionierių, skleidusį krikščionybę Kinijoje, Andrių Rudaminą (1596–1631), Lietuvos raštijos darbuotoją, pedagogą Joną Jaknavičių (1589–1668), Vilniaus universiteto profesorių teologą, filosofą, lietuvių muzikologijos pradininką Žygimantą Liauksmiņą (1596/1597–1670) bei daugelį kitų.

* Ypatingoji provincijolo knyga

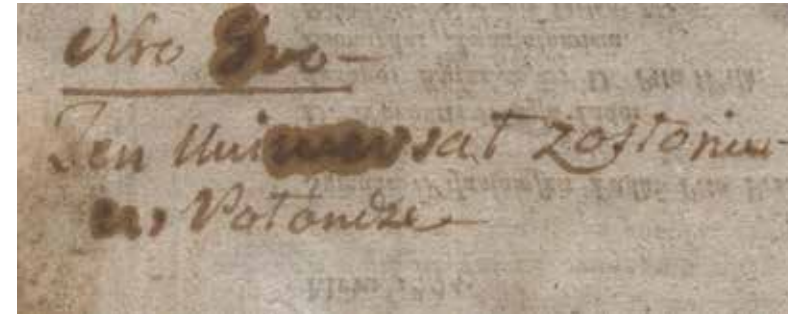

Wiresnibe arba roda siociesa Letuwos pri wiresniawsos wysu lanku yr Letuwos wayska Tadeusz Kosciuszkaś gałwos... : [Lietuvos Vyriausiosios tautos tarybos 1794 m. gegužės 15 d. aplinkraštis dėl Tado Kosciuškos 1794 m. gegužės 2 d. universalų]; Vilnius: Akademijos sp., 1794 m.

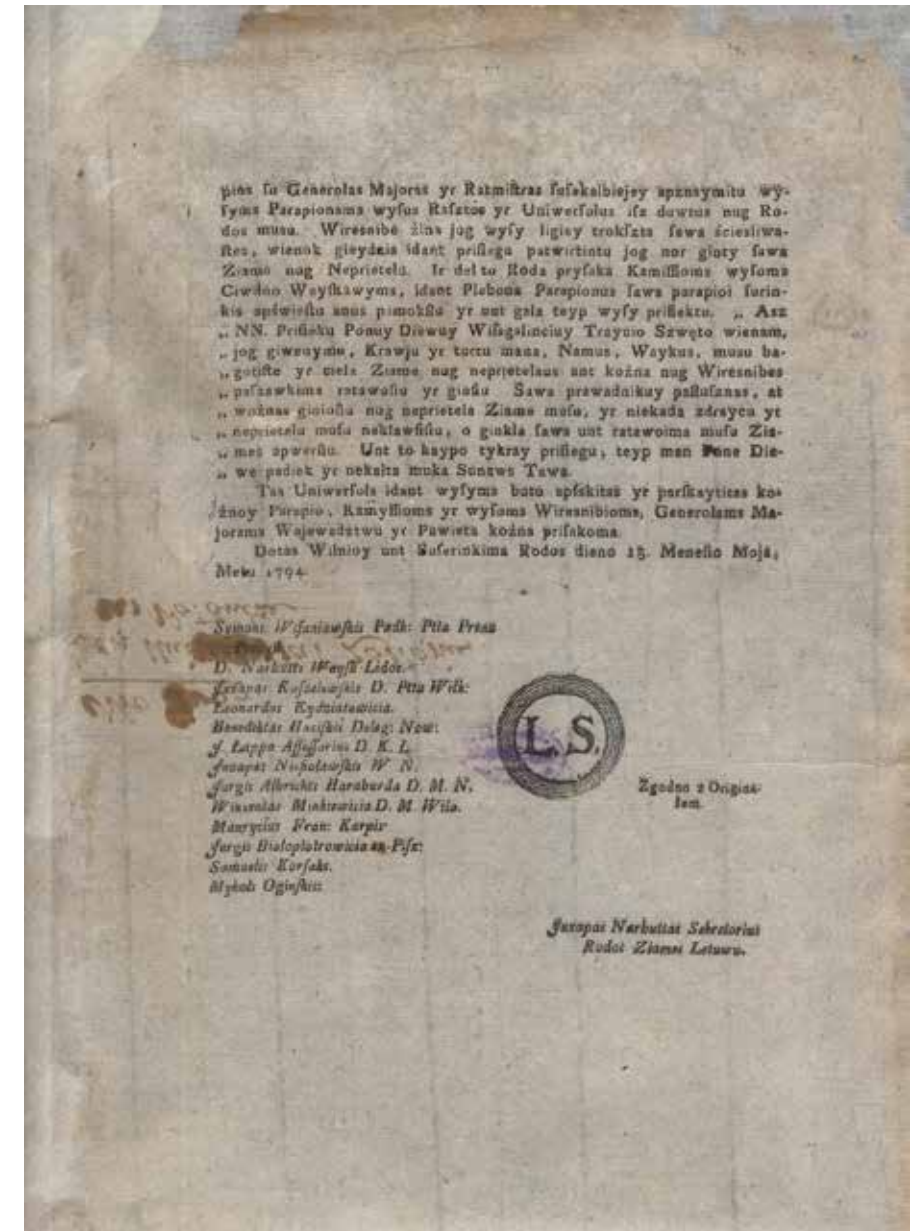
Regioninės reikšmės,
saugomas Lietuvos mokslų
akademijos Vrublevskių bibliotekoje

Tado Kosciuškos (1746–1817) sukilimo dokumentas apie lengvatas sukilėlių baudžiauninkų šeimoms, sukilimo valdžios įsakų skelbimo priežiūrą ir tėvynės gynėjų priesaiką (su T. Kosciuškos universalų ir priesaikos tekstais). Jį pasirašė 14 signatarų – Lietuvos vyriausiosios tautos tarybos narių, tarp jų: Mauricijus Pranciškus Karpis (Karp; 1749–1817) – publicistas, poetas; Mykolas Kleopas Oginskis (1765–1833) – diplomatas, kompozitorius, rašytojas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiasis išdininkas, ir kt. Šis universalas lietuvių kalba svarbus kaip politinės lietuvių spaudos paminklas. Atsiradusi politinė spauda nacionaline lietuvių kalba žymi ir tam tikrą kultūrinės bei pilietinės minties brandą: sužadino tautinę ir pilietinę lietuvių savimonę, pagreitino baudžiavos reformos eigą, paskatino lietuviškosios politinės raštijos raidą. Sukilėlių skelbti raštai dėl carinės valdžios represijų yra tapę bibliografinėmis retenybėmis. Šio dokumento, papildančio T. Kosciuškos sukilimo laikų raštų lietuvių kalba visetą, egzempliorius yra unikalus – vienintelis išlikęs Lietuvos institucinėse saugyklose.

Ji Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteką (LMAVB) egzempliorius pateko iš Bagotosios parapijos klebono Vaclovo Strimačio (1905–1982), o šis dokumentą gavęs iš kunigo Broniaus Vaišnoros, radusio jį Baisogaloje apie 1955–1960 metus. Nėra žinomos aplinkybės, kaip šis spaudinys atsiradęs Baisogaloje. Istoriografiniai šaltiniai nurodo, jog iki 1939 m. šio spaudinio egzempliorių dar turėjęs vilnietis kunigas Juozapas Stankevičius (1903–1974). LMAVB esančiame egzemplioriuje rudu rašalu įrašyta: Nr. [...] // *Ten Uniwersał zostanie // w Polondze* (tą universalą palieku Palangoje). Tai veikiausiai XIX a. įrašas, liudijantis, jog kažkuris iš 600 išspausdintų egzempliorių – toks buvo šio spaudinio tiražas – buvo pasiekęs ir Palangą.

105

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio privilegija, patvirtinanti Vitebsko Švč. Trejybės bažnyčios fundaciją, 1503 m. rugpjūčio 17 d., Vilnius

Regioninės reikšmės,
saugoma Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskių bibliotekoje

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio (1461–1506) privilegijos, patvirtinančios Vitebsko parapiinės bažnyčios fundaciją, koroboracijoje rašoma, kad valdovas liepęs prie jo prikabinti *sigillum nostrum Magni Ducatus Lithvanie*. Šis antspaudas pradeda Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiųjų antspaudų sąrašą ir yra vienintelis išlikęs tokio pobūdžio sfragistikos paminklas iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro laikų.

Aleksandro išrinkimas ir iškilmingas pakėlimas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu (1492–1506) reiškė personalinės unijos tarp LDK ir Lenkijos Karalystės nutraukimą. Lietuva vėl turėjo atskirą valdovą, kuris tuo pat metu nebuvo Lenkijos karalius. Siekdamas reprezentuoti valstybę ne tik jos viduje, bet ir užsienyje, Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras į Lietuvos raštinės apyvartą įvedė trijų rūšių lietuviškų antspaudų komplektą: be iki tol naudoto mažo, atsirado valstybės didysis antspaudas ir didžiojo kunigaikščio privatus signetas. Trijų antspaudų komplektas buvo naujas etapas Lietuvos valdovų sfragistikoje. Ypač svarbią idėjinę ir reprezentacinę reikšmę turėjo didysis LDK antspaudas. Jo centre vaizduojamas Lietuvos herbas Vytis, kurį laiko du angelai, apsupti heraldinių skydų. Virš jo – Erelis, Aleksandro tėvo, Lenkijos karaliaus Kazimiero Jogailaičio herbas, ir *Juosta*, Aleksandro motinos, Elžbietos Habsburgaitės herbas. Juos juosia užrašai: PATERNA ir MATERNA. Vyčio šonuose – arkangelas Mykolas (Kijevo žemės herbas) ir *Kryžius* (Voluinės žemės herbas), o Vyčio apačioje – Lokys su grandine (Smolensko žemės herbas). Antspaudu vaizduojamas įrašas renesanso majuskula: ALEXANDER : DEI GRACIA : MAGNVS : DUX : LITHWANIE : RVSSIE : SAMAGITHIE : QUE : ETC : DNS : ET : HERES. Taip per heraldiką buvo parodyta ne tik didžiojo kunigaikščio kilmė, jo ryšiai su garbingomis Europos dinastijomis, bet ir jo valdoma valstybė, atskirai pabrėžiant labiausiai nuo centro nutolusias žemes, tapusias kovų su kaimynais objektu. XV a. pabaigoje sukurta didžiojo antspaudu koncepcija be didesnių pakeitimų išliko beveik šimtą metų. Kai kuriuos jo elementus XVI a. pradžioje Žygimantas Se-

nasis (1467–1548) perkėlė net į Lenkijos Karalystės didžiuosius antspaudus. Didysis antspaudas padėjo įprasmiti modernesnę valstybės suverenumo sampratą, atskirti valstybės reikalus nuo privačių valdovo reikalų.

Dokumentas saugotas Vilniaus kapitulos archyve. 1956 m. iš Valstybinių restauracijos dirbtuvių remontuojant Vilniaus Šv. Stanislovo ir Šv. Vladislovo arkikatedrą baziliką perduotas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekai.

44

Vilhelmo Janiselio tremties fotografijos,
1949–1958 m.

Regioninės reikšmės,
saugomos Lietuvos centriname valstybės archyve

Tautodailininkas, fotografas Vilhelmas Janiselis (1913–2007) paliko unikalią tremties fotodokumentų kolekciją, atskleidžiančią jo šeimos ir kitų tremtinių pastangas išgyventi svetimame ir atšiauriame krašte. 1949 m. V. Janiselis su žmona ir keturiais mažamečiais vaikais buvo išvežtas į Rusiją – Irkutsko sritį, Zimos miestelį. Nuo pat pirmų dienų tremtyje iki sugrįžimo į Lietuvą 1958 m. jis fotografavo ir išbandė save kaip fotografą pačiomis sunkiausiomis sąlygomis. Kai dauguma netikėtai užkluptų į nežinią per prievartą stumiamų žmonių imdavo daiktus, kurie palengvintų buitį, V. Janiselis į Sibirą išsivežė fotoaparata, paslėpęs jį duonos kepale. Fotojuosteles jis karpė iš rentgeno nuotraukoms skirtų lapų, o fotografijoms daryti naudojo savo pasidarytą didintuvą. Nors ir dirbo alinantį fizinį darbą, V. Janiselis rasdavo laiko įamžinti tremties kasdienybę ir net šventes. Taip gimė autentiška vientisa 1949–1958 m. tremties fotokronika, pasakojanti apie miško kirtimą taigoje, sakų rinkimą, rąstų plukdymą, darbą kolūkyje, šienapjūtę ir javapjūtę, statybas, liudijanti pastangas išsaugoti bei puoselėti lietuvių tautybę tremtyje, susikurti asmeninę buitį. Daugelyje nuotraukų įamžintos moterys, pasipuošusios tautiniais drabužiais, lietuvių vestuvės, krikštynos, laidotuvių procesijos, bendri šventadieniai, grįžtančiųjų į Tėvynę palydėtuvės, šv. Kalėdų ir kitų religinių švenčių šventimas, vaikų mokymas lietuvių kalbos, pamaldos. Iš viso archyve saugomi 276 nespaltoti puikiai išsilaikę fotonegatyvai, kuriuos pats autorius perdavė Lietuvos centriniam valstybės archyvui nuolat saugoti.

107

108

109

110

112

113

111

114

45

Senojo Vilniaus universiteto herbariumo
kolekcija, 1781–1842 m.

Regioninės reikšmės,
saugoma Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto
Botanikos ir genetikos katedros herbariume

Senojo Vilniaus universiteto herbariumo (*Herbarium historicum*) kolekciją, kurioje saugomi XIX a. I pusėje sukaupiti induočių augalų, samanų, dumblių, grybų ir kerpių pavyzdžiai, sudaro daugiau nei 15 tūkst. objektų. Tai vienas seniausių herbariumų Rytų Europoje. Jo pradžia siejama su prancūzų botaniko Žano Emanuelio Žilibero (Jean Emanuel Gilibert) (1741–1814) atvykimu į Vilniaus universitetą 1781 metais. Tuo laiku buvo įkurtas Gamtos istorijos kabinetas, kuriame kaupti geologijos, zoologijos eksponatai ir augalų kolekcijos (herbariumai). XIX a. 4-ajame dešimtmetyje, uždarius Vilniaus universitetą ir Vilniaus medicinos–chirurgijos akademiją (1842 m.), dalis senųjų herbariumo rinkinių, liudijančių apie Lietuvos floros tyrimų pradžią, išvežta į kitus Rusijos imperijos universitetus ar institucijas. Daugiausia rinkinių pateko į 1834 m. įkurtą Kijevo Šv. Vladimiro universitetą. Dėl to XVIII a. rinkinių Vilniaus universiteto herbariume nėra, tačiau jame saugoma nemaža dalis XIX a. kolekcijos, kurią rinko žymiausi to meto mokslininkai: S. B. Gorskis (1802–1864), J. Volfgangas (1776–1859), J. Fedorovičius, J. Jundzilas (1794–1877), J. Pabrėža (1771–1849), A. F. Lange, G. Reichenbachas (1823–1889), E. Lindemannas (1825–1900), E. K. Eichvaldas (1795–1876) ir kt.

Pasaulio mastu Vilniaus universiteto herbariumas patenka į seniausiųjų herbariumų penkiasdešimtuką. Tai vientisa istorinės atminties sistema, kurią sudaro gyvosios gamtos (kai kuriais atvejais jau išnykusios) pavyzdžiai, mokslinės minties archyvas (originalios ranka rašytos etiketės, kuriose įvairiomis kalbomis pateikiama informacija apie augalų augimo būdą, radimo vietas) ir naudotų technologijų atspindžiai (specialus popierius, pavyzdžių apipavidalinimas).

46

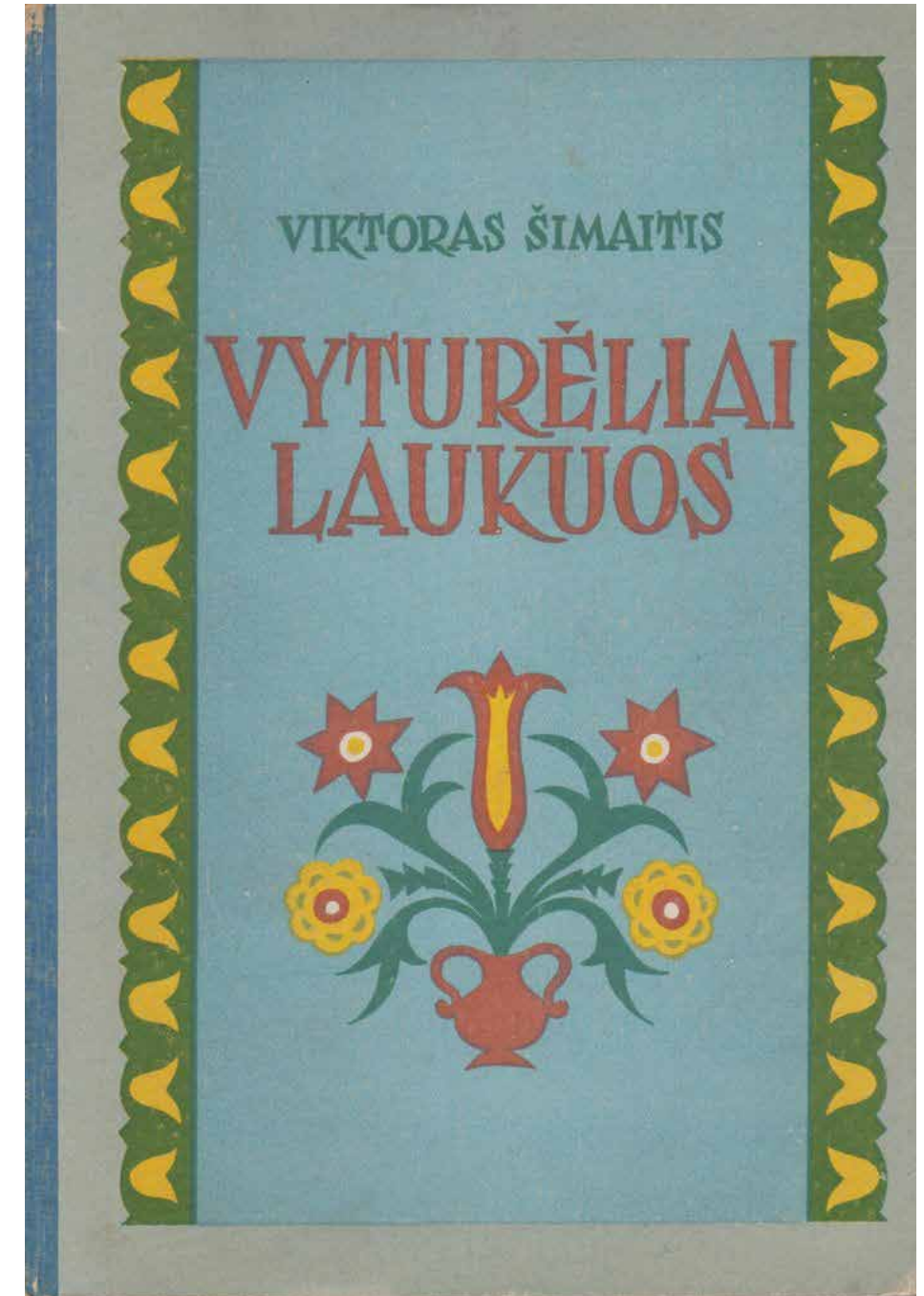
Lietuvių DP spaudos rinkinys,
1945–1952 m.

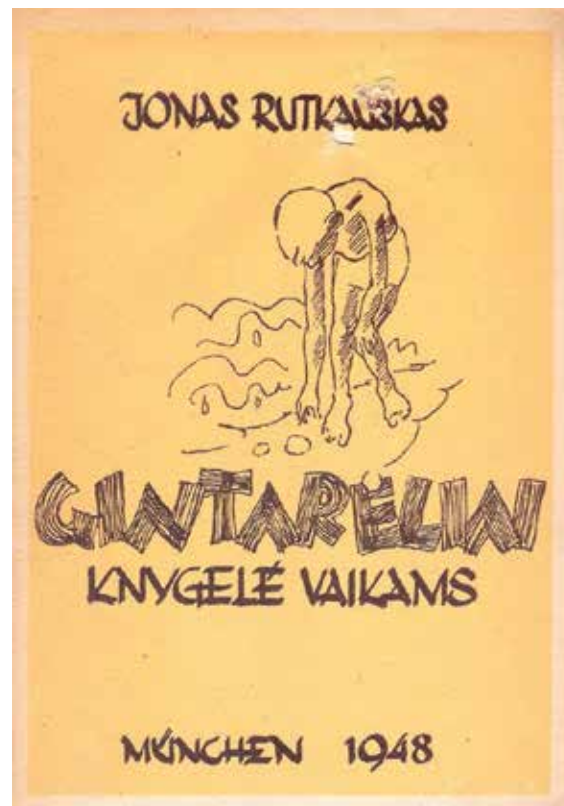
Nacionalinės reikšmės,
saugomas Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje

Lietuvių DP (*displaced persons* – perkeltieji asmenys) spaudos rinkinys yra autentiškų dokumentų kolekcija, liudijanti apie reikšmingą XX a. istorijos puslapį, kai, pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, apie milijonas Vakarų Europoje atsidūrusių rytų europiečių dėl politinių motyvų atsisakė grįžti į sovietų užimtus jų gimtuosius kraštus ir keletą metų praleido DP stovyklose, globojami tarptautinių institucijų, tokių kaip Jungtinių Tautų pagalbos ir atkūrimo administracija (UNRAA), Raudonasis Kryžius.

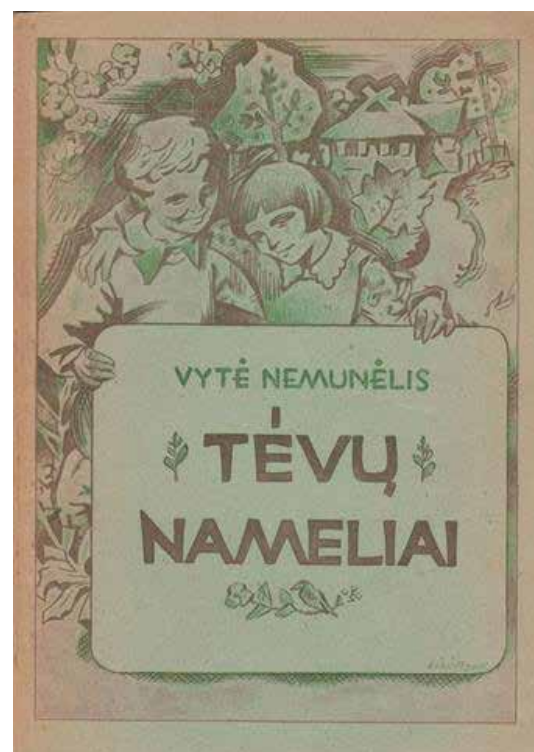
Lietuvą buvo priversti palikti apie 70 tūkst. jos piliečių, kurių didžiąją dalį sudarė inteligentijos atstovai, mokslo, meno, kultūros žmonės. Netrukus DP stovyklos virto intensyvaus kultūrinio ir organizacinio darbo židiniais – čia kūrėsi naujos ir atsikūrė tarpukario Lietuvoje gyvavusios organizacijos, gaivinta kultūrinė veikla, organizuotas švietimo darbas. Visa tai atsispindėjo knygų bei periodikos leidyboje. Spaudos rinkinyje esantys leidiniai publikuoti Italijoje, Austrijoje, Švedijoje ir kitose šalyse, bet daugiausia jų išleista Vakarų Vokietijoje.

Nors ir susidurianti su dideliais sunkumais, juridiniu beteisiškumu, cenzūra bei įvairiais leidybos ribojimais, DP spauda buvo skatinama objektyvių veiksmų. Spartus švietimo sistemos formavimasis, suaugusiųjų savišvieta, masinis užsienio kalbų mokymasis tiesiogiai veikė leidybos orientaciją ir apimtį. Aktyvus lietuvių literatūrinis gyvenimas, skaitymo poreikis skatino šios rūšies spaudos leidybos tempus. Šiuo laikotarpiu publikuoti nauji grožinės literatūros autorių darbai, perleisti tarpukario Lietuvoje spausdinti klasikų veikalai, imtasi versti ir publikuoti pasaulinės literatūros autorių darbus. Svarbi vieta teko propagandinio pobūdžio bei religinei literatūrai. Ypatingą vietą užėmė knygų leidyba užsienio (daugiausia vokiečių ir anglų) kalbomis, kurios pagrindinė misija buvo reprezentuoti Lietuvą, skelbti žinias apie jos situaciją tuometiniu istoriniu laikotarpiu, siekiant atkreipti užsienio šalių piliečių ir valdžios dėmesį į okupacijos procesą ir padarinius.

117

119

144

120

121

145

47

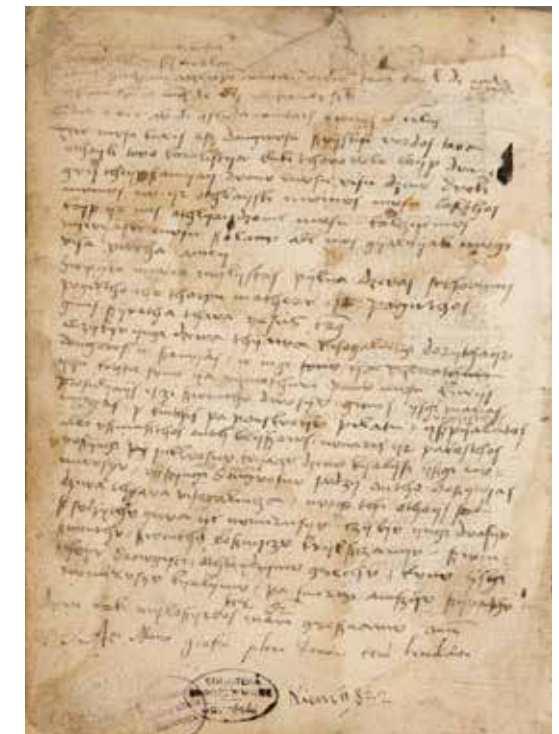
Rankraštiniai lietuviški
poteriai, XVI a.

Nacionalinės reikšmės,
saugomi Vilniaus universiteto bibliotekoje

Seniausias žinomas trijų lietuviškų poterių *Tėve mūsų*, *Sveika Marija* ir *Tikiu Dievą Tėvą* tekstas, užrašytas ranka Mikalojaus Blotniečio knygos *Tractatus sacerdotalis...*, išspausdintos 1503 m. Strasbūre, paskutiniajame tuščiame lape, yra unikalus lietuvių kalbos ir raštijos paminklas. Tai pats seniausias žinomas rankraštinis tekstas lietuvių kalba, užrašytas dar gerokai iki pirmosios spausdintos knygos lietuvių kalba pasirodymo. Dzūkų tarpe juodu rašalu užrašyti poteriai, sudarantys 25 eilutes, leidžia iškelti prielaidą, kad įvairūs religiniai tekstai lietuvių kalba buvo užrašomi dar iki spaudos lietuvių kalba atsiradimo. Kas užrašė šiuos poterių, nėra žinoma, tačiau greičiausia tas žmogus priklausė dvasininkų luomui, o tai svarbus įrodymas, kad XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje Lietuvoje buvo dvasininkų, kalbėjusių ir rašiusių lietuviškai. Remiantis kalbinėmis ypatybėmis ir rankraštinio teksto rašmenų stiliaus analize manoma, kad tai vertimo iš lenkų kalbos dar ankstesnio teksto nuorašas.

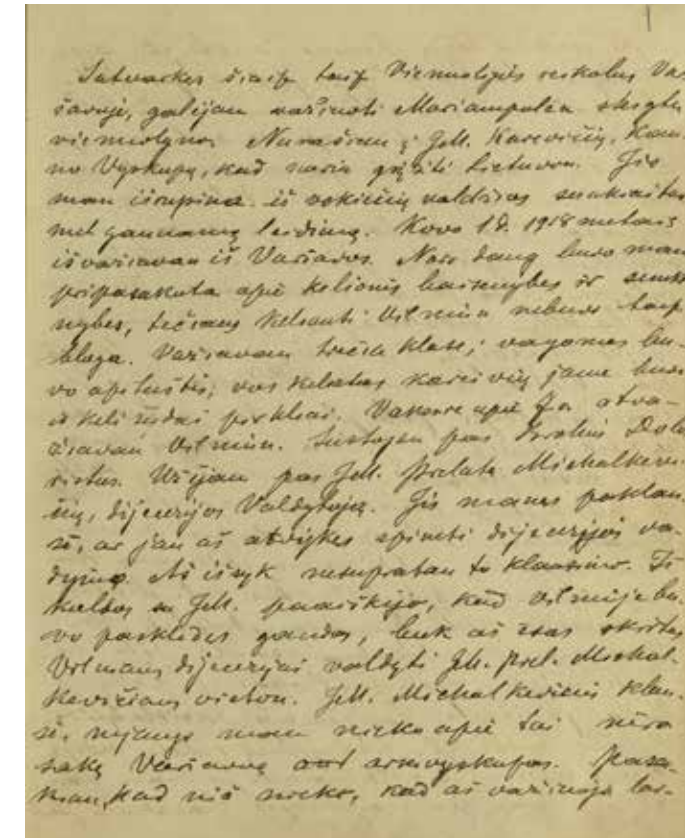

122

Kunigo Jurgio Matulaičio dienoraštis, 1918–1919 m. ir 1921 m., bei popiežiaus Benedikto XV bulės dėl kun. Jurgio Matulaičio skyrimo Vilniaus vyskupu, 1918 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugomi Lietuvos centriname valstybės archyve

123

Palaimintasis Jurgis Matulaitis (1871–1927), popiežiaus Benedikto XV paskirtas Vilniaus vyskupu 1918 m. spalį, šias pareigas uoliai ėjo septynerius metus, vadovaudamasis savo šūkiu: „Blogį nugalėk gerumu“ bei demonstruodamas begalinę toleranciją, romumą ir susivaldymą. Jis garsėjo kaip rūpestingas visų tautų ganytojas, rūpinosi vargšais, gesino politines rietenas. 1925 m. dėl stiprėjančio lenkų nacionalistų spaudimo vyskupas J. Matulaitis buvo priverstas atsistatydinti iš ordinaro pareigų, popiežiaus Pijaus IX paskirtas tituliniu Adulio arkivyskupu ir apaštališkuoju vizitatoriumi Lietuvai (1925–27). Arkivyskupo Jurgio Matulaičio pastangomis buvo parengti ir įteisinti Vatikano konkordato su Lietuva bei Lietuvos bažnytinės provincijos projektai.

Vienas garsiausių modernių laikų dvasininkų paliko lietuvių kalba ranka rašytą dienoraštį, vadinamą „Užrašais“, kuriame gausu svarbių to meto Bažnyčios Lietuvoje istorijos, kultūros ir visuomenės raidos faktų, ganytojo brandaus dvasinio gyvenimo ženklų. Neretu atveju šis dienoraštis yra vienintelis daugelio detalių apie kovas dėl Vilniaus, valdžių kaitą mieste, įvairių visuomenės sluoksnių nuostatas bei nuotaikas šaltinis. Jame skleidžiasi objektyvizuotas, nacionalistines aistras atribojantis, tačiau tuo pat metu labai žmogiškas, jautrus žvilgsnis į tautų santykius, lietuvių ir gudų kultūrinę ir politinę padėtį bei mentaliteto raidą.

Švininiu reljefiniu popiežiaus antspaudu patvirtintos popiežiaus Benedikto XV bulės yra rašytos lotynų kalba. Jomis įteisinamas kunigo Jurgio Matulaičio skyrimas Vilniaus vyskupu ir prašoma jam suteikti pagalbą ir paramą.

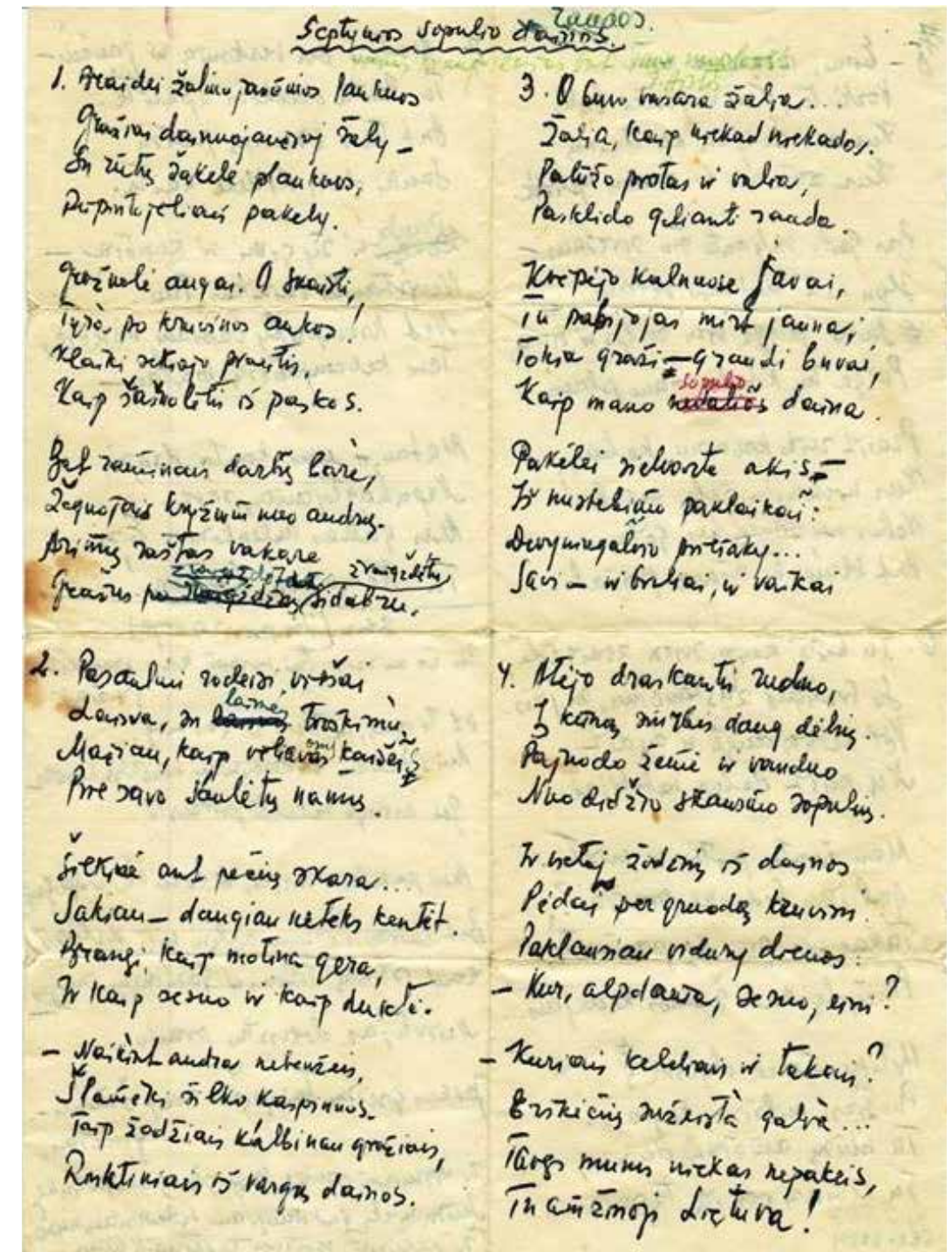
124

Antano Miškinio tremties kūrybos rankraščiai, 1941–1953 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugomi Maironio lietuvių literatūros muziejuje

Poetas, prozininkas, literatūros kritikas, pedagogas, vertėjas Antanas Miškinis (1905–1983), tarpukario laikotarpiu aktyviai dalyvavęs literatūrinėje veikloje, ne kartą renkamas į Lietuvių rašytojų draugijos valdybą, vienas laikraščio *Literatūros naujienos* steigėjų, nuo 1944 m. priklausė Tauro partizanų apygardai, redagavo laikraštį *Laisvės žvalgas*. 1948 m. vasario mėn. jis buvo suimtas ir ištremtas į Mordovijos lagerius. Čia poetas parašė savo garsųjį eilėraščių ciklą *Psalmės*, laikomą vienu prasmingiausių ir vertingiausių tremčių laikotarpio literatūriniu palikimu. *Psalmės* guodė bei teikė stiprybės lagerių kaliniams ir buvo giedamos kaip maldos. Eilėraščiai buvo surašyti ant beržo tošies ir cemento maišelių skiaučių kaip tautos kančių, vilties ir pasipriešinimo metraštis. Daugybė kalinių *Psalmes* mokėjo mintinai, jos plito iš lagerio į lagerį iki Norilsko bei Kolymos. Miškinio rankraščių ir poezijos nuorašų pluoštas pasiekė ir Lietuvą: eilėraščius iš lagerių zonos pavyko išnešti porai kalinių – vienus užklijuotus nuotraukų albumėlyje, kitus – paslėptus Heinės poezijos tomo viršeliuose. Taip Lietuvoje atsirado du rankraščių komplektai ir nesuskaičiuojama daugybė nuorašų. Parvežti ir išsaugoti rankraščiai 1957 m. buvo perduoti iš tremties grįžusiam autoriui, kuris juos suredagavo ir paslėpė iki geresnių laikų.

Miškinio poezijai būdinga dainiškojo stiliaus tradicija: eilėrašties forma, ritmu, intonacija artimas liaudies dainai. Eilėraščiuose juntamas giesmės, liaudies dainos skambėjimas, derinamos iš liaudies dainų perimtos svaiginančio jausmo ekstazės su graudžiomis intonacijomis, suteikiančios pasakojimui nuoširdumą. A. Miškinis poeziją suvokė kaip dainą, jam buvo svarbus poetinio žodžio ir melodijos ryšys.

NACIONALINIS
REGISTRAS

2013

50

*Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego od
Nayiasnieyszego Hospodara Króla J. M.
Zygmunta Augusta Roku 1564 w Bielsku
wydany** arba Antrasis Lietuvos Statutas

Regioninės reikšmės,
saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje

Lietuvos Statutas – pirmasis Rytų ir Vidurio Europoje sistemingas teisės kodeksas, tapęs subsidinės teisės šaltiniu Lenkijos teismuose, pagalbinis šaltinis rengiant Rusijos teisyną XVII a. ir kuriant teisės kodifikavimo projektus Ukrainoje XVIII amžiuje. Nei Pirmasis, nei Antrasis Lietuvos statutai nebuvo išspausdinti, todėl plito nuorašais. Šis yra Antrojo Statuto – teisės kodekso, rengto XVI a. viduryje ir priimto 1566 m. LDK vykdant esmines teises, politines ir socialines reformas, XVII a. nuorašas senąja lenkų kalba. Jį rengė speciali dešimties asmenų komisija, sudaryta Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Ponų tarybos iš patyrusių specialistų, teisės žinovų, tarp kurių buvo ir vienas žymiausių to meto teisės mokslų veikėjų Augustinas Rotundas (1520–1582), bei Europoje jurisprudencijos veikalu *Decisiones Lithuanicae* pagarsėjęs ispanas Petras Roizijus (1505–1571).

Antrasis Lietuvos Statutas yra Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisinės ir politinės minties brandumo išraiška – vienas iš tų aktų, kuriais buvo kuriama Lietuvos teisės tradicija, praturtinusi Vakarų teisės tradiciją. Tai unikalus kelių šiuolaikinių tautų ir valstybių (Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos ir Lenkijos) istorijos, teisės, kultūros ir raštijos paminklas.

Dėl istorinių aplinkybių šiandien Lietuvoje nėra nė vieno Pirmojo Statuto ir tik vienintelis Antrojo Statuto nuorašas, kuris yra visas ir nedefektuotas.

* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statutas, paskelbtas karaliaus Žygimanto Augusto, 1564 m., Bielskas

126

155

51

Jonas Rikovijus. Neues... Gesangbuch... //
Naujos... GIESMJU KNYGOS..., 1685 m.,
Karaliaučius

Regioninės reikšmės,
saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje

Jono Rikovijaus (tikr. Jonas Richteris) (1652–1703) Naujų giesmių knygų pirmtakė – Danieliaus Kleino (1609–1666) giesmių knyga, išleista Karaliaučiuje 1666 m. ir mūsų dienas pasiekusi tik dviem ne Lietuvoje saugomais egzemplioriais. J. Rikovijus ir turinio, ir originalumo prasme išplėtė tiems laikams originalų ir modernų D. Kleino giesmyną, esmingai atnaujinusį liuteronų giesmių repertuarą ir padariusį didelį poveikį lietuvių eilėdarai.

Tai vienintelis pasaulyje 1685 m. J. Rikovijaus rūpesčiu pataisytas, penkiomis paties sukurtomis, trisdešimt viena versta giesmė papildyto ir D. Kleino išleisto lietuviško giesmyno antrosios laidos egzempliorius. Ši knyga turi didelę vertę viso regiono mastu, nes autorius į rinkinį įtraukė ir žymiausių Prūsijos, Silezijos, Bohemijos religinės poezijos autorių kūrinių vertimų. Iš jų galima paminėti Prūsijos poetą Simoną Dachą (1605–1659), Altštato (Altstadt) bažnyčios Karaliaučiuje diakoną Valentiną Thilo (1607–1662), Georgą Weisselį (1590–1635), giesmių autorių Ernestą Dietzelį (1629–1692), Prūsijos istoriką ir etnografą Matą Pretorijų (apie 1635–1704), evangelikų liuteronų kunigą Joną Andrių Kaizerį (1650–1710) ir daugelį kitų. Knyga neabejotinai svarbi ir vokiečių, lenkų, čekų baroko literatūroms pažinti.

Senųjų giesmynų įvairiomis, taip pat lietuvių, kalbomis pasaulyje nėra išlikę daug. J. Rikovijaus giesmynas svarbus kaip vienas seniausių autentiškų lietuvių kalbos tyrinėjimo šaltinių, ankstyvosios lietuvių poezijos ir to laikotarpio Mažosios Lietuvos politinės ir kultūrinės aplinkos studijoms. Jame galima rasti užuominų apie to meto Mažosios Lietuvos kultūrą, religiją, papročius, paprastų žmonių gyvenimą ir buitį.

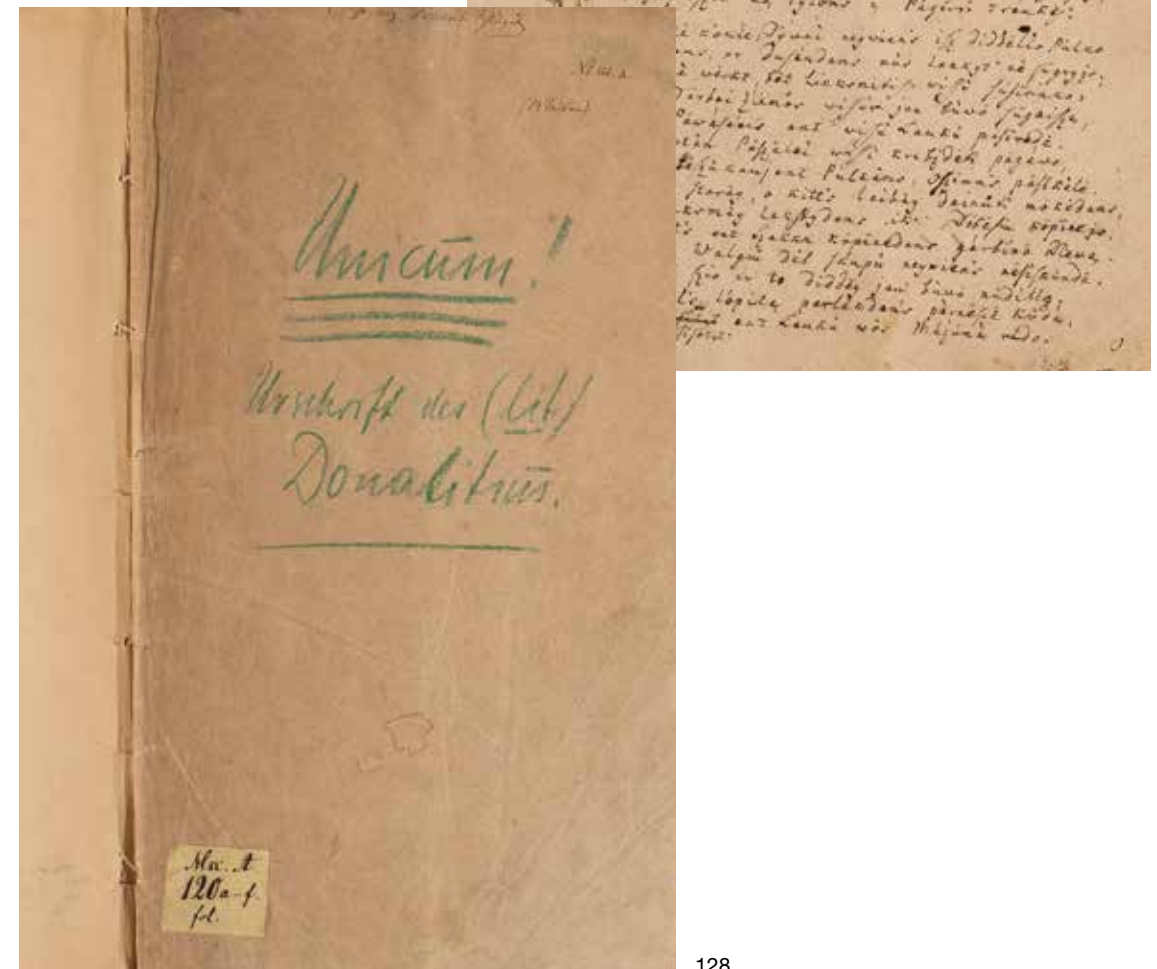
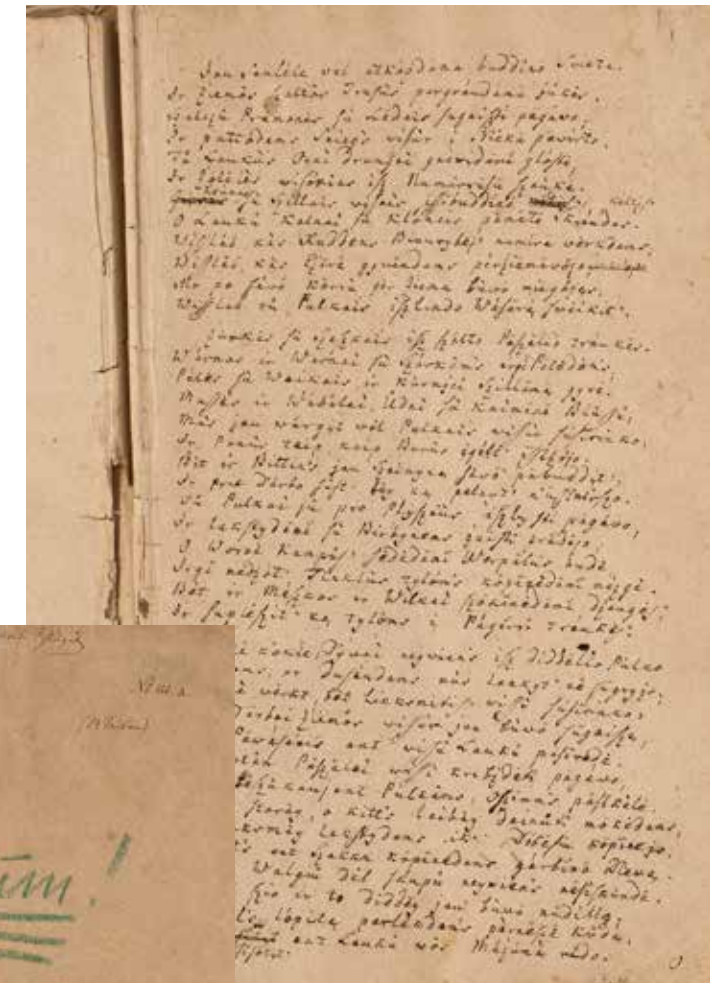
52

Kristijono Donelaičio autografa: *Donalitus C. Pawasario Linksmybės; Wasaros darbai: [poemos „Metai“ dalys]; Fortsetzung: [fragmentas apie Selmo trobą; su laiško nežinomam adresatui nuotrupa]; [Laiškai]: Szirdings' Brolau! S. T. Hochzuehrender, Mein geliebter, schöner Freund! Tolminkemen, d. 16. August 1777: [du laiškai Valtarkiemio kunigui Johanui Gotfrydui Jordanui]*

Regioninės reikšmės,
saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos institute

Kristijono Donelaičio (1714–1780), lietuvių grožinės literatūros pradininko, Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakulteto absolvento, Tolminkiemio evangelikų liuteronų parapijos klebono vieninteliai šiandien žinomi autografa, sudarantys 54 puslapius, yra senosios lietuvių literatūros istorijos dokumentinis šaltinis, senojo lietuviškojo rašto ir kalbos paminklas. Šie rankraščiai sukurti XVIII a. II pusėje (apie 1765–1777) Prūsijos valstybės valdomoje etninėje lietuvių teritorijoje – Mažojoje Lietuvoje. Tai dvi poemos *Metai* dalys (*Pawasario Linksmybės* ir *Wasaros darbai*), fragmentas *Fortsetzung* ir du laiškai (vienas rašytas lietuviškai, kitas – vokiškai). Rankraščiai buvo atsitiktinai surasti 1945 m. lituanistinės ekspedicijos į Karaliaučiaus kraštą metu Lauks-tyčių (Lochstädt) pilies griuvėsiuose. Poema *Metai* – pagrindinis ir svarbiausias K. Donelaičio kūrinys, o šie autografa yra pagrindiniai poemos šaltiniai, kuriais remiantis vėliau buvo rengiami grožiniai bei moksliniai poeto kūrybos leidimai.

K. Donelaitis, įgijęs akademinį išsilavinimą, pagal to meto intelektualų paprotį korespondenciją ir dokumentus pasirašinėjo sulotyninta asmenvardžio forma *Christian Donalitus*. Autoriaus mentalitetą, kūrybos motyvus, kūrinių fabulą, kalbą ir meninę formą veikė gilios teologinės, literatūrinės ir filosofinės žinios, gyvenimo vieta ir veiklos sąlygos. K. Donelaičio meninė pasaulėjauta ir kritinė pasaulėžiūra yra tarytum filosofinis epochos suvokimas ir apibendrintas vaizdinys. Tokio raiškos tobulumo nepasiekė nė vienas XIX a. ir XX a. pradžios lietuvių rašytojas.

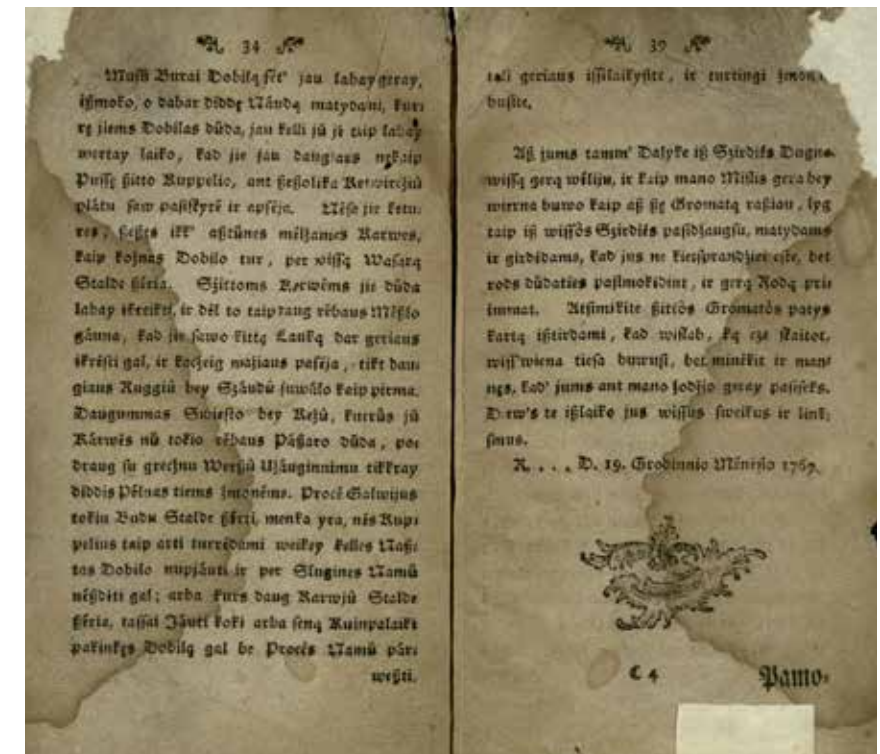
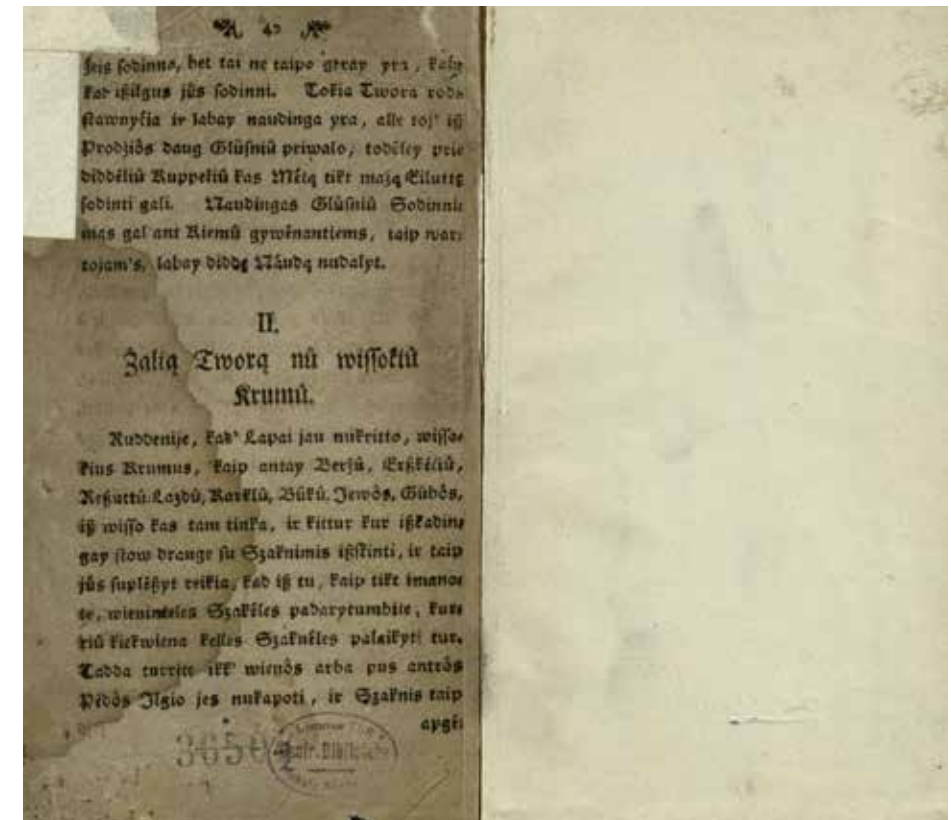

[Gromata vieno gaspadoriaus būrams apie ganyklų perdalijimo naudą] / [iš vokiečių kalbos vertė R. D.] [Kristijonas Donelaitis]. – [Karaliaučius, po 1769-11-19].

Regioninės reikšmės,
saugomas Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskių bibliotekoje

Gromata vieno gaspadoriaus būrams apie ganyklų perdalijimo naudą yra Prūsijos karaliaus įsakymo apie bendrųjų ganyklų separacijos naudą vertimas iš vokiečių į lietuvių kalbą. Šis unikalus, pasaulyje daugiau niekur nežinomas XVIII a. leidinys yra be antraštinio lapo, pradžios ir pabaigos, tačiau itin reikšmingas dėl siejamos autorystės su lietuvių literatūros klasiku Kristijonu Donelaičiu (1714–1780). Šio oficialaus Prūsijos valdžios dokumento vertime, pritaikant jį lietuviškai kalbančiai visuomenės daliai, pirmą kartą spausdinamas poemos *Metai* dalies *Wasaros darbai* fragmentas – 2 eilutės. Leidinyje įtaigiai įrodinėjama ūkinė nauda, kurią atneštų asmeninė, o ne bendra ganyklų priežiūra bei kaimo žemių paskirstymas rėžiais, taip pat pateikiama praktinių patarimų ūkio darbams. Raštijos paminklas parodo įvairiapusę lietuvių literatūros kūrėjo veiklą, taip pat yra reikšmingas lietuvių kalbos raidai atskleisti bei liudija apie Mažosios Lietuvos gyventojų buitį. Šios pirmos lietuviškos didaktinės-šviečiamosios paskirties knygelės antraštę 1939 m. suformulavo Vaclovas Biržiška (1884–1956).

Valstybinei Vrublevskių bibliotekai leidinį padovanojo p. Brenšteinienė, žymaus kultūros istoriko, bibliotekininko Mykolo Brenšteino (1874–1938) našlė, 1939 m. vasario 9 d. 1940 m. rugsėjo 1 d. bibliotekai atitekus Lituaniistikos institutui, tapo šio instituto nuosavybe, o nuo 1941 m. sausio 16 d. atiteko Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekai.

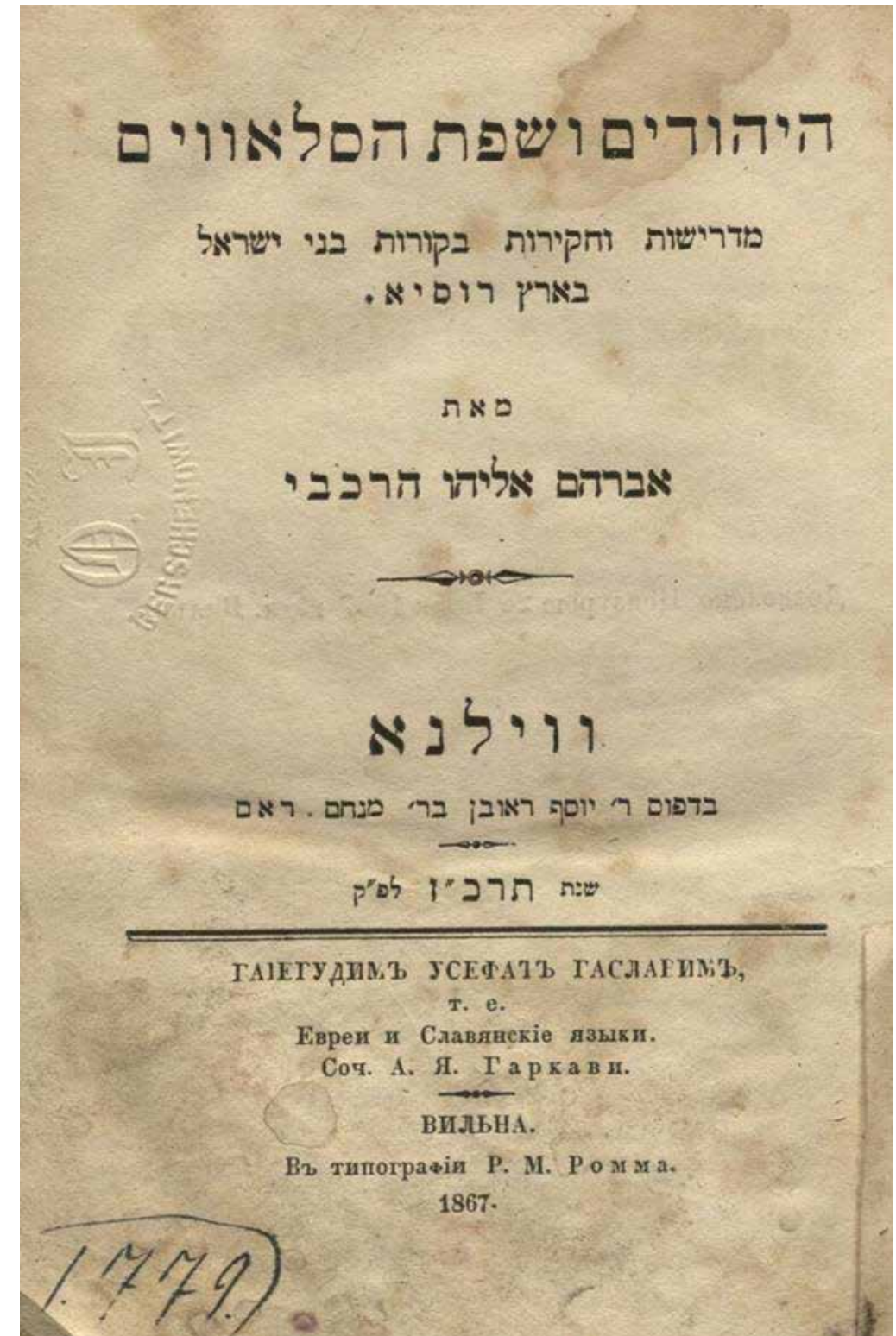
54

Lietuvoje leistos knygos hebrajų kalba,
1759–1900 m.

Regioninės reikšmės,
saugomos Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje

Senųjų knygų hebrajų kalba kolekciją sudaro 3782 knygos. Tai išsamiausias Lietuvoje saugomas rinkinys, kuris yra ir vienas didžiausių Europoje. Jis atspindi Lietuvos žydų knygų spausdinimo istoriją nuo pat jos pradžios ir aprėpia visą jų leidimo regioną (tai kelios litvakų gyventos šiandienos valstybių teritorijos: Lietuva, Baltarusija, Lenkija, Ukraina, Rusija). Ši kolekcija atspindi didelę literatūros temų, žanrų, personalijų (autorių bei leidėjų) įvairovę, atkuria turtingą Lietuvos žydų tradicinės ir intelektualiosios kūrybos paveikslą. Kolekcijoje yra religinės, teologinės ir apeiginės literatūros, tarp autorių – didžiausi Lietuvos žydų religiniai autoritetai: Elijas ben Saliamonas Zalmanas (Vilniaus Gaonas, 1720–1797), Abraomas Dancigas (1748–1820), Izraelis Salanteris (1809–1883), Izaokas Elchanana Spektorius (1817–1896), Izaokas Rainesas (1839–1915) ir kt. Taip pat gausu grožinės literatūros, publicistikos, filosofijos, etikos, religijos istorijos, kalbos mokslų darbų, gamtos mokslų tyrinėjimų bei mokomųjų vadovų, pasaulio grožinės bei mokslinės literatūros vertimų. Jų autoriai ženkliai prisidėjo prie moderniosios Europos žydų literatūros kūrimo. Rinkinys taip pat byloja apie žydų indėlį kuriant leidybos, spaudos ir knyginkystės verslą bei formuojant modernios knygos kultūros modelį.

Daugiau kaip pusę rinkinio sudaro raritetai ir ypač reti spaudiniai. Į kolekciją įtrauktos knygos priklausė individualiems savininkams, žydų visuomeninėms organizacijoms, švietimo institucijoms, bibliotekoms, o po Antrojo pasaulinio karo liko be šeimininkų. Jos buvo surinktos ir išsaugotos buvusiuose Lietuvos knygų rūmuose.

55

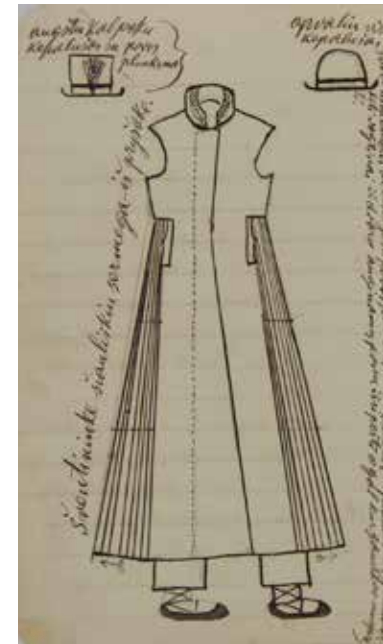
Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rinkiniai,
XIX–XX a. I pusė

Nacionalinės reikšmės,
saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos institute ir
Vilniaus universiteto bibliotekoje

Lietuvių mokslo draugijos (LMD), veikusios 1907–1940 m. Vilniuje, tautosakos rinkiniai sudaro seniausią sistemingai sukauptą lietuvių tautosakos kolekciją. LMD nariai buvo išsikėlę tikslą – kompleksiškai ištirti lietuvių tautą. Kolekcija pradėta kaupti XX a. pradžioje, 1904 m. atgavus lietuvišką spaudą ir prasidėjus lietuvių tautiniam atgimimui. Iš privačių kolekcijų į ją pateko ir daug XIX a. užrašytų rankraščių. Kolekcijoje įvairaus formato ir apimties sąsiuvinuose, aplankuose, užrašų knygelėse ir atskiruose lapuose sukaupta unikali tradicinė liaudies kūrybos medžiaga, susijusi su įvairiomis žmogaus visuomeninio ir asmeninio gyvenimo sritimis, atspindinti gimtosios šalies istoriją, kultūrą ir kalbą, tautinę tapatybę, jos formavimąsi ir svarbų pokytį – perėjimą nuo sakytinės tradicinės kultūros prie rašytinės modernios visuomenės kultūros.

Didžiausia LMD tautosakos rinkinių kolekcijos dalis saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos institute. Ją sudaro XIX a. ir XX a. I pusėje užrašyti 1254 rinkiniai (per 50 000 psl., apie 83 000 tautosakos vnt.), tarp jų yra garsių lietuvių rašytojų bei visuomenės veikėjų – J. Basanavičiaus, S. Daukanto, S. Stanevičiaus, A. Baranausko, Žemaitės, G. Petkevičaitės-Bitės, J. Tumo-Vaižganto, L. Ivinskio ir kt. – tautosakos rinkinių. Vilniaus universiteto bibliotekos Mokslinių tyrimų ir kultūros paveldo centro Rankraščių skyriuje saugomame Jurgio ir Marijos Šlapelių fonde yra 86 LMD tautosakos rinkiniai (apie 2600 psl.).

131

132

133

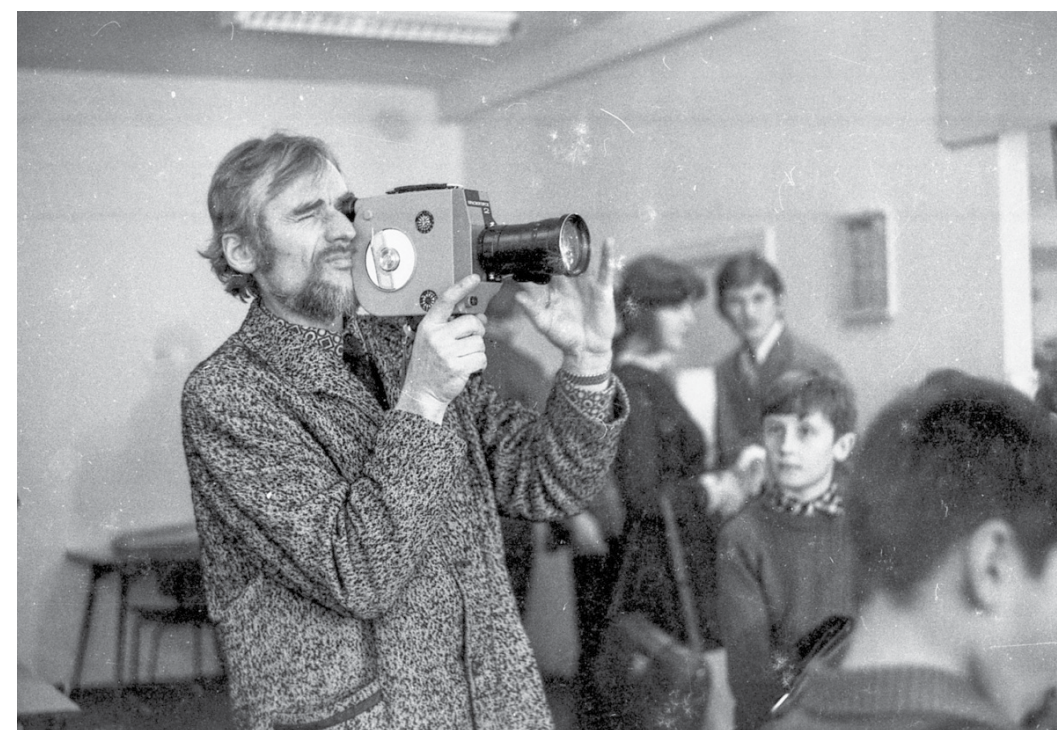
Kėdainių kino studijos *Mėgėjas*
sukurty filmų kolekcija, 1963–2004 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugoma Kėdainių kino studijoje *Mėgėjas*

1962 m. gydytojas Vitolis Laumakys ir inžinierius Adolfas Morėnas Kėdainiuose įkūrė mėgėjiško kino studiją *Mėgėjas*. Jos branduolys: Vitolis Laumakys, Adolfas Morėnas, Nijolė Laumakienė, Algirdas Raila, Algimantas Kalinka. Vienos pirmųjų sovietų Lietuvoje įkurtos mėgėjiško kino studijos vienisia 1963–2004 m. sukurtų filmų kolekciją sudaro 61 filmas, filmuotas ant nespaltvotos 16 mm pločio juostos. Filmuose užfiksuota sovietinė ir jau nepriklausomos Lietuvos laikotarpio kasdienybė, Kėdainiams svarbūs įvykiai įvairiose erdvėse. Fiksuodama Kėdainių krašto gyvenimą, studija *Mėgėjas* atspindėjo visos Lietuvos tuometinį gyvenimą, kino mėgėjų siekius, mėgėjiško kino raidą. Ši kolekcija liudija kino veikimą asmeninėje žmonių erdvėje už oficialios kino produkcijos ribų. Tai nuosekli kolekcija, atspindinti ir technologinius aspektus, sovietinės ir nepriklausomos Lietuvos tikrovę. Ji svarbi ne tik tuo, kas joje užfiksuota, bet ir kokius procesus liudija sociokultūriniai, technologiniai bei meninės saviraiškos aspektais. Studija kūrė tiek dokumentinius filmus, tiek satyrinius žurnalus, pasakojančius apie miesto ar rajono negeroves, tiek ir trumpus vaidybinius filmukus. Kolekcijoje yra ir brandžių kūrinių: tai filmas apie Steponą Darių ir Stasį Girėną, fiksuojami jų giminaičių prisiminimai; filmas, pasakojantis apie Jono Basanavičiaus gyvenimą Bulgarijoje, šios išskirtinės asmenybės reikšmę tai šaliai ir Lietuvai. Taip pat įsimintinas filmas apie 1863 m. sukilimo dalyvį kunigą Antaną Mackevičių (1828–1863).

134

135

NACIONALINIS
REGISTRAS

2015

57

Lenkijos karaliaus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto II 1563 ir 1568 m. LDK bajorų katalikų ir stačiatikių teisių valstybės tarnybos ir žemėvaldos srityse sulyginimo privilegijos

Regioninės reikšmės,
saugomos Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje

Pergamentuose įrašytos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovo Žygimanto Augusto 1563 ir 1568 m. privilegijos, priimtose seimuose, atspindi senosios daugiatautės ir polikonfesinės Lietuvos valstybės politinės ir kultūros istorijos lūžį, nes panaikino 1413 m. Horodlės privilegijos diskriminacinius straipsnius, varžiusius ne katalikų tikėjimo bajorų politines teises. 1563 m. birželio 7 d. Vilniuje suteikta privilegija, gimusi bajorų reikalavimu ir paliudijanti jų kovą dėl politinės emancipacijos, sulygino kilmingųjų katalikų ir stačiatikių teises užimti valstybinius postus bei eiti pareigas visose tarnybose, būti išrinktiems į Ponų tarybą ir gauti žemių amžinai valdyti. 1568 m. liepos 1 d. Gardine pasirašytas aktas ne tik patvirtino ankstesnįjį, bet dar patikslino, jog vienodos „teisės ir laisvės“ suteikiamos visiems „krikščionių tikybos žmonėms“, t. y. ir evangelikams. Abu privilegijų raštai patvirtinti LDK didžiuoju antspaudu. Taigi XVI a. 7-ajame dešimtmetyje LDK tikybinę toleranciją garantavo įstatymas. Tai buvo itin reikšminga vykstančio Livonijos karo (1558–1583) su stačiatikiška Maskvos Didžiąja Kunigaikštyste sąlygomis. Žygimanto Augusto privilegijos turi europinę reikšmę, nes įstatymiškai sulygino visų LDK kilmingųjų krikščionių teises tuo metu, kai Europoje buvo demonstruojamas konfesinis nepakantumas (1562–1598 m. Prancūzijoje vyko hugenotų karai, 1572 m. rugpjūčio 23–24 d. Paryžiuje surengta vadinamoji Baltramiejaus naktis). Galima netgi teigti, kad LDK bajorų išsikovotos privilegijos Vilnių pavertė tuometės Europos tolerancijos sostine.

58

Grafikos darbas *Gardino vaizdas*,
1568 m., Niurnbergas

Regioninės reikšmės,
saugomas Nacionaliniame muziejuje Lietuvos
Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose

Nors kūrinys buvo sukurtas vokiečių raižytojo Mathiaso Zündto (1498–1586) Niurnberge, viename ryškesnių to laiko grafikos ir kitų amatų centrų, tačiau šio kūrinio reikšmė Lietuvai yra be galo svarbi. Pirmiausia, šis kūrinys yra gan didelis vario raižinio grafikos lakštas (35 × 102 cm), kuriame vaizduojamas vienas senesnių ir svarbesnių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų – Gardinas. Viena vertus, šis kūrinys yra vienas pirmųjų realių ir tikslų to laiko konkrečios vietos topografinių panoraminio tipo miesto atvaizdų, antra vertus, tai vienas ryškesnių konkretaus istorinio įvykio grafinių atvaizdų. Kūrinyje, be architektūros, taip pat vaizduojami Lietuvos istorijai reikšmingi asmenys bei įvykiai, lėmę tolimesnę valstybės raidą, ir iliustruoja istorinį faktą – Liublino unijos pasirašymą 1569 m. liepos 1 d. Raižinys yra aukšto meninio lygio su turtinga ir labai svarbia Lietuvos istorijai ikonografija – vaizduojami pastatai, konkretūs asmenys (valdžios vyrai), kariuomenės, heraldikos, kostiumų, papročių ir kitą XVI a. gyvenimo specifiką iliustruojantys objektai bei jų detalės. Šis kūrinys yra patikimas XVI a. kasdienį Lietuvos gyvenimą pristatantis šaltinis, reikšmingas nurodant ir vaizduojant konkrečius istori-

nus asmenis, miesto pastatus ir įvykius. Kūrinys aktualus tuo, kad nupieštas dailininko, kuris matė ir fiksavo to laiko įvykius gyvai, o raižytojas perteikė tai graviūroje. Grafikos lakštas turi daug reikšmingos informacijos: įrašus lotynų ir vokiečių kalbomis, vizualinės heraldinės informacijos, svarbios miesto ir visos valstybės istorijai. Tokio aukšto meninio lygio grafikos kūrinys su reikšminga ikonografine medžiaga yra tikras to laiko vizualinis šaltinis, pristatantis mūsų regioną ne tik Lietuvoje, bet visoje Europoje. Šis spaudinio egzempliorius nuo kitų Lenkijoje ir kitose valstybėse saugomų pavyzdžių išsiskiria įrašais, gera jo išlaikymo kokybe ir pelnytai gali būti įvardijamas raritetu, išsiskiriančiu aukštu meniniu ir estetiniu lygiu su gausia vietine (regionine) ikonografija. Šis grafikos lakštas yra reikšmingas ir lituanistiniam paveldui, kaip retas renesanso stiliaus kūrinys, įsirašantis į reikšmingų Europos XVI a. grafikos kūrinių lobyną.

59

Popiežiaus Klemenso VIII brevė *Quae ad sanctorum*, 1602 m. lapkričio 7 d., Roma

Regioninės reikšmės,
saugoma Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskių bibliotekoje

1602 m. lapkričio 7 d. Romoje paskelbta popiežiaus Klemenso VIII (1536–1605) brevė užbaigė karaliaičio Kazimiero Jogailaičio (1458–1484) kanonizacijos procesą, pradėtą dar 1517 metais. Dokumentu oficialiai patvirtintas karaliaičio Kazimiero kaip šventojo gerbimas Lenkijos Karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, nustačius liturginius skaitinius šventojo Kazimiero dienas. Savo reikšme brevė prilygsta karaliaičio Kazimiero kanonizacijos aktui: tai pirmasis oficialus popiežiaus ir Romos kurijos raštas, kalbantis apie karaliaitį Kazimierą kaip apie šventąjį. Jis pradėjo šv. Kazimiero kulto plitimą ne tik LDK, bet ir visoje Europoje. Savo globėju jį laiko Neapolio miestas, Maltos ordino riteriai, kovoję su musulmonais turkais Viduržemio jūroje. Gyvenimo aprašymais ir per vienuolius šv. Kazimiero kultas pasklido po visą pasaulį: Venesueloje yra Šv. Kazimiero miestelis, jo vardo bažnyčia ir parapija; Kanadoje 1836 m. įkurtas Šv. Kazimiero kaimelis; 1907 m. ses. Marija Kazimiera Kaupaitė su kunigu Antanu Staniukynu įsteigė Šv. Kazimiero seserų kongregaciją Maunt Karmelyje (JAV). JAV lietuviai išeiviai turi 23, o lenkai – 36 Šv. Kazimiero bažnyčias. Kanadoje yra 5, Jungtinėje Karalystėje ir Baltarusijoje po 2 bažnyčias. 1945 m. Romoje įsteigta Popiežiškoji lietuvių Šv. Kazimiero kolegija. Lietuvoje yra 15 Šv. Kazimiero bažnyčių, nemažai jų ir Lenkijoje (48 bažnyčios ir 5 koplyčios). Apaštališkajam Sostui 1602 m. leidus jį gerbti kaip šventąjį, susiformavo ištisas kultūrinio gyvenimo srautas: labai padaugėjo jam skirtų liturginių ir literatūrinių tekstų, meno ir muzikos kūrinių. Šv. Kazimieras pasklido po šalį krikšto vardais, įaugo į liaudies kūrybą. Jo statulas ir paveikslus randame bažnyčiose, koplytėlėse, miestų herbuose. Šv. Kazimiero kultas tapo kovų už tikėjimo laisvę ir nepriklausomybę simboliu. Karaliaičio Kazimiero kultas – svarbus šaltinis lietuviškajam dvasingumui suprasti.

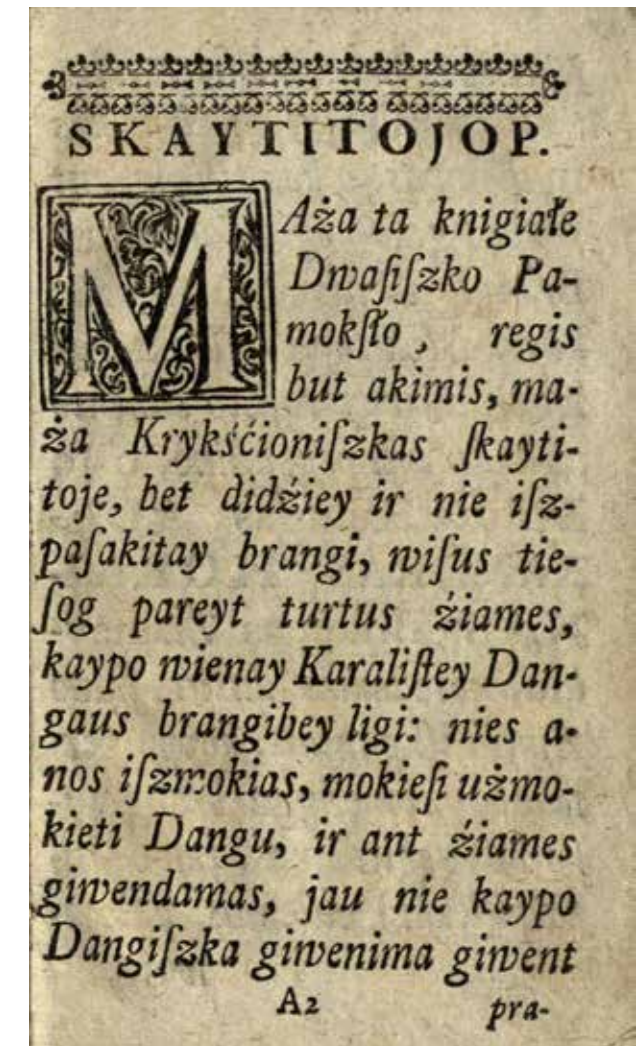
Dokumentas saugotas Vilniaus kapitulos archyve. 1956 m. iš Valstybinių restauracijos dirbtuvių remontuojant Vilniaus Šv. Stanislovo ir Šv. Vladislovo arkikatedrą baziliką perduotas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekai.

Pranciškaus Šrubauskio parengto katekizmo antrosios laidos egzempliorius, 1725 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje

Jėzuitas Pranciškus Šrubauskis (apie 1620–1680), Kražių kolegijos rektorius, pamokslininkas ir lietuviškų religinių leidinių autorius, į Lietuvos kultūros istoriją įėjo kaip katalikiško itin populiaraus giesmyno *Balsas širdies* ir katekizmo *Pamokslas krikščioniškas trumpai išguldytas* rengėjas. Pirmoji katekizmo laida nėra išlikusi, tad Vilniaus universiteto bibliotekoje saugoma katekizmo antroji laida (1725) yra svarbi Lietuvos spaudos, literatūros ir kalbos tyrimams. Pabrėžtina, jog ši katekizmo laida kartu reprezentuoja ir XVIII a. pradžios Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuvės produkciją: katekizmo spaudos kultūra ne itin aukšta, bet šis leidinys – autentiškas šios spaustuvės darbo rezultatas ir liudytojas. XVIII a. pirmojo ketvirčio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudos pajėgumai buvo gana menki, o leidinių lietuvių kalba pasirodydavo vos po vieną per metus – ir tai su didelėmis pertraukomis. Remiantis LDK lietuviškosios knygos tyrėjų duomenimis, 1700–1724 m. iš viso išėjo tik 8 knygos lietuvių kalba. 1725 m., kuomet išleistas šis katekizmas, jau buvo dosnesni lietuviškų leidinių, tačiau kone kiekvienas iš jų yra bibliografinė retenybė.

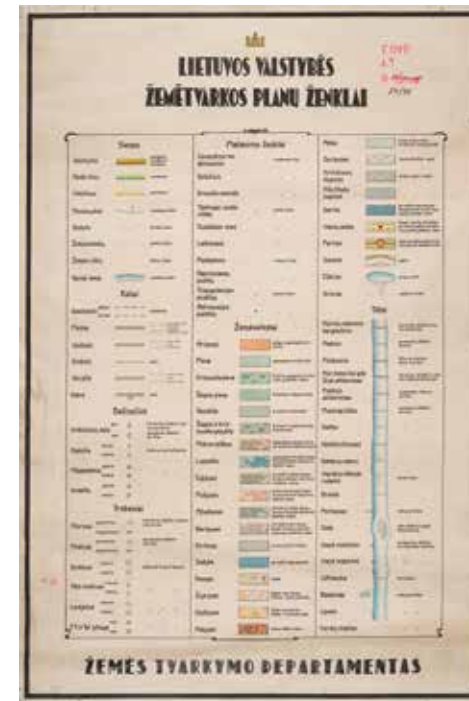
139

61

Lietuvos dvarų parceliacijos, kaimų ir miestelių išskirstymo viensėdžiais ir sklypais planai, 1854–1946 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugomi Lietuvos centriniame valstybės archyve

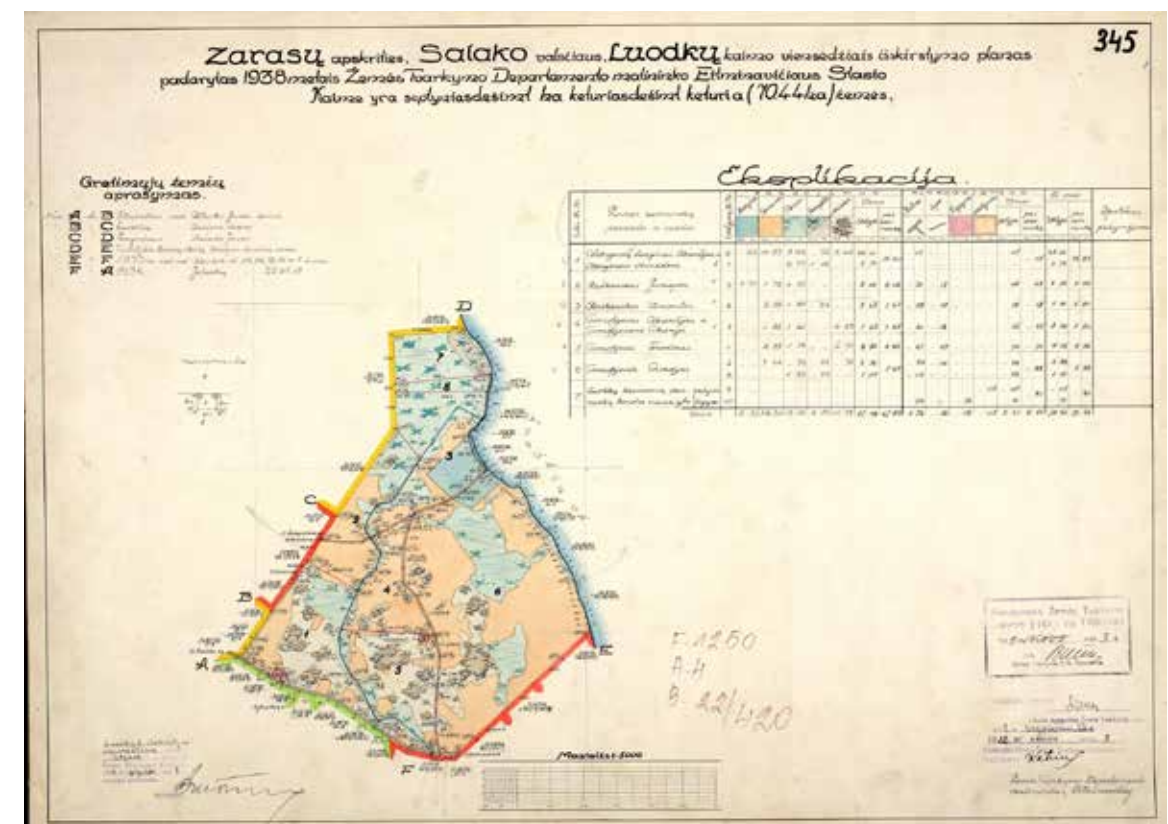
Lietuvos dvarų parceliacijos, kaimų ir miestelių išskirstymo viensėdžiais ir sklypais planuose pateikiama informacija – vertingas 1919–1940 m. Lietuvoje vykusios žemės reformos tyrinėjimo ir analizės šaltinis, neįkainojamas kraštovaizdžio kaitos liudijimas. Išlikę unikalūs, autentiški planai liudija vieną reikšmingiausių įvykių – žemės reformas bei padeda įvertinti jų reikšmę analizuojant Rytų ir Vidurio Europos agrarinės raidos XX a. tendencijas. Dokumentai vertingi savo išskirtine informacija apie tarpukarinės Lietuvos dvarų žemių dalijimo procesą, vietovardžius, gyvenvietes. Be to, tai svarbus dokumentinis šaltinis, padedantis atkurti piliečių nuosavybės teisę į turėtą nekilnojamąjį turtą. Planai sudaryti didžiąjai Lietuvos teritorijos daliai, juose įamžinti XX a. I pusėje buvę dvarai, palivarkai, kaimai, nurodytos buvusios miestų, miestelių ir gyvenviečių ribos. Tai svarbus istorijos ir urbanistikos tyrimų šaltinis. Ypač pabrėžtinai planų svarbos lituanistikai kriterijus, turint omenyje, jog 1940 m. prasidėję kataklizmai, XX a. II pusės industrializacija ir urbanizacija dažnai negrįžtamai pakeitė ne tik Lietuvos kraštovaizdį, bet ir jos žmonių gyvenseną, santykį su supančia aplinka, trynė ir deformavo istorinę atmintį. Šie žemės planai atspindi tarpukario Lietuvos kaimo bendruomenės sąsają su etnine kultūra. Yra dokumentų, kuriuose išsaugota fonetinė pavardžių transkripcija, tarminiai tebesančių vietovardžių ir jau dabar išnykusių geografinių objektų (kaimų, miškų) pavadinimai. Planai yra vienas iš dialektologijos, toponimijos raidos, kalbotyros istorijos tyrimo šaltinių. Reikšmingi taip pat yra dokumentų formos ir stiliaus kriterijai. Žemės planų sukūrimo būdas ir atlikimo technika unikalūs. Rengiant planus buvo naudojami natūralūs ir dirbtiniai pigmentai: sepija, surikas, Karaliaučiaus mėlis, bei natūralūs organiniai dažai – karminas, gumigutas, kuriuos naudojo dar Baroko epochos dailininkai. Objektai ir jų ribos žymėti skirtingų spalvų tušu. Dalis planų pamušti drobiniu audiniu.

140

141

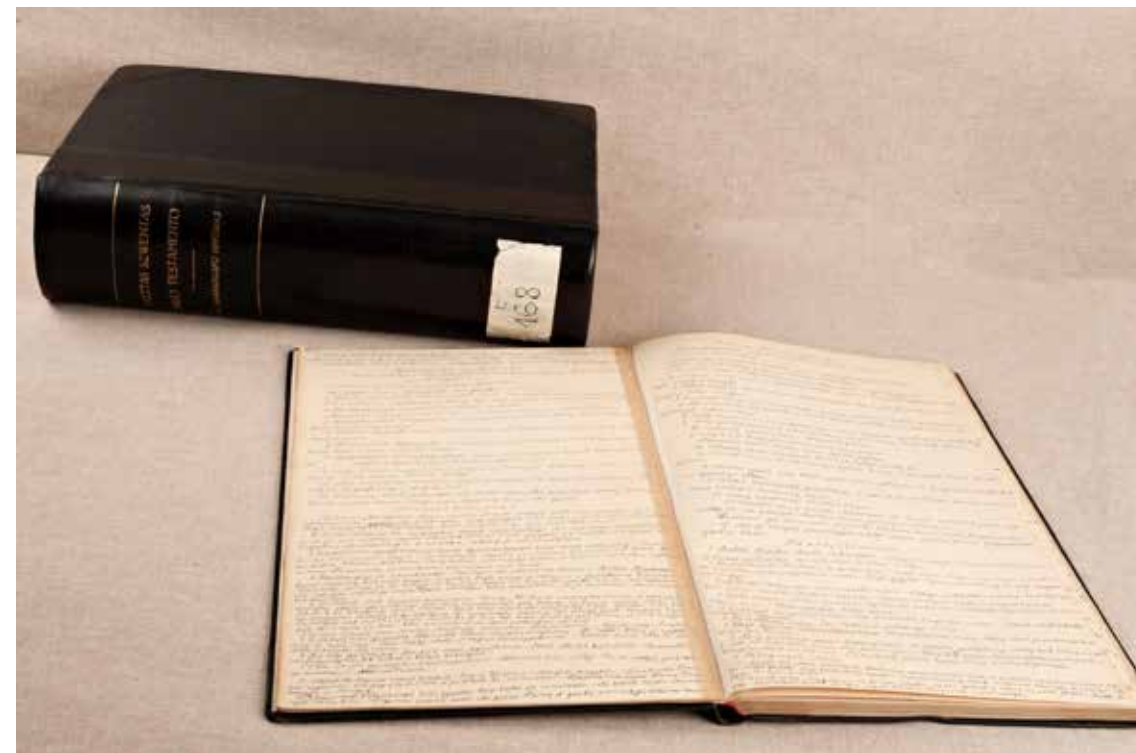
142

Antano Baranausko vertimo „Biblija. Rasztas Szwentas Seno ir Naujo Testamento“ ir „Knjga Psalmu“ rankraščiai, 1901–1902 m.

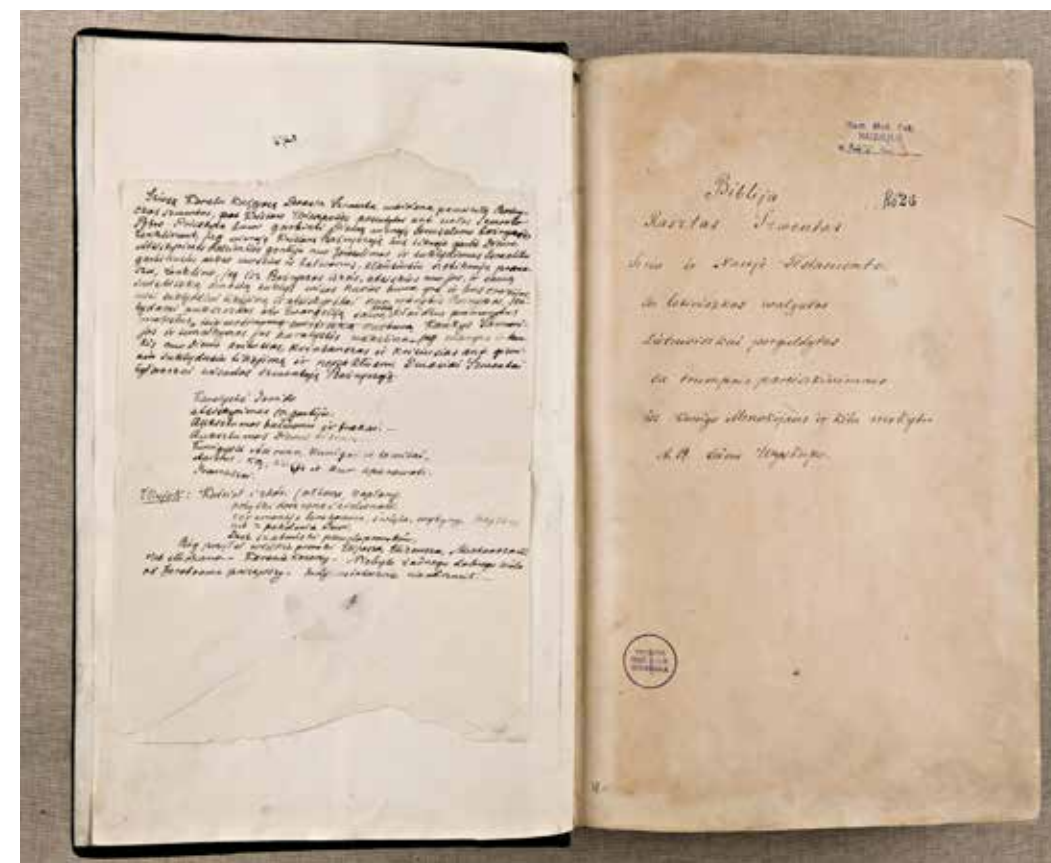
Nacionalinės reikšmės,
saugomi Vilniaus universiteto bibliotekoje

Vyskupo ir poeto Antano Baranausko (1835–1902) Biblijos vertimo rankraščiai – *Biblija. Rasztas Szwentas Seno ir Naujo Testamento ir Knjga Psalmu*, – svarbūs ne tik Šv. Rašto lietuviškųjų vertimų istorijai, bet ir lietuvių kalbos poetikos bei stilistikos, poeto kūrybos visumos tyrinėjimams. Vertimas atskleidžia poeto ir kalbininko ypatingus gebėjimus – tekstas parašytas paties A. Baranausko sukurta lietuvių kalbos rašyba, tobulinta keturis dešimtmečius, ir tai yra iškilus istorinės lingvistikos tyrimų objektas. A. Baranauskas, greta K. Donelaičio, yra žinomiausias, daugiausiai verstas lietuvių poetas, neabejotinas Europos masto literatūros klasikas. Lygia greta buvo plačiai žinomi jo lingvistiniai, ypač dialektologiniai darbai, originali kalbos fonetinės prigimties koncepcija, kurią siekdamas pritaikyti praktiškai kūrė ir tobulino savitą polifonetinę rašybą. Nors ši rašyba netapo bendrinės lietuvių ortografijos pagrindu, jos mokslinė reikšmė yra neabejotina, o Biblijos vertimo autografa yra vėlyviausios A. Baranausko rašybos versijos nuoseklus ir išsamus pavyzdys.

Tuo metu A. Baranauskui akivaizdžiai rūpėjo bręstantis perversmas – artėjantis spaudos draudimo lotyniškaisiais rašmenimis panaikinimas (1904 m.), o norėdamas, kad tautos ir Bažnyčios laisvei būtų pasirengta, poetas dirbo prie vertimo net po keliolika valandų per parą. Vertimo darbai nutrūko A. Baranausko mirties dieną, darbo buvo atlikta trys penktadaliai. Biblijos vertimo rankraščiai yra unikalus paskutinis A. Baranausko gyvenimo kūrinys – autografas.

143

144

63

Dokumentai ant beržo tošies (Sibiro tremtinių laiškai), 1942–1956 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugomi Okupacijų ir laisvės kovų muziejuje
bei Lietuvos ypatingajame archyve

1942–1956 m. dokumentai ant beržo tošies (laiškai, atvirukai, albumėliai), saugomi Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Okupacijų ir laisvės kovų muziejuje bei Lietuvos ypatingajame archyve, yra ypatinga tragišką Lietuvių tautos istorijos atkarpą reprezentuojanti rašytinio paveldo dalis, žmonių išgyvenimų lageriuose ir tremtyje liudininkai. Rašyti ant beržo tošies (popieriaus karo ir pokario metais buvo sunku gauti), siųsti artimiesiems iš atokių Sovietų Sąjungos vietovių (Krasnojarsko, Tomsko, Irkutsko, Archangelsko, Tiumenės), jie liudija, nors ir netiesiogiai, ne vien apie sunkias gyvenimo sąlygas. Laiškai rodo ištremtų ir išvežtų į lagerius žmonių vertybes: meilę šeimai, artimui, Tėvynei. Dažniausiai laiškai rašyti pirmuoju asmeniu, todėl priskirtini egodokumentų kategorijai. Kai kurie jų – išbraukti cenzūros (cenzūra įsigalėjo nuo 1942 m.). Nors egzistavo tam tikros laiškų rašymo taisyklės, to, ką galima įskaityti tarp eilučių, nuslėpti neįmanoma.

Laiškai ant beržo tošies – gyvi atskirų žmonių, o per jų patirtį – visos lietuvių tautos likimo amžininkai. Jie taip pat liudija netikėtomis formomis atgimusių ankstyvųjų viduramžių rašto kultūrą, klestėjusią plačioje Europos erdvėje, kai trūkstant rašymo ir susisiekimo priemonių, dokumentinėje komunikacijoje buvo naudojamas medis, akmuo, molis, oda ir kt.

Tokių laiškų saugoma ir kituose Lietuvos muziejuose, archyvuose, bibliotekose, privačiose kolekcijose.

145

146

NACIONALINIS
REGISTRAS

2017

64

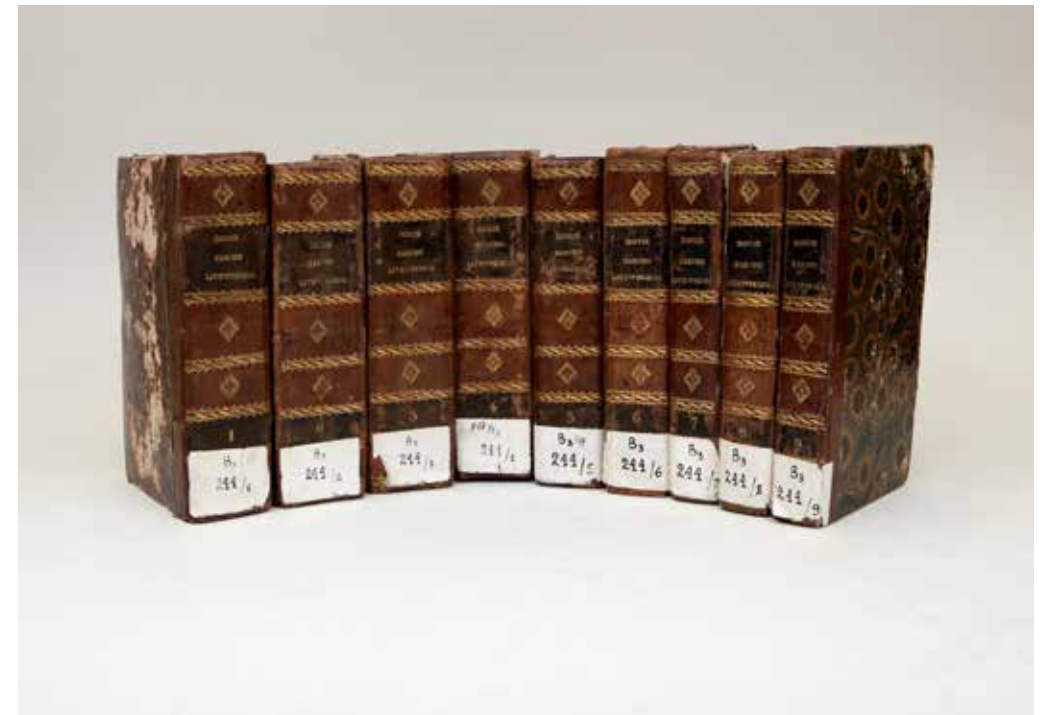
Teodoro Narbuto veikalo *Dzieje starożytne narodu litewskiego** parankinis egzempliorius, 1835–1841 m., Vilnius

Regioninės reikšmės,
saugoma Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskių bibliotekoje

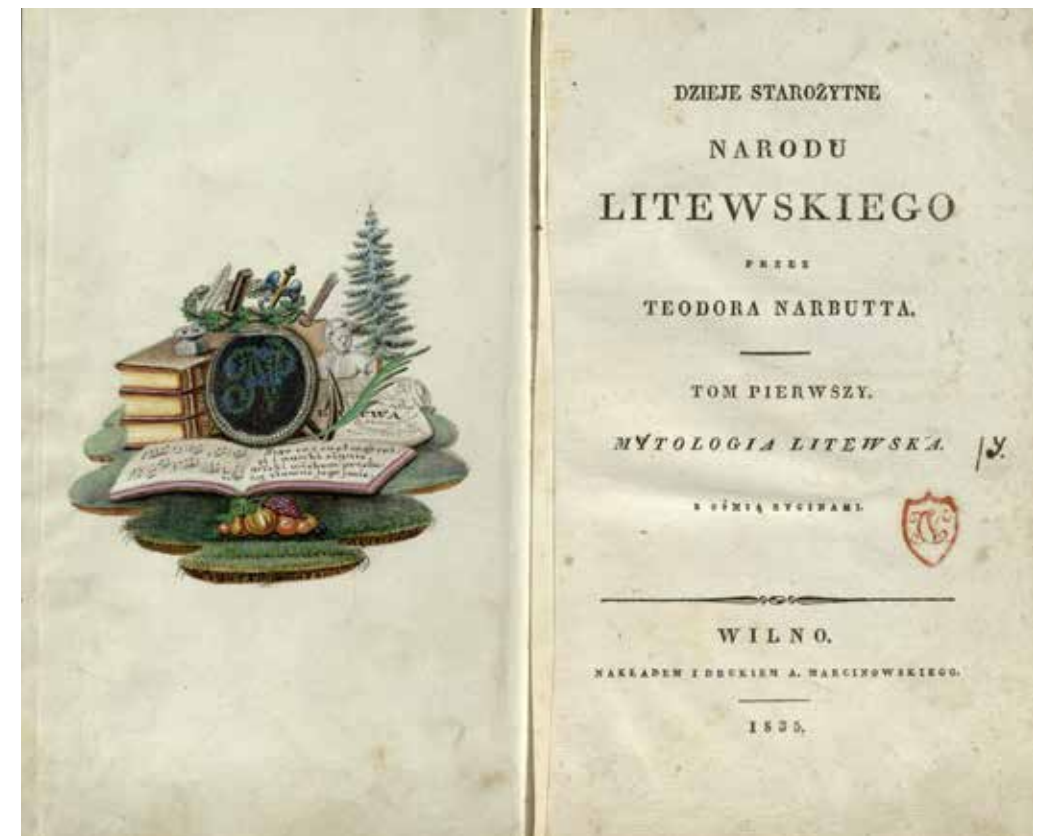
Teodoras Narbutas (Teodor Mateusz Ostyk-Narbutt, 1784–1864) – Vilniaus universiteto auklėtinis, architektas, karo inžinierius, literatas (poetas ir vertėjas), kolekcininkas, visuomenės veikėjas, pirmasis Lietuvos istorikas, sąmoningai rašęs lietuvių tautos istoriją. Išleidęs fundamentalų istoriografinį veikalą *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, vos jam pasirodžius 1835 m., savo asmeninį egzempliorių ėmė pildyti prierašais, pastabomis, piešiniais ir kitais spausdinto teksto papildymais, tikintis išleisti antrąją šios knygos laidą. Tekstiniai įrašai daryti lenkų, lotynų, prancūzų, rusų ir vokiečių kalbomis, pildyta tiesiog spausdinio puslapyje arba tarp puslapių ar knygos gale įklijuotuose lapeliuose. Šis darbas truko beveik tris dešimtmečius, iki 1863 m., kai dėl politinių aplinkybių T. Narbutas buvo priverstas iš savo Šiaurių dvaro (Vilniaus gubernija, Lydos apskritis, dab. Baltarusijos Respublika) išvykti į Vilnių. Autorius papildymus ir pataisas darė tiek atsižvelgdamas į naujausią dalyko istoriografiją, tiek į jo veikalui skirtą mokslinę kritiką. Šis parankinis egzempliorius tarsi pratęsė spausdintos knygos gyvenimą, rodydamas nuolatinius autoriaus minties judesius, atspindi amžininkų reakciją į šį veikalą, pateikia naujus šaltinius (pierašuose ir papildymuose) Lietuvos istorijos tyrimams.

1864 m. devyniatomis rinkinys kartu su visa Šiaurių dvare saugota biblioteka ir archyvu (dvaras buvo sekvestruotas už Narbutų šeimos dalyvavimą 1863–1864 m. sukilime) buvo išvežtas į Vilniaus senienų muziejų. Iš ten 1867 m. pateko į Vilniaus viešąją biblioteką. 1915 m. kartu su kitomis šios bibliotekos vertybėmis rinkinys buvo išgabentas į Imperatoriškąją Maskvos ir Rumiancevo muziejų, kur buvo saugomas iki XX a. 5-ojo dešimtmečio vidurio. Po Antrojo pasaulinio karo (tarp 1946–1951) šis egzempliorius kartu su kitomis vertybėmis buvo grąžintas į Lietuvą ir perduotas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekai.

* *Lietuvių tautos istorija*

147

148

65

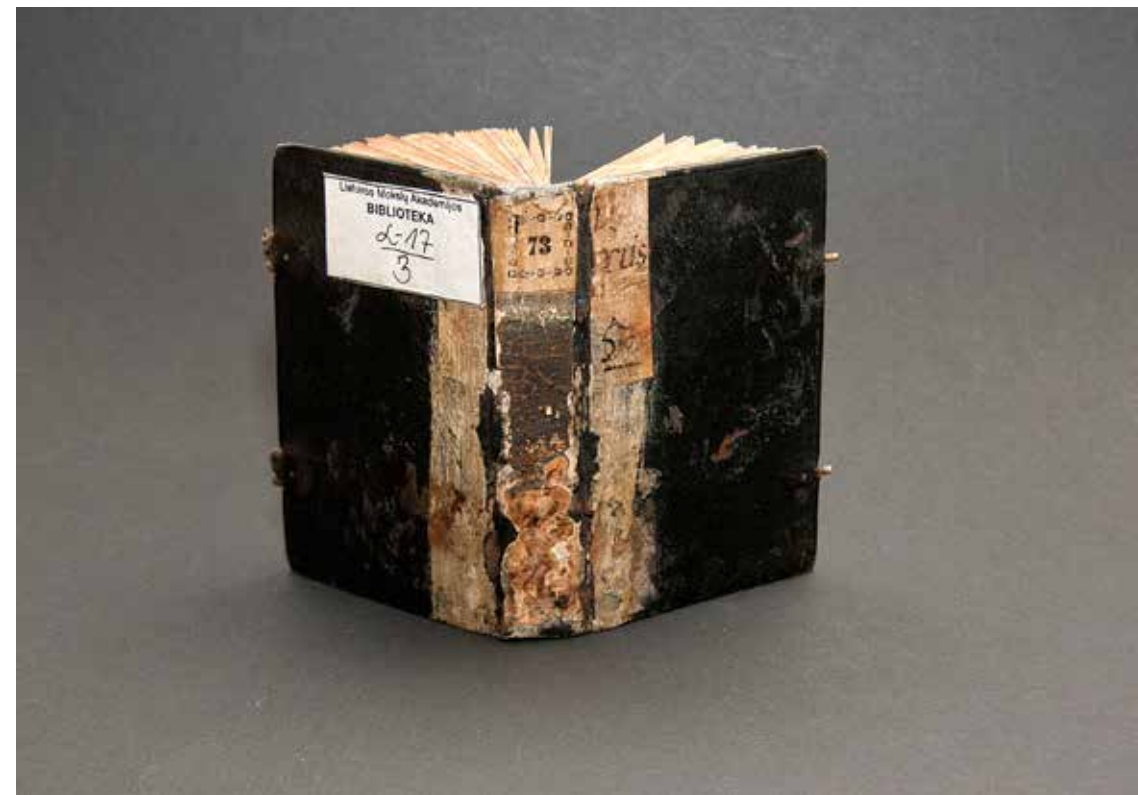
Fulgenty Dryjacki, Aleksandras Tarasevičius
(ilustr.). *Thesaurus sacratissimae vitae
passionis pretiosissimi sanguinis D. N. Iesu
Christi* *, 1682 m., Vilnius

Regioninės reikšmės,
saugomas Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskių bibliotekoje

Katalikų Bažnyčios reikmėms skirtas augustinų vienuolio Fulgento Dryjackio parengtas apeigynas lotynų kalba *Thesaurus sacratissimae vitae passionis praetiosissimi sanguinis D. N. Iesu Christi*, puoštas medžio raižiniais, yra bibliografinė retenybė, vienintelis šiuo metu žinomas išlikęs egzempliorius. Tai Bažnyčios tėvų, daugiausia šv. Augustino, rinkinys citatų, kurių paskirtis – apmąstyti šv. Mišių dalis. Vilniaus leidinyje pateikta keletas šv. Mišių klausymo būdų aprašymų su gausiomis maldomis, ypač skirtomis Švenčiausiajai Mergelei Marijai. Mažo formato knygelėje yra 43 medžio raižiniai, iš jų 39 sudaro liturginį alegorinį šv. Mišių ciklą. Medžio raižinių autorius – vienas žymiausių Abiejų Tautų Respublikos baroko dailininkų Aleksandras Tarasevičius (Tarasewicz, Tarasiewicz, Tarasowicz; apie 1650–1727). Be to, šis unikalus leidinys, kad ir stokodamas pabaigos, yra išlaikęs originalų įrišą: medis, trauktas juoda oda su aklaissiais linijiniais įspaudais ir žalvario sagtelėmis. Tai XVII a. Lietuvos poligrafijos šedevras, reikšmingas Lietuvos religinės literatūros ir sakralinio meno spaudos paminklas.

Egzempliorius buvo saugomas Žyrovčių (prie Slanimo, Baltarusijos Respublika) bazilijonų (unitų) vienuolyno bibliotekoje. Vėliau pateko į Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos (1845–1919) biblioteką. Į Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteką knyga pateko su Valstybinės Vrublevskių bibliotekos rinkiniais.

* Mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus švenčiausiojo gyvenimo, kančios ir brangiausiojo kraujo lobynas

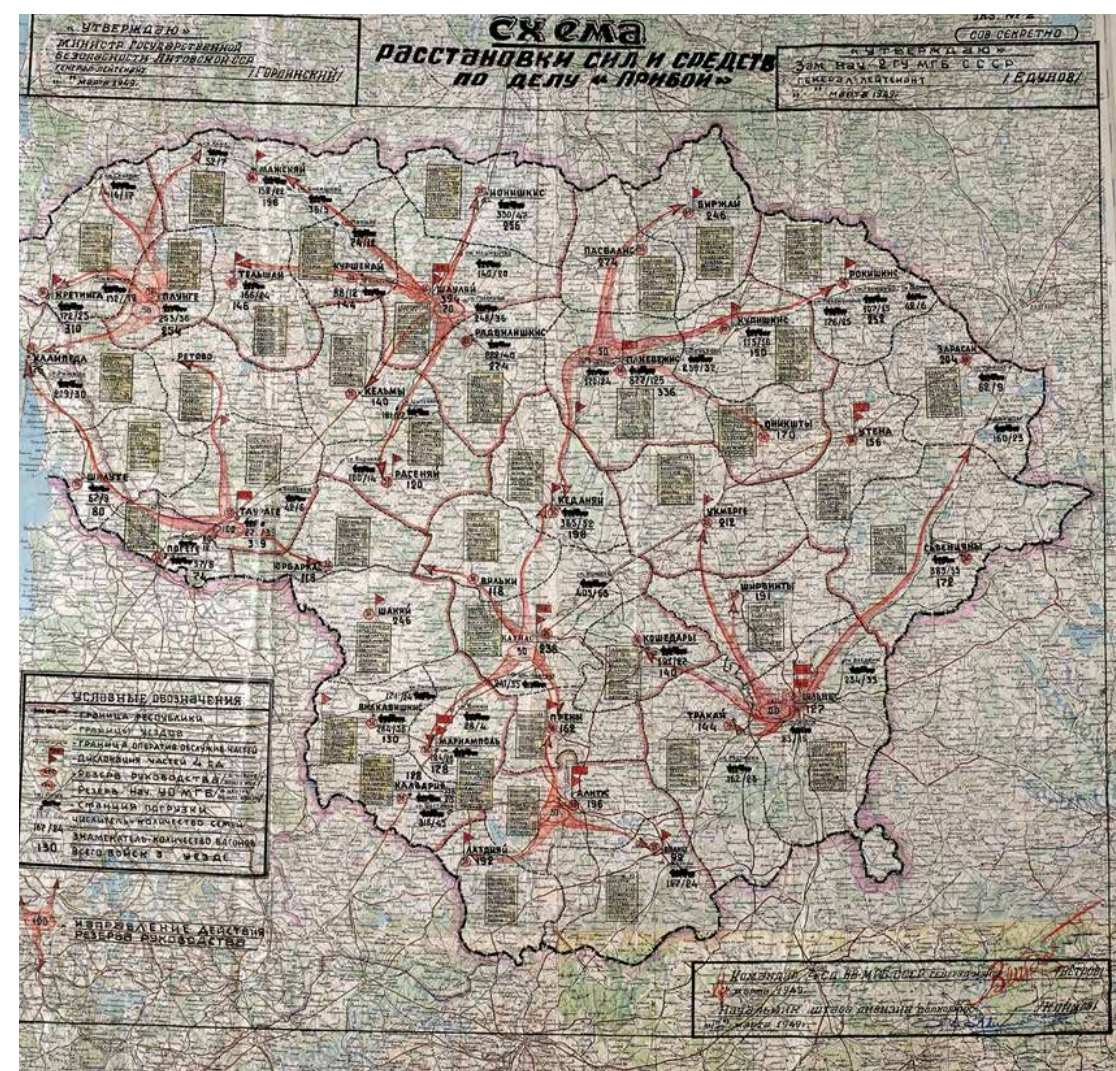
1949 m. masinio gyventojų trėmimo operacijos *Priboj* žemėlapis

Nacionalinės reikšmės,
saugomas Lietuvos ypatingajame archyve

1949 m. kovo–balandžio mėn. sovietinių represinių struktūrų įvykdyta masinio gyventojų trėmimo operacija *Priboj* (liet. Bangų mūša) buvo didžiausia pokario sovietinio genocido akcija SSRS okupuotose Baltijos šalyse. Jos metu buvo išstremta apie 95 tūkst. gyventojų (apie 32 tūkst. iš Lietuvos, apie 42 tūkst. iš Latvijos ir apie 21 tūkst. iš Estijos). Maždaug 72 proc. tremtinių sudarė moterys ir vaikai iki 16 metų amžiaus. Šią operaciją vykdė didelės karinės pajėgos: suformuotos 2835 operatyvinės-kovinės grupės, kurias sudarė 30452 sovietinių represinių struktūrų pareigūnai, sovietų armijos pasienio kariuomenės kariškiai, sribai ir sovietinio-partinio aktyvo nariai. Tremtinių pervežimams buvo numatyta panaudoti 1716 automobilių, miestų- apskričių centrų stotyse iš 1302 vagonų planuota suformuoti 21 ešeloną.

Lietuvos SSR valstybės saugumo ministerijos (MGB) parengta schema – ant spaustuviniu būdu pagaminto žemėlapiu tušu ir spalvotais pieštukais nubraižytas planas, kuriame pažymėtos apskričių centrų geležinkelio stotys, iš kurių buvo siunčiami tremtinius gabenę ešelonai, nurodyti trėmimui naudotų vagonų skaičiai, trėmimą vykdžiusių karinių pajėgų judėjimo kryptys. Ten pat glaustai, smulkiu šriftu surašytos užduotys operatyvinių-kovinių grupių vadams.

Pajėgų ir priemonių, vykdant masinio trėmimo operaciją *Priboj*, išdėstymo schema, pažymėta grifu „Visiškai slapta!“ – autentiškas sovietų represinių struktūrų dokumentas, atspindintis Lietuvos gyventojų trėmimo operacijos planavimą ir vykdymą, liudijantis pokario vykdytą okupuotų Baltijos šalių gyventojų trėmimų masiškumą.

Mato Strašuno asmeninė žydų knygų kolekcija, XVI–XIX a.

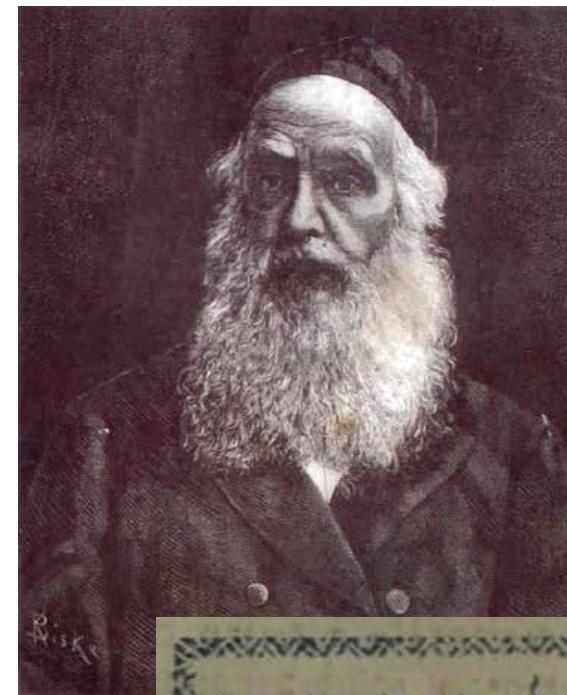
Regioninės reikšmės,
saugoma Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje

Matas Strašunas (1817–1885), garsaus rabino ir Talmudo žinovo Samuelio Strašuno (1794–1872) sūnus, bibliofilas, mecenatas, paveldėjęs iš tėvo didelę religinės literatūros kolekciją ir siekį tobulėti studijuojant klasikinius žydų tekstus, sukaupė labai vertingą ir turtingą asmeninę žydų knygų kolekciją. Kaip aistringas kolekcininkas, senosios knygos žinovas ir žydų raštijos istorijos ekspertas, M. Strašunas buvo gerai žinomas toli už Vilniaus ribų. Jo asmeninės kolekcijos pagrindą sudarė rabinistinė ir šviečiamoji žydų literatūra hebrajų kalba, tačiau joje sukaupta ir daugiau kaip tūkstantis judaikos leidinių kitomis kalbomis. Tarp kolekcijos brangenybių buvo penki inkunabulai, apie 50 manuskriptų, apie šimtas paleotipų, keli šimtai XVI–XVII a. pradžios knygų. M. Strašunas testamentu visą kolekciją skyrė žydų bendruomenės viešajai bibliotekai, veikusiai 1902–1940 m., įkurti, lėšų jai išlaikyti ir jos fondams pildyti. Vilniaus žydai mokslininkai ir knygų mėgėjai netrukus pradėjo sekti M. Strašuno pėdomis – palikdavo asmenines bibliotekas bendruomenės bibliotekai ar dovanodavo jai knygų.

M. Strašunas priklausė Vilniaus švietėjams, kurie sudarė Rusijos imperijos Haskalos sąjūdžio avangardą. Nors M. Strašuno gyvenamuoju laiku Vilniaus žydų bendruomenė buvo labai konservatyvi ir atspari modernaus švietimo idėjoms, jis turėjo itin didelį autoritetą tarp visų jos atstovų – niekuomet nenusigrėžė nuo protėvių religinės tradicijos, be to, buvo vienas iš svarbesnių bendruomenės mecenatų. Vis dėlto turbūt brangiausia, ką M. Strašunas paliko mylimam miestui, buvo jo asmeninė biblioteka.

Mūsų laikus pasiekusią kolekciją sudaro daugiau nei 1382 egzemplioriai spaudinių, kurių chronologija apima XVI–XIX a. laikotarpį, o leidimo vietų geografija žymi ne tik Lietuvą, bet ir Graikiją, Turkiją, Italiją, Vokietiją, Nyderlandus ir kitas šalis. Kolekcijos pagrindą sudaro knygos ir periodiniai leidiniai hebrajų kalba, mažesnę dalį sudaro knygos jidiš kalba, bilingvos bei spaudiniai keliomis Europos kalbomis. Tai žydų teologijos, filosofijos, biblinės lingvistikos darbai, daugelis spaudinių turi M. Strašuno autografų. Keli šimtai kolekcijos spaudinių, tarp kurių net kelios dešimtys paleotipų, yra vieninteliai Lietuvoje šių knygų ir periodikos egzemplioriai.

151

153

152

Raportų knyga Vytauto Didžiojo garbei, 1930 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugoma Lietuvos
centriniame valstybės archyve

1930 m. buvo paskelbti Vytauto Didžiojo jubiliejiniais metais, laikinojoje Lietuvos sostinėje Kaune buvo įkurtas Vytauto Didžiojo komitetas, kurio garbės pirmininku tapo Lietuvos Respublikos Prezidentas Antanas Smetona. Komiteto nariams kilo sumanymas per Lietuvą vežti Vytauto Didžiojo paveikslą ir Raportų knygą *Vytauto Didžiojo garbei*. Šio sumanymo pagrindinė idėja – pagerbti Vytautą Didįjį ir dar kartą Lietuvai priminti Vilniaus krašto klausimą. Proginiai renginiai vyko visoje tuometinės Lietuvos Respublikos teritorijoje, įtraukė didžiąją dalį šalies gyventojų ir tapo bene svarbiausiu tarpukario istorijos politikos įvykiu bei reiškiniu. 55 dienas *Raportų knyga* kartu su Vytauto Didžiojo paveikslu keliavo pagal parengtą vietovių, kurias numatyta aplankyti, žemėlapij. Taip 162 knygos puslapiuose surinkti autentiški ir unikalūs 1540 tarpukario Lietuvos visuomeninių organizacijų, religinių bendruomenių, knygynų ir bendrovių įvairių spalvų spaudai ir žymių to meto veikėjų parašai.

Raportų knyga *Vytauto Didžiojo garbei* – tai Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto 500-osioms metinėms skirtas didelio formato rankų darbo albumas rudos spalvos odiniu viršeliu. Viršelio viršutinėje dalyje yra raudonas apvalus įspaudas, kuriame vaizduojamas aukso spalvos Vytis, apatinėje dalyje įspaudas aukso spalvos tekstas „Vytauto Didžiojo garbei“.

NACIONALINIS
REGISTRAS

2019

Elijo ben Saliamono Zalmano publikuoti darbai

Nacionalinės reikšmės,
saugomi Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje

Elijo ben Saliamono Zalmano (Vilniaus Gaono) publikuotų darbų kolekcija, saugoma Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, yra vienintelė Lietuvoje tokios apimties Vilniaus Gaono darbų rinktinė. Ją sudaro 55 knygos, išleistos Vilniuje, Kėdainiuose, Karaliaučiuje, Varšuvoje, Piotrkove, Lvoje, Berlyne, Altone, Halberštate, Ščecine ir Jeruzalėje.

Vilniuje gyvenęs Elijas ben Saliamonas Zalmanas (1720–1797) dėl savo erudicijos ir nusipelnęto didelio autoriteto studijuojant tradicinius žydų tekstus vadintas Vilniaus Gaonu, t. y. iškiluoju, išminčiumi. Jis pats nepaskelbė nė vieno iš savo tekstų. Jo mokymą kruopščiai užrašinėjo mokiniai, sūnūs, žentai, o po Vilniaus Gaono mirties ėmėsi jį redaguoti ir publikuoti. Ankstyviausia publikacija datuojama 1799 m. Lvoje, o pirmoji Lietuvoje – 1800 m. Vilniuje, kanauninko Juozapato Mirskio spaustuvėje. Gaono darbų publikavimas turėjo labai didelę įtaką visų judaizmo mokslo šakų vystymuisi ir visų pagrindinių judaizmo tekstų studijoms. Vilniaus Gaonas ne tik interpretavo ir komentavo religinius tekstus, tačiau ir taisė senuosiuose rankraščiuose padarytas ir vėliau perrašytas ir perspausdintas klaidas. Ypač svarbių taisyčių jis atliko koreguodamas Talmudo tekstą. Vilniaus žydų spaustuvininkų ir leidėjų Romų dinastija, pagarsėjusi keliais pavyzdiniais Talmudo leidiniais, po Vilniaus Gaono mirties spausdino tik jo pateiktą Talmudo versiją ir su jo komentarais. Būtent ši Talmudo versija yra visuotinai pripažinta ir studijuojama visame pasaulyje. Į šią kolekciją, be atskirų Vilniaus Gaono kūrinių, yra įtraukti keli Romų spausdinti Talmudo traktatai iš ypač garsaus 1860–1880 m. leidimo.

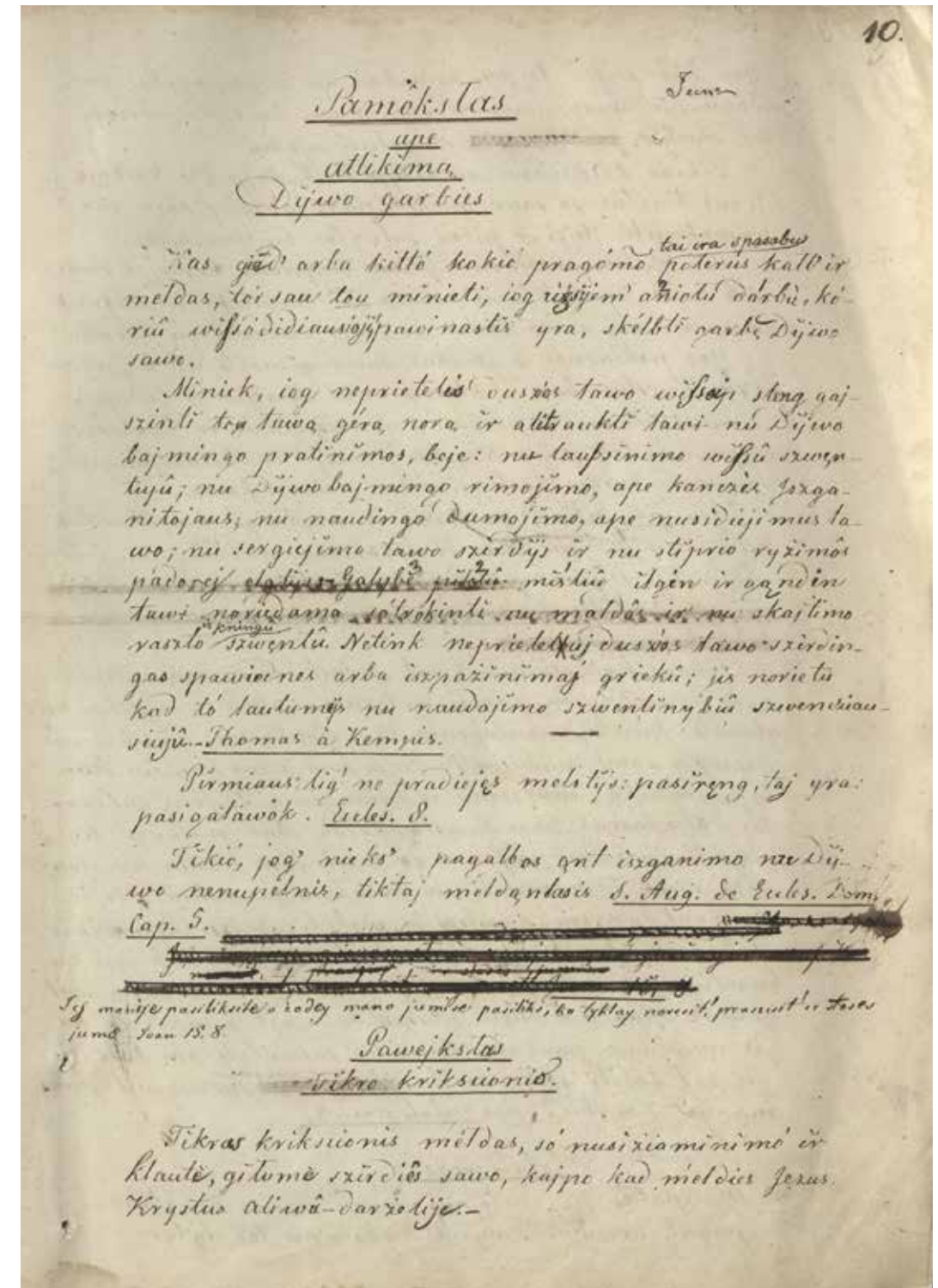

Simono Daukanto originaliosios kūrybos ir vertimų autografa, 1831–1858 m.

Nacionalinės reikšmės,
saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos institute,
Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje ir
Vilniaus universiteto bibliotekoje

Simonas Daukantas (1793–1864) – ypatingos reikšmės Lietuvos kultūros figūra, universalių interesų asmenybė: lietuvių nacionalinės istoriografijos pradininkas, pirmasis lietuvių kalba parašė Lietuvos istoriją, sudarė istorijos šaltinių, rinko ir leido tautosaką, rengė vadovėlius, rašė žodynus, maldaknygę, išleido ūkiško turinio knygų. Jis parašė ir išleido daugiau knygų negu kuris kitas to meto lietuvių kultūrininkas.

Išsaugotas gausus S. Daukanto rankraštinių palikimas, kurtas 1831–1858 m., yra unikali Lietuvos kultūros vertybė. Didžiausia S. Daukanto rankraščių dalis saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, kiti dokumentai saugomi Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo ir Vilniaus universiteto bibliotekose. Rankraščiai parašyti S. Daukanto sukurta tam laikui modernia kalba ir rašyba, artima šnekamajai, liaudiškai kalbai, turi daugelį ankstyvojo romantizmo tekstams būdingų elementų, retoriška, muzikali. Raštams būdinga sodri, žodinga kalba. Išlikusiuose rankraščiuose yra autorinių taisyčių, kurie vertingi S. Daukanto kūrybinei laboratorijai tirti. Šie autografai turi ir kitų asmenų paliktų įrašų.

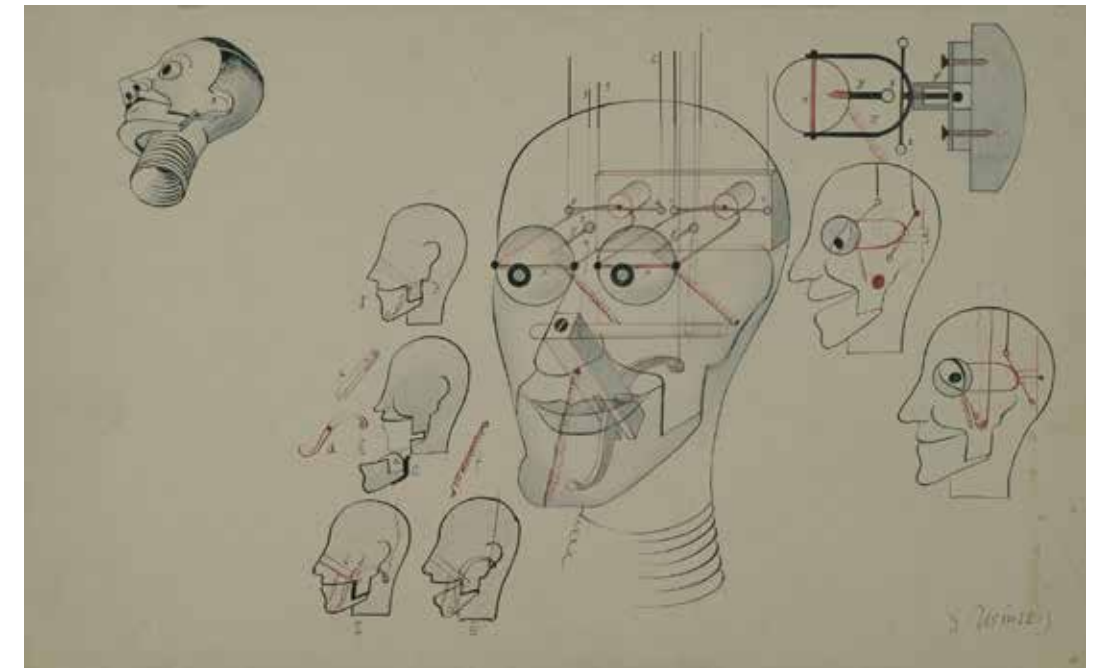

Stasio Ušinsko filmas *Storulio sapnas* ir lėlių marionečių brėžiniai, 1938 m.

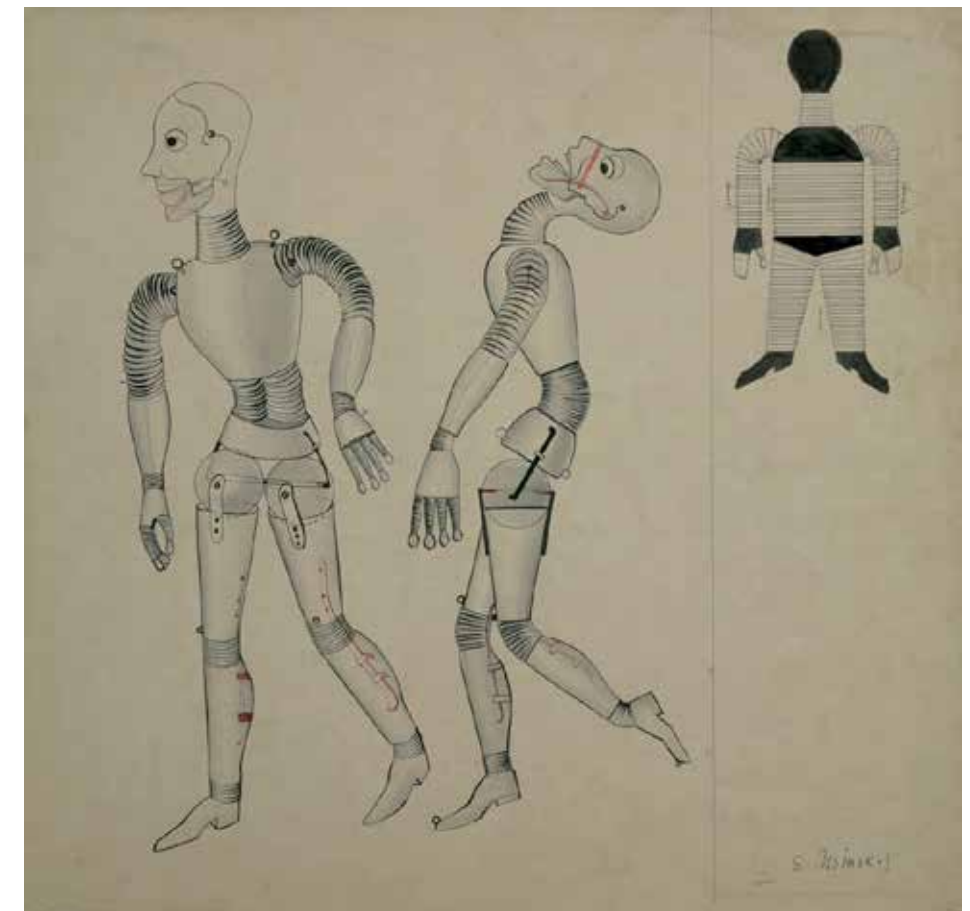
Nacionalinės reikšmės,
saugomi Rasos Ušinskaitės ir
Lietuvos centriniame valstybės archyve

Lėlių marionečių filmą *Storulio sapnas* 1938 m. sukūrė dailininkas Stasys Ušinskas (1905-1974) – viena brandžiausių ir novatoriškiausių Lietuvos meno asmenybių, unikalai sintezavusi lietuviškos mokyklos ir avangardistinių XX a. Vakarų Europos meno krypčių pasiekimus, savo įvairiapusį talentą realizavusi tapybos, scenografijos, grafikos, vitražo bei meninio stiklo srityse. 1934 m. pasikvietęs į Kauną gerai su čekų marionečių mechanizmais susipažinusį meistrą Petrą Svidrą, pradėjo eksperimentuoti ir kurti lėles marionetes. 1936 m. kartu su P. Svidru įkūrė pirmąjį profesionalų Marionečių teatrą. Filme vaidinusios šešios lėlės marionetės – unikalios technologijos, kurią sukūrė pats S. Ušinskas ir užpatentavo Jungtinėse Amerikos Valstijose. Šis patentas tebegalioja iki šiol. Marionečių brėžiniai demonstruoja naujas, tam laikmečiui Lietuvoje ir pasaulyje neregėtas technines marionečių galimybes ir parodo, ką buvo galima pasiekti tuo metu dar naujoje meno srityje.

Originalus begarsis filmo negatyvas neišliko, jo teisėmis Lietuvos centriname valstybės archyve saugomas Berlyno kino studijoje *Folifilm* įgarsintas tarpinis negatyvas – kontratipas su originaliu garso takeliu. Tai vienintelis išlikęs filmo egzempliorius – Lietuvos kino istorijos dokumentinis faktas, nurodantis nacionalinių lėlių filmų kūrimo ištakas ir sulaukęs didelio populiarumo tiek Lietuvoje, tiek kitose šalyse. Filmu eskizai ir lėlės marionetės apdovanoti aukso medaliu ir diplomu pasaulinėje Paryžiaus parodoje 1937 metais. 1939 m. filmas rodytas Niujorke, kur susilaukė didelio susidomėjimo. Filme vaidinusių lėlių marionečių konstrukcijos brėžinius, patento dokumentus saugo autoriaus dukra Rasa Ušinskaitė šeimos archyve.

157

158

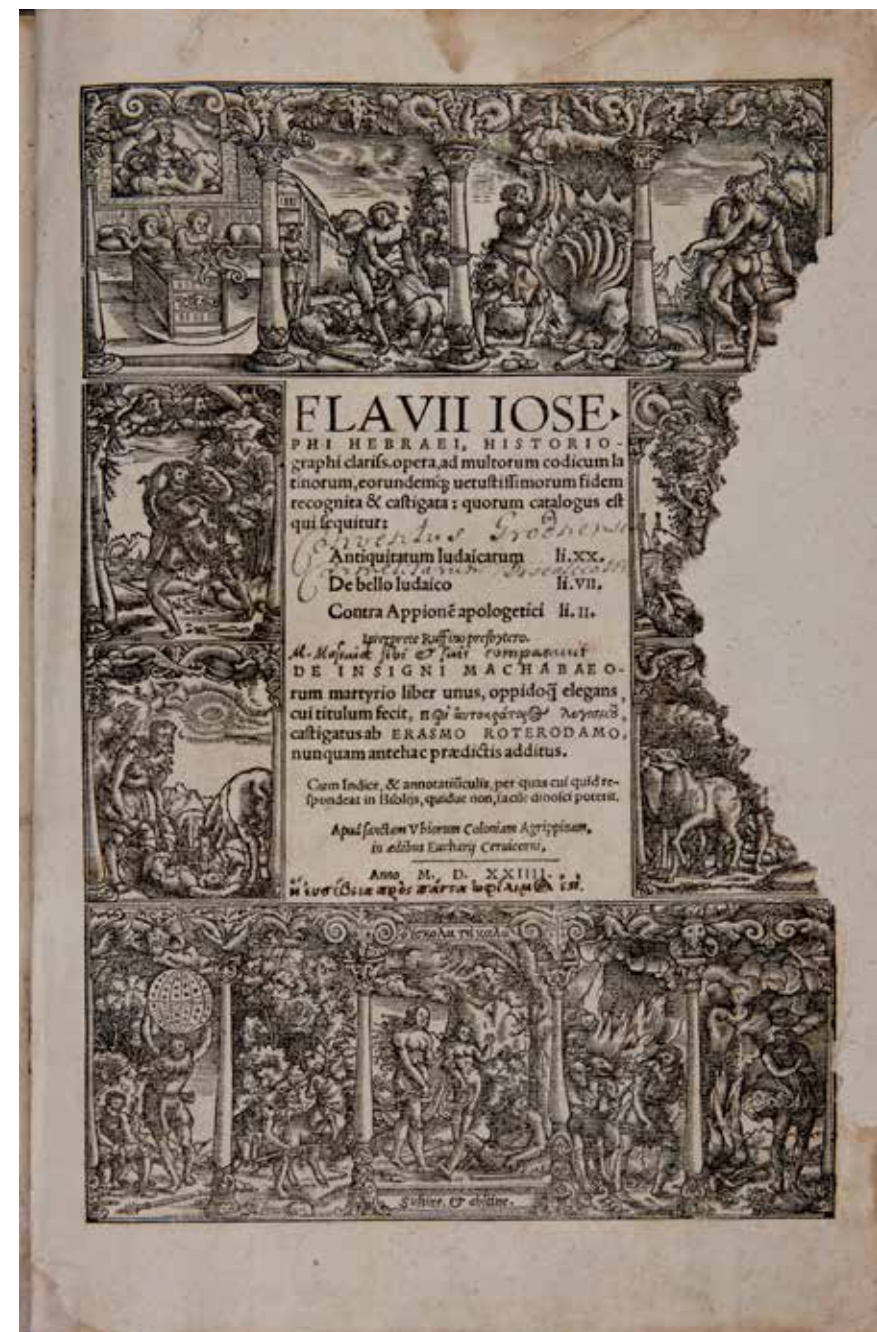
72

Martyno Mažvydo autografas,
1546–1548 m.

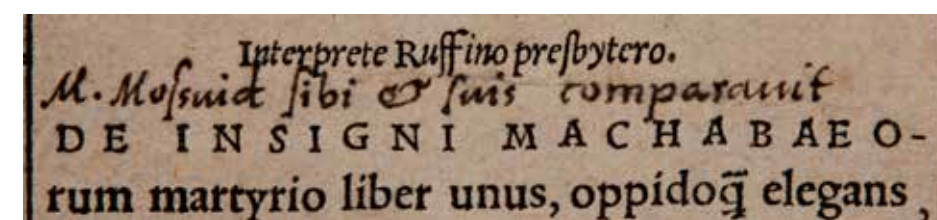
Nacionalinės reikšmės,
saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje

Tai vienintelis Lietuvoje žinomas pirmosios knygos lietuvių kalba autoriaus Martyno Mažvydo (apie 1510–1563) ranka rašytas tekstas – proveniencinis įrašas, užrašytas juodu rašalu žydų istoriko Juozapo Flavijaus (37–100) knygos Opera (Raštai) antraštiniame lape. Autografas skelbia: *M. Mossuid sibi et suis comparavit* (*M. Mažvydas sau ir saviškiams įsigijo*). Manoma, kad šią 1524 m. Kelne leistą knygą M. Mažvydas įsigijo studijuodamas Karaliaučiaus universitete (1546–1548).

Paties įrašo autentiškumas nustatytas 1981 metais. Tuometinio Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriaus Jurgio Tornau prašymu Lietuvos teismo ekspertizės institute buvo atlikta grafologinė J. Flavijaus knygoje esančio įrašo ekspertizė. Jos metu buvo patvirtinta, kad lotyniškas rankraštinis įrašas, palyginus jį su žinomu M. Mažvydo braižo pavyzdžiu, buvo užrašytas tikrai paties autoriaus. Įdomu tai, kad rankraštyje yra dar vienas įrašas – frazė iš Biblijos (Tim 4, 8) graikų kalba „Ἡ εὐσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμος ἐστὶ“ (*O maldingumas viskam naudingas*). Tačiau minėtos ekspertizės metu nepatvirtinta, nors ir nepaneigta, kad tikrai tas pats asmuo įrašė ir sakinį graikų kalba.

161

209

73

*Capitolium perennis gloriae...**,
1690 m., Kijevas

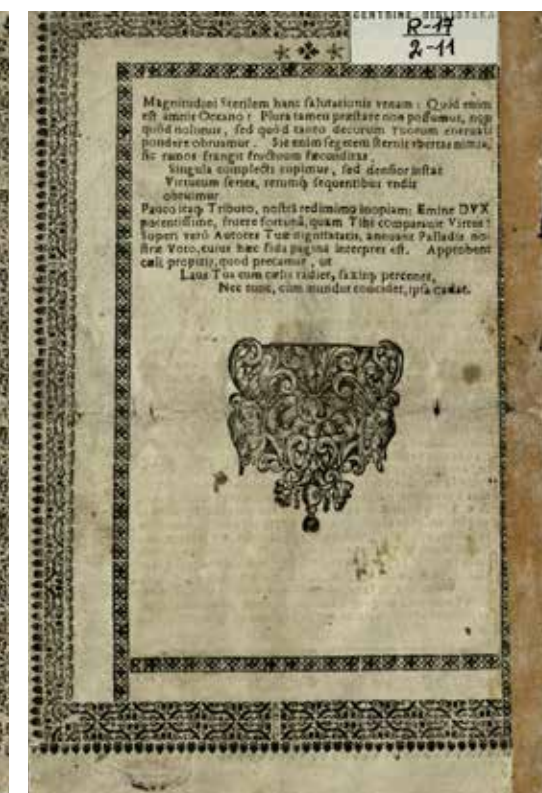
Regioninės reikšmės,
saugoma Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskių bibliotekoje

Capitolium perennis gloriae...ad auspiciatissimum ac desideratissimum ingressum in celeberrimam urbium metropolim Kiiouiam... (Amžinosios šlovės Kapitolijus) yra unikalus proginis kūrinys – panegirika, sukurta lotynų kalba, Kijevo Mohylos kolegijos vardu išaukštinusi 1690 m. iškilmingai į Kijevo miestą įžengusį Kairiakrantės Ukrainos Zaporožės kazokų kariuomenės etmoną Ivaną Mazepą (1639–1709). Panegirikoje nupieštas nepriklausomą Ukrainos valstybę projektavusio ir jai sukurti daug pastangų dėjusio kazokų karinių pajėgų vado portretas, išaukštinta jo asmenybė ir darbai. I. Mazepa paliko ryškų pėdsaką Abiejų Tautų Respublikos istorijoje – jo gyvenimas ir darbai yra svarbūs visų valstybių, istoriškai susijusių su ATR, kultūrinei tapatybei apibrėžti. Ukrainiečiams jis yra tapęs jų valstybingumo kūrėju ir gynėju, laikomas talentingu karvedžiu ir gabiu politiku, dosniu mecenatu, fundavusiu daug bažnyčių, ne vieną mokslo bei mokymo įstaigą, spaustuves.

Knygos tekstas išspausdintas ornamentiniuose rėmuose, joje yra originali iliustracija, vienas inicialas ir pabaigos vinjetė. Knyga apipavidalinta Baroko epochai būdingu stiliumi, kuris buvo paplitęs to meto aukštesiose mokyklose. Tai vienintelis pasaulyje žinomas sveikas leidinio egzempliorius.

Leidinyje identifiukuotas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rezerviniame (Atsargos) fonde 1985 metais. Bibliografinė vertė nustatyta 2016 metais.

* Amžinosios šlovės Kapitolijus

Neformalios lituanistinės mokyklos Kretingos bernardinų vienuolyne dokumentų kolekcija, XIX a. I pusė

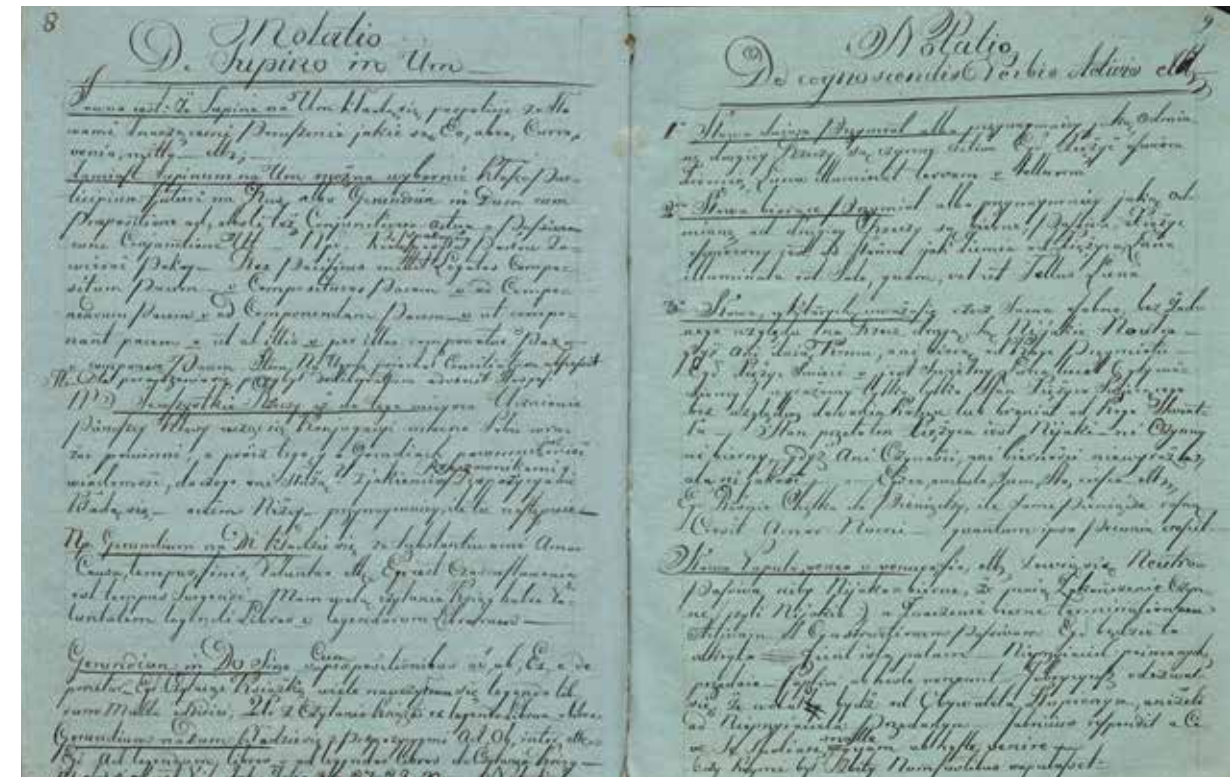
Nacionalinės reikšmės,
saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, Vilniaus
universiteto bibliotekoje ir Mažesniųjų brolių ordino Lietuvos šv. Kazimiero
provincijos Kretingos Apreiškimo vienuolyno bibliotekoje

XIX a. I pusėje Kretingos bernardinų vienuolynas (dabar – Mažesniųjų brolių ordino Kretingos Apreiškimo vienuolynas) buvo lietuvių (žemaičių) kultūros centras, kurio idėjinis vadovas ir ideologas buvo kunigas Jurgis Ambrozijus Pabrėža (1771–1849). Jo ir jo mokinių (sekėjų) pastangomis buvo sukurtas lietuvių (žemaičių) bendrinės kalbos projektas, užmojų dydžiu neturėjęs lygių Lietuvoje. Jis nebuvo įgyvendintas todėl, kad iš daugelio parengtų tos potencialios bendrinės rašomosios kalbos rankraščių nė vienas tuo laiku nebuvo paskelbtas. Žinomi trys pagrindiniai J. A. Pabrėžos sekėjai ir pagalbininkai, perėmę jo kalbos ir rašybos idėjas, kurių tekstų išliko: Simonas Grossas (1771–1835), Juozapas Butavičius (1806–1840) ir Simfronijus Žabakevičius (1800–1877). Jie visi buvo dvasininkai.

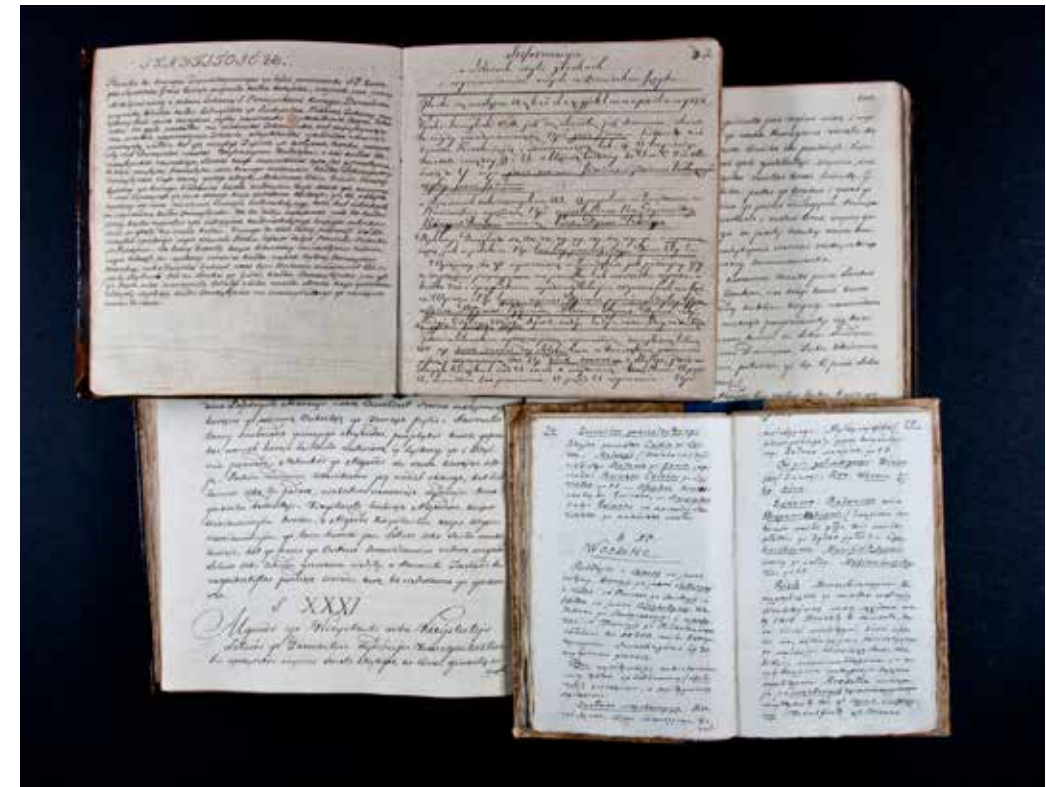
Neformalios lituanistinės mokyklos Kretingos bernardinų vienuolyne XIX a. dokumentų kolekcija yra sudaryta remiantis moksliniais tyrimais. Jos pavadinimas apibūdina reiškinį ir jo kilmės vietą. Kolekciją sudaro 134 identifiukuoti dokumentai, lietuvių, lenkų ir lotynų kalbomis, surašyti XIX a. I pusėje Kretingos vienuolyne. Šiuo metu rankraščiai saugomi trijose atminties institucijose Lietuvoje: 130 s. vnt. – Kretingos Apreiškimo vienuolyno bibliotekos Retų spaudinių ir rankraščių fonde; 2 s. vnt. – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje ir 2 s. vnt. – Vilniaus universiteto bibliotekos Mokslinių tyrimų ir kultūros paveldo centro Rankraščių skyriuje.

Kolekciją sudaro pirmoji Lietuvos istorija žemaičių kalba, sudaryta žemaičių gramatika, pamatinių 3000 žodžių lenkų–žemaičių kalbų žodynėlis, pamokslai, atliepantys kasdienius to meto vietos dvasininkų ir gyventojų rūpesčius, ir kt. Dokumentai turi išskirtinę istorinę lingvistinę reikšmę, kaip neformalios J. A. Pabrėžos lituanistinės rašomosios kalbos mokyklos liudytojai. Tekstai dokumentuose išsiskiria originalia, J. A. Pabrėžos sukurta ortografija – dvigubu raidžių vartojimu balsių ilgumui žymėti.

Dokumentų kolekcija liudija ankstyvą XIX a. 4–6-ojo dešimtmečių *organizuotą lituanistinę veiklą*, organizuotą grupę žmonių, kolektyviai dirbusių prie bendru tapusio J. A. Pabrėžos lietuvių (žemaičių) bendrinės (rašomosios) kalbos formavimo projekto. Šio reiškinio identifikavimas leidžia bent dviem dešimtmečiais ankstinti lituanistinio sąjūdžio laiką.

163

164

NACIONALINIS
REGISTRAS

2021

75

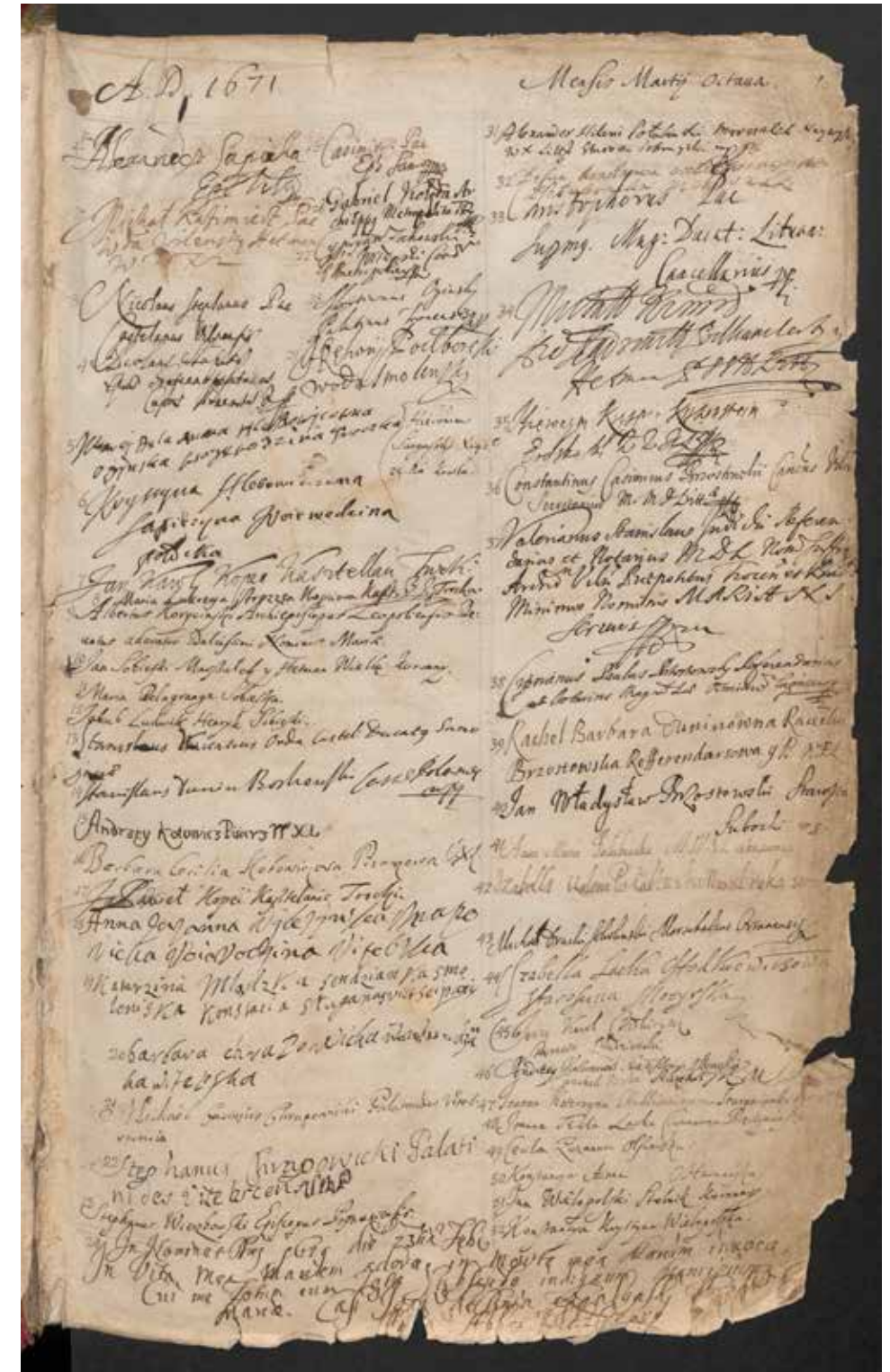
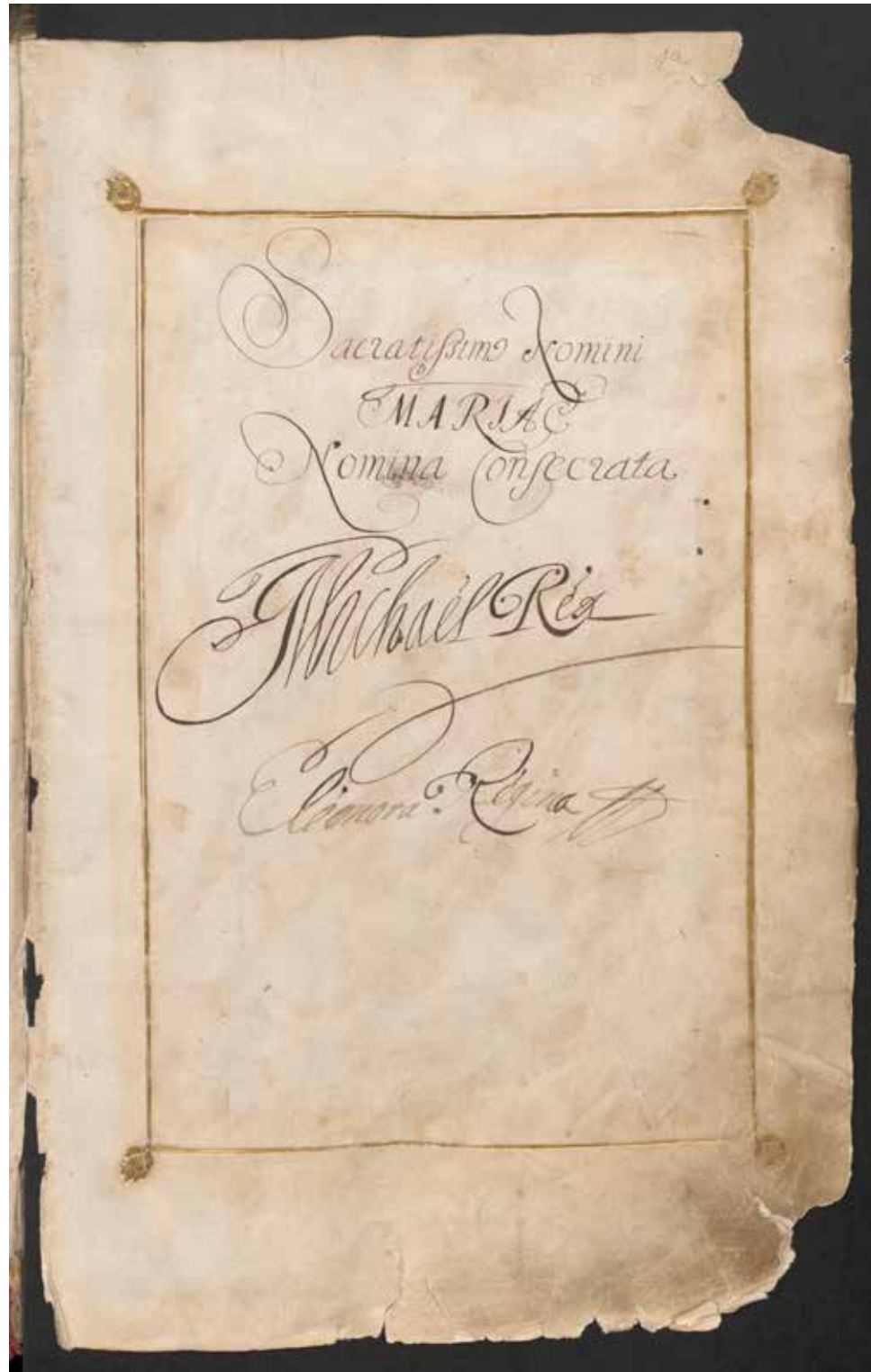
Saldžiausiojo Marijos Vardo arkibrolijos narių knyga, 1671–1938 m.

Regioninės reikšmės,
saugoma Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskių bibliotekoje

Vilniaus vyskupo sufragano, titulinio Gracianopolio vyskupo Mikalojaus Slupskio (1616–1693) rūpesčiu įsteigta ir 1671 m. kovo 8 d. iškilmingai į Vilniaus katedrą įvesta Saldžiausiojo Marijos Vardo arkibrolija buvo viena pirmųjų tokio titulo brolių katalikiškame pasaulyje. Arkibrolijos nariai nuo pat pradžių registruoti tam skirtose knygoje, arba albume (*Album Archiconfraternitatis Dvlcissimij Nominis Mariae*), kurio įrišas laikomas vienu puošniausių Vilniaus meistrų darbų: buko medienos viršelis aptrauktas purpurinės spalvos šilkinio aksomu, dekoruotas sidabriniais reljefiniais apkalais su Švč. Mergelės Marijos monograma, Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu ikonografiniu siužetu, ovaliais medalionais su steigimo įrašu ir kitomis detalėmis. Apie 8,9 kg sveriančią knygą sudaro 433 lapai, iš kurių tik 149 yra užpildyti. Joje savo ranka įsirašė (ar buvo įrašyti) visi arkibrolijos nariai, tad knyga vertinga kaip viena seniausių ir didžiausių autografų kolekcijų, apimanti visuomenės sluoksnius nuo valdovų iki paprastų tikinčiųjų iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos karalystės teritorijos. Ypač vertingi pirmieji knygos lapai, kuriuose pasirašė tuometinis Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovas Mykolas Kaributas Višnioveckis (1640–1673) ir jo žmona Eleonora Habsburgaitė, senatoriai ir vyskupai. Ši knyga pagal paskirtį naudota net iki 1938 metų. Kartu su Vilniaus kapitulos archyvu Vilniaus katedros sienoje paslėpta knyga buvo atrasta 1956 metais.

Saldžiausiojo Marijos Vardo arkibrolijos narių knyga liudija Vilniaus katedros bei Katalikų Bažnyčios Lietuvoje istoriją, ankstyvą Marijos Vardo kulto sklaidą Vilniaus vyskupijoje ir regione, yra puošnus ir vertingas istorijos, religijos ir kultūros paveldo objektas.

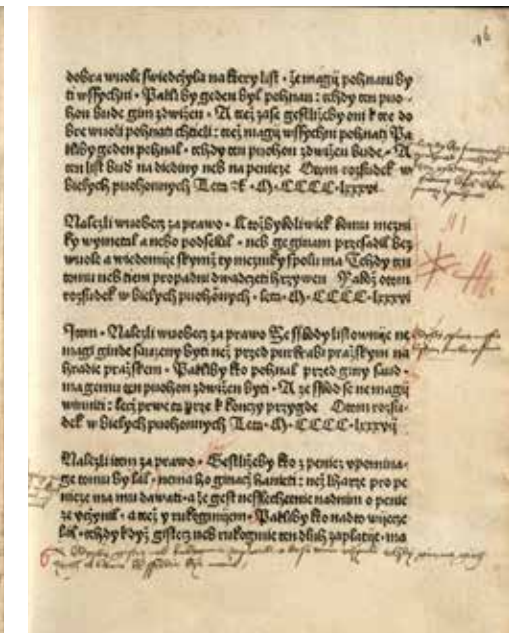

Dviejų inkunabulų konvoliutas (1497 ir 1500 m. Prahoje čekų kalba išleisti du Čekijos karalystės teisiniai dokumentai: *Artikule sněmovni z roku 1497* ir *Zřízení zemské Vladislavské (Jura et constitutiones regni Bohemiae)*)

Regioninės reikšmės,
saugomas Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskių bibliotekoje

Tai į vieną knygą įrišti 1497 m. Seimo nutarimai *Artikule sněmovni z roku 1497* ir Vladislovo krašto nuostatai *Zřízení zemské Vladislavské (Jura et constitutiones regni Bohemiae)*. Seimo nutarimai – pirmasis administracinio teisinio turinio spaudinys, mat ankstesni tokio pobūdžio dokumentai buvo rengiami tik rankraštiniu pavidalu, iki šiol laikytas dingusiu, o apie kitus jo egzempliorius duomenų nėra. Antrasis konvoliuto aligatas – Vladislovo krašto nuostatai – taip pat išskirtinis čekų spaudos reiškinys, nes tai pirmasis krašto nuostatų, reglamentuojančių bajorų nuosavybės teises, leidinys. Pirmasis jų – unikumas, o antrasis – bibliografinė retenybė, kurio žinoma tik keletas išlikusių egzempliorių: trys Čekijoje ir vienas Vokietijoje. Šie Prahoje išleisti Čekijos karalystės teisiniai dokumentai pasirodė tuo metu, kai Čekijos ir Vengrijos karalystės valdė vienas iš Kazimiero Jogailaičio sūnų Vladislovas II (1456–1516). Šių dviejų čekiškų inkunabulų konvoliutas – svarbus Čekijos ankstyvosios spaudos paminklas, liudijantis ilgą istoriją turinčius Lietuvos ir Čekijos politinius bei kultūrinius ryšius. Tai byloja ir išlikę provenienciniai knygos ženklai, ir istoriografiniai šaltiniai. Egzempliorius restauruotas ir suskai-
tmenintas, tad laisvai prieinamas tiek Lietuvos, tiek Čekijos mokslininkams.

166

Kazimiero Kristupo Daukšos gramatikos
*Trumpa kalbamokslė liežuvio lietuviško
rankraštis*, XIX a. 4–5-asis dešimtmetis

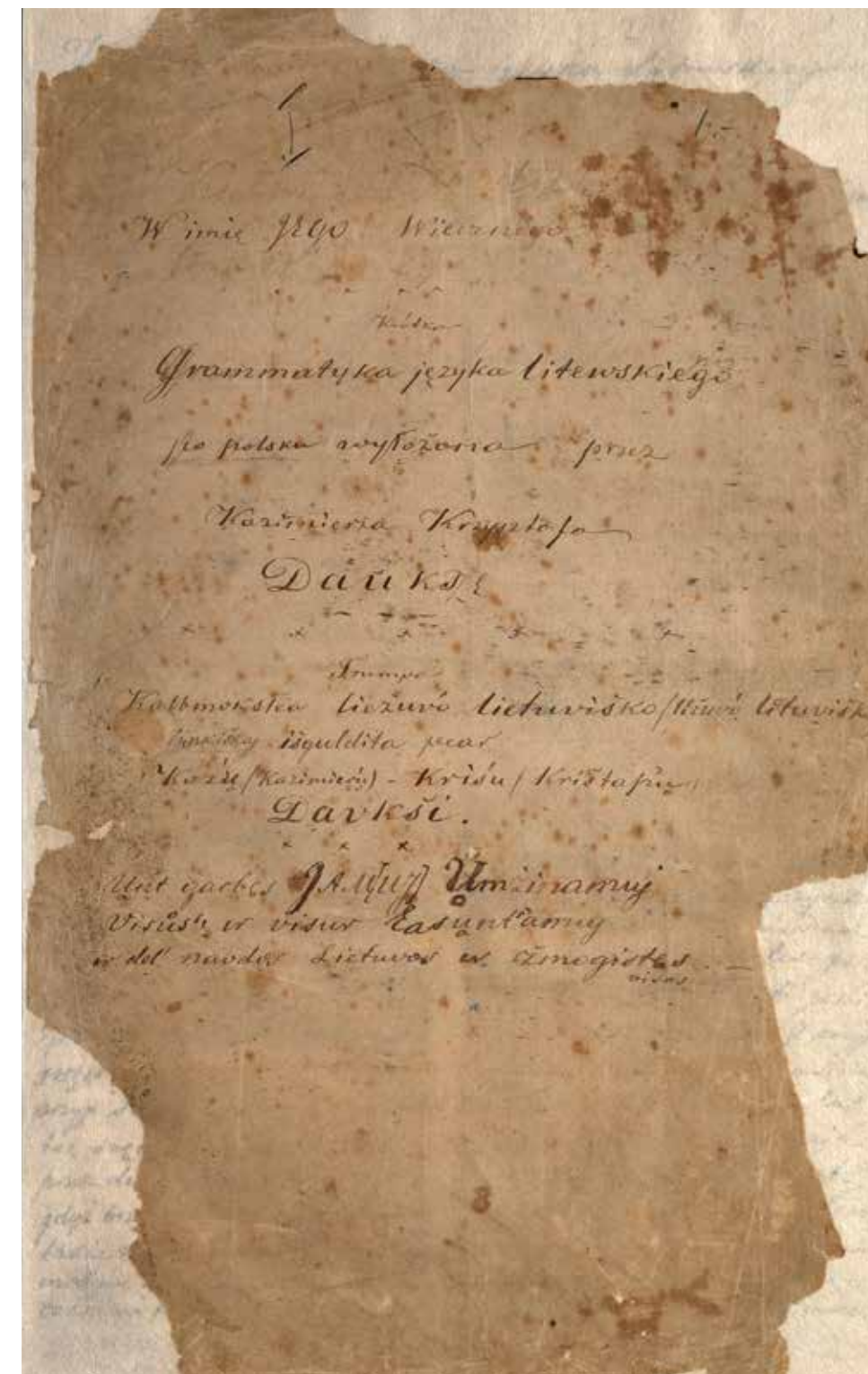
Nacionalinės reikšmės,
saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje

Šią rankraštinę lietuvių kalbos gramatiką Kazimieras Kristupas Daukša (1795–1865) parašė XIX a. 4–5-ajame dešimtmetyje. Po Simono Daukanto *Prasmos lotynų kalbos* (1837) tai antroji lietuviškai parašyta lietuvių kalbos gramatika, viena iš brandžiausių ikišleicherinės epochos gramatikų, ne tik aprašomoji, bet ir norminamoji. Gramatikos tekstas – autentiškas XIX a. vidurio kalbos tyrinėjimo šaltinis, iš jo galima spręsti apie to laiko lietuvių kalbos lygį, pamatyti to meto Lietuvos šviesuolių siekį kurti bendrinę rašomąją kalbą, jis paliudija reformacijos indėlį į Lietuvos kultūrą ir raštiją.

K. K. Daukša – Biržų evangelikų reformatų mokyklos mokytojas, bažnyčios vargonininkas, lietuvių kalbininkas, vienas iš tų žmonių, kurie kiek galėdami prisidėjo prie savo tautos kultūros išlikimo. Jis parašė ne tik gramatiką, taip pat rinko medžiagą žodynui, tačiau jie nebuvo išleisti – mus pasiekė tik rankraščiai. Lietuva buvo lenkinama, rusinama, todėl K. K. Daukšos darbai šalia daugelio kitų to meto šviesuolių, puoselėjusių gimtąją kalbą, yra reikšmingi kaip to meto rašto paminklai.

Ši gramatika yra autoriaus sūnaus, žinomo poeto ir vertėjo, 1863 m. sukilimo dalyvio, Sibiro tremtinio Edvardo Jokūbo Daukšos, nuorašas. Sūnus brangino ir išsaugojo savo tėvo K. K. Daukšos rankraščius.

K. K. Daukšos gramatika buvo laikoma dingusia, tačiau 1953 m. ją surado Marija Šlapelienė tarp savo vyro Jurgio Šlapelio saugotų dokumentų.

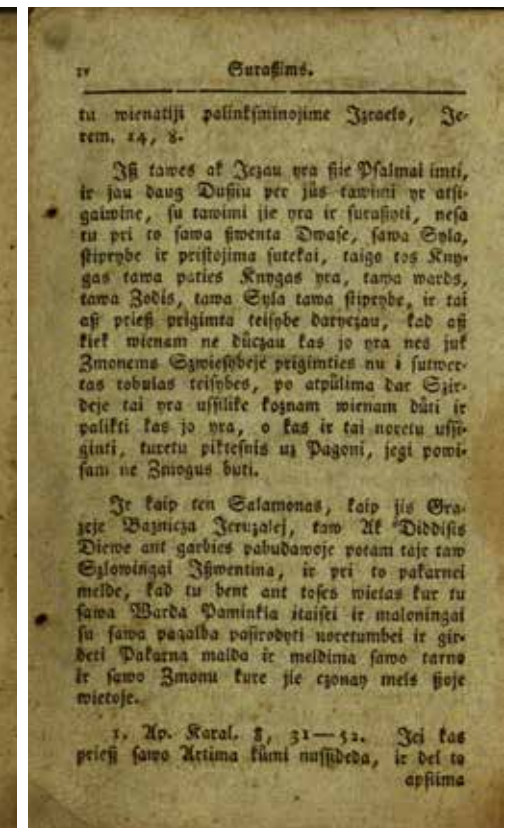
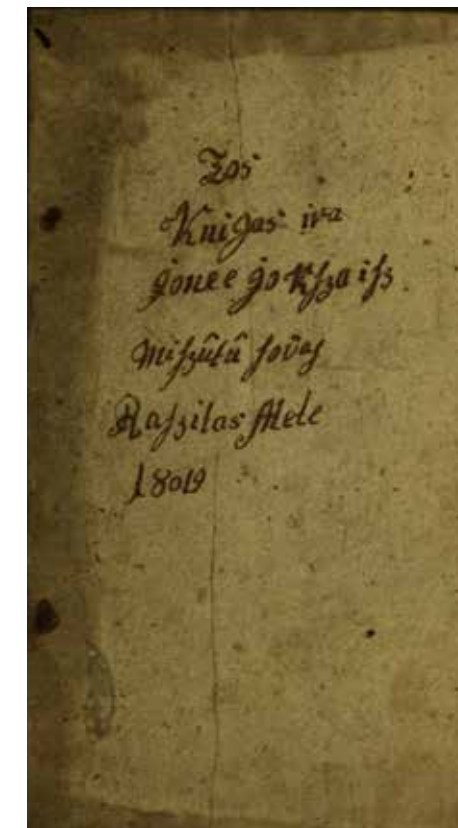
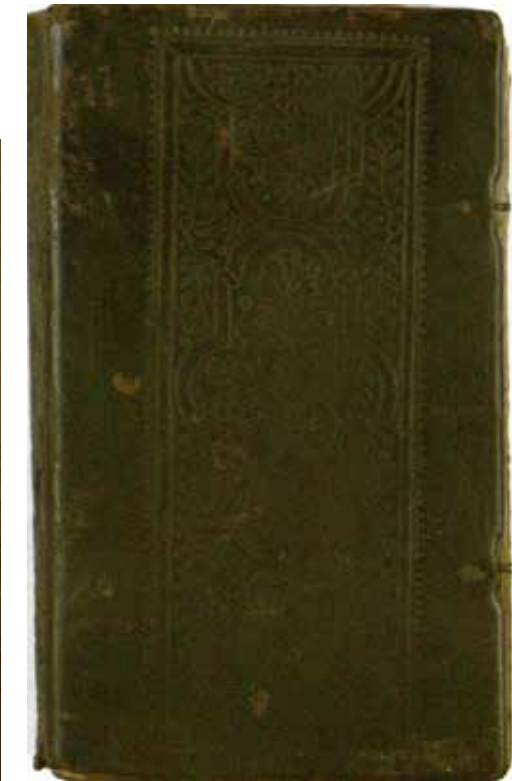
78

Kristijono Endrikio Mertikaičio parengtas
giesmynas, 1817 m. laida

Regioninės reikšmės,
saugomas Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje

XVIII a. pabaigoje Prūsų Lietuvoje ėmė plisti religinio evangelikų liuteronų atgimimo sąjūdis – surinkimininkų judėjimas, krašto gyvenime turėjęs didelę socialinę, švietėjišką ir kultūrinę įtaką. XIX a. 2–3-iajame dešimtmetyje šis reiškinys ypač sparčiai sklido tarp lietuvininkų, žemesnio socialinio sluoksnio krašto gyventojų. Klaipėdos, Labguvos, Ragainės, Įsručio apylinkėse radosi daug surinkimams vadovaujančių sakytojų, kurie skatino burtis parapijiečius į pamaldas už Bažnyčios ribų, skleisti pamaldumą, stiprinti krikščionių tikėjimą. 1817 m. išleistas surinkimininkų giesmynas *Willkies Naujes Giesmes* arba *Ewangeliski Pfalmi*, laidų skaičiumi pranokęs oficialiąją evangelikų liuteronų himnodiją (iki 1903 m. išleistas daugiau kaip 30 kartų), atitiko religinio švietimo, dvasinio tobulėjimo, švietėjiškos veiklos poreikius. Jį parengė žmogus iš liaudies, surinkimininkų sąjūdžio dalyvis, mokytojas Kristijonas Endrikis Mertikaitis (apie 1775 – prieš 1856) Karaliaučiuje. Šis giesmynas, skirtingai nei oficialus bažnytinis lietuvių kalba parengtas to meto giesmynas, išskirtinis tiek repertuaro, tiek kalbos požiūriu, necenzūruotu turiniu, mat didžiąją dalį giesmių kūrė arba iš vokiečių kalbos vertė surinkimininkų sąjūdžio dalyviai. Kadangi pirmoji laida, leista 1800 m. Karaliaučiuje neišliko (ji žinoma tik iš šaltinių), ypač vertinga laikytina antroji 1817 m. laida, išleista naujai įkurtoje Johanno Heinricho Posto spaustuvėje Tilžėje, žyminti ankstyvą surinkimininkų giesmyno raidą.

Šis 1817 m. antros laidos surinkimininkų giesmynas – pirmasis žinomas tokio pobūdžio spausdintas lietuviškas leidinys, jis priskiriamas bibliografinėms retenybėms, vienintelis žinomas egzempliorius Lietuvoje ir pasaulyje.

Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika, 1972–1989 m.

Regioninės reikšmės,
saugoma Kauno arkivyskupijos muziejuje

Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika – ilgiausiai ėjęs (1972–1989) periodinis pogrindžio leidinys, kuriame rinkti ir skelbti faktai apie sovietų okupacinės valdžios antibažnytinę politiką, Katalikų Bažnyčios veiklos Lietuvoje varžymą, kunigų ir tikinčiųjų persekiojimą bei diskriminavimą, spausdinti sovietinei valdžiai rašyti kolektyviniai kunigų kreipimaisi ir pareiškimai, tikinčiųjų ir žmogaus teisių pažeidimo faktai, pranešimai apie prievartinę jaunimo ateizaciją, *Kronikos* leidėjų ir talkininkų tardymus, kratų protokolai, teismų nutartys, 1940–1941 m. nužudytų, suimtų, ištremtų kunigų sąrašai, kiti dokumentai bei straipsniai. *Kronika* buvo spausdinama rašomąja mašinėle, dauginama elektrografiniu arba spiritinio rotaprinto būdu, todėl leidinių tiražas buvo nedidelis (iš pradžių 200–300 egz., vėliau 100–150 egz.). Iš viso išėjo 81 numeris. Dėl intensyvaus KGB sekimo ir būtinos konspiracijos Lietuvoje *Kronika* negalėjo pasiekti labai plačių visuomenės sluoksnių. Vienas iš svarbiausių leidėjų uždavinių buvo naujai išleistus *Kronikos* numerius į Vakarų (JAV), iš kur ji paplisdavo įvairiais žiniasklaidos kanalais. Pirmieji *Kronikos* numeriai buvo perduodami per Maskvos disidentus (S. Kovaliovą, A. Lavutą, T. Velikanovą, G. Jakuniną ir kt.) Čikagoje leidžiamam dienraščiui *Draugas*, vėliau Lietuvių katalikų religinės šalpos (LKRŠ) organizacijai. Su skelbta informacija tuometinės Lietuvos gyventojai susipažindavo klausydami *Vatikano radijo*, *Amerikos balso*, *Laisvosios Europos* ir kitų radijo stočių. Svarbiausios ištraukos buvo verčiamos į anglų kalbą ir perduodamos įvairioms naujienų agentūroms, laikraščių redakcijoms, bibliotekoms, JAV Kongresui, vyriausybei, vyskupų konferencijoms, iš viso 138 valstybių institucijoms ir tarptautinėms organizacijoms.

Pogrindžio leidinio idėją, palaiminus ir pritarus ištremtiems vyskupsams Julijonui Steponavičiui (1911–1991) ir Vincentui Sladkevičiui (1920–2000), įgyvendino vienas iš Vilkaviškio vyskupijos veikliųjų kunigų Sigitas Tamkevičius (1938) – pirmasis *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos* redaktorius, jos leidimo Simne (1972–1985), vėliau Kybartuose (1985–1989) organizatorius. 1983 m. kun. S. Tamkevičius suėmus, *Kronikos* leidimui vadovavo kun. Jonas Boruta (1944). Dėl *Kronikos* leidimo, platinimo, dauginimo ar kitokio bendradarbiavimo 1973–1983 m. buvo suimta ir įkalinta 17 žmonių (2 kunigai, 4 vienuolės ir 11 pasauliečių).

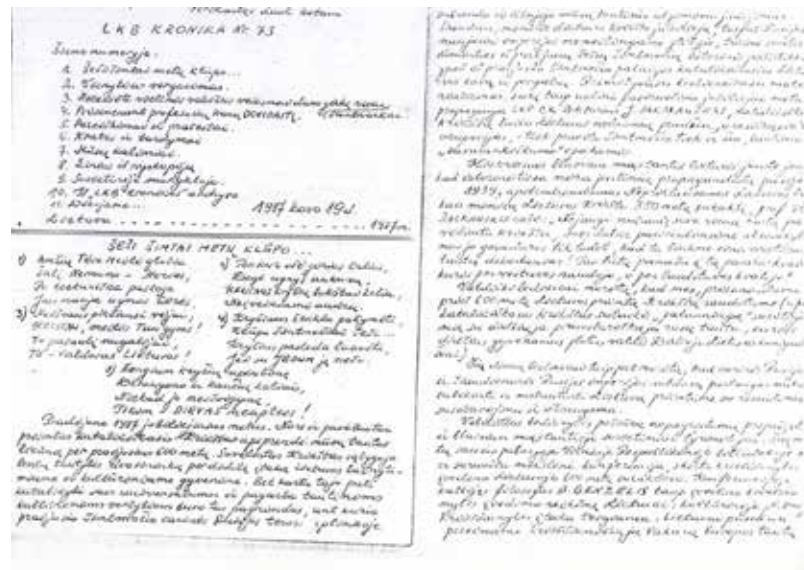
Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika, sovietų nusikaltimų metraštis, pradėjo naują pasipriešinimo okupacijai Lietuvoje – pogrindinės spaudos, vadinamosios savilaidos, etapą – jos pavyzdžiu atsirado kiti pogrindžio leidiniai.

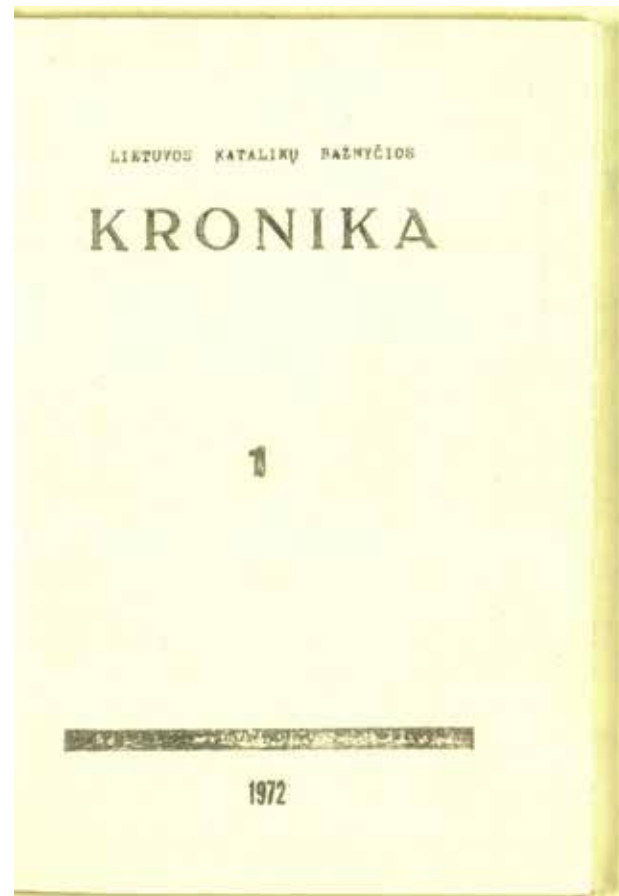
169

170

171

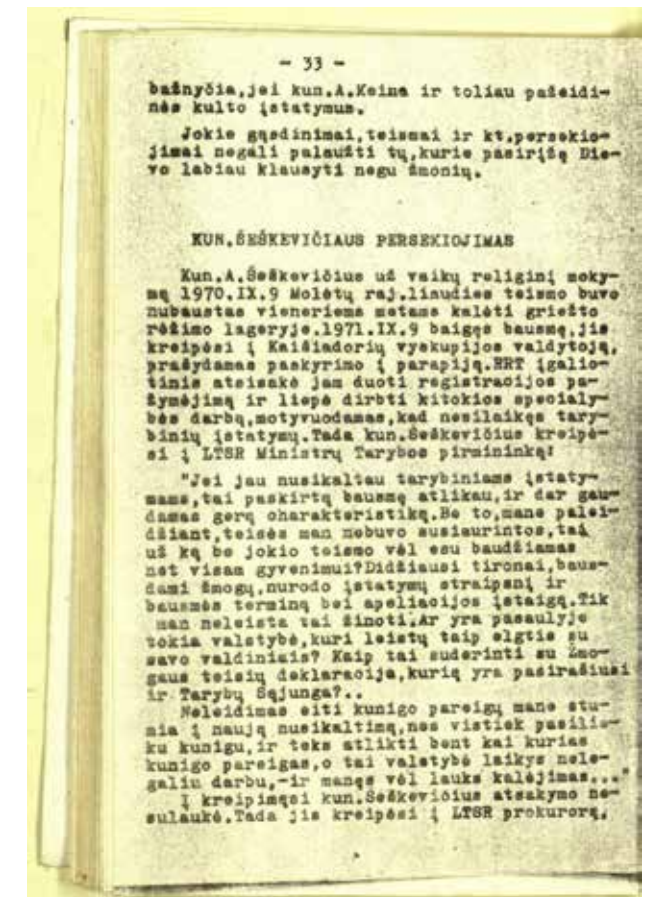

172

173

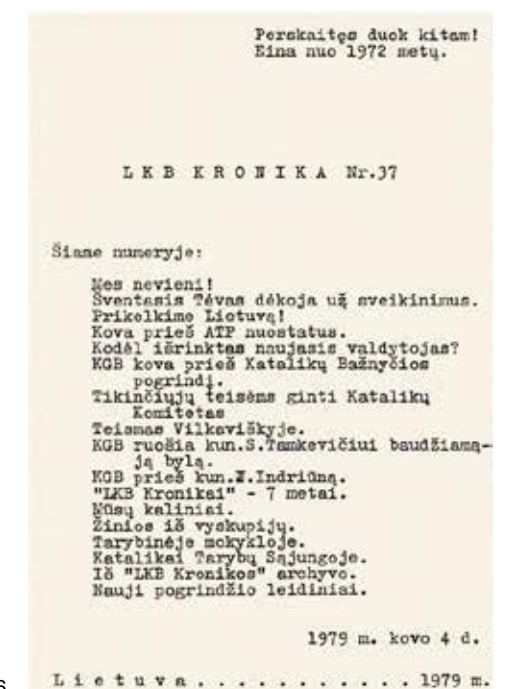
228

174

175

176

229

80

Miniatiūra, vaizduojanti Lietuvos didįjį kunigaikštį Vytautą Didįjį ir jo žmoną Oną Vytautienę

Nacionalinės reikšmės,
saugoma Nacionaliniame muziejuje
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose

Ši nežinomo vokiečių dailininko piešta miniatiūra, sukurta XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje, buvo rankraštinės to meto knygos (kodekso) dalis. Vytauto Didžiojo (apie 1350–1430) ir Onos Vytautienės (m. 1418) imaginacinis atvaizdas yra reikšmingas paveldo objektas dėl labai retų išlikusių šių ankstyvųjų Lietuvos valdovų portretinių atvaizdų. Valdovų pora vaizduojama kartu visu ūgiu tarytum šokantys, abu dėvi tuo metu Vakarų Europoje paplitusius rūbus. Piešinys atliktas tušu, akvarele, o dalis rūbų klosčių paausuotos. Dailininkas portretus kūrė laikydamasis Vakarų Europos tapybos tradicijų ir, matyt, remdamasis senesniu – XV a. veikalu. Kūrinyje yra išskirtinis ir tuo, jog liudija, kad Lietuvos valdovai buvo svarbūs Europos kontekste ir net praėjus šimtui metų po jų mirties vaizduojami kartu su kitais svarbiausiais Europos valdovais: Austrijos kunigaikščiu Leopoldu III (Leopold III, 1351–1386) ir Austrijos kunigaikštienė Viridis Viskonti (Viridis Visconti, 1352–1414), Bavarijos kunigaikščiu Liudviku IX (Ludwig IX, 1417–1479) ir Amalija Saksoniete (Amalia von Saxony, 1436–1501), Saksonijos ir Vitenbergo kunigaikščiu Rudolfu I (Rudolf I, apie 1284–1356) ir Juta iš Brandenburgo (Jutta von Brandenburg, apie 1279–1328), Milano valdytoju Bernabu Viskončiu (Bernabo Visconti, 1323–1385) ir Beatriče Regina iš Skalos (Beatrice Regina della Scala, 1331–1384), Prancūzijos karaliumi Pilypu VI (Philip VI, 1293–1350) ir Bona Liuksemburgiete (Bonne von Luxemburg, 1315–1349) bei kitų valstybių monarchais. Valdovų rūmų muziejus šią miniatiūrą kartu su devyniomis akvarelėmis, vaizduojančiomis Europos valdovus, įsigijo 2014 m. iš aukcionų namų *Dominic Winter* (Jungtinė Karalystė). Anksčiau šis dešimties miniatiūrų rinkinys buvo parduotas *Christie's* aukcione Niujorke (JAV).

Seniausias atvaizdas, siejamas su Vytautu Didžiuoju, yra šio valdovo majestotiniame antspaude, kuris naudotas 1407–1430 metais.

177

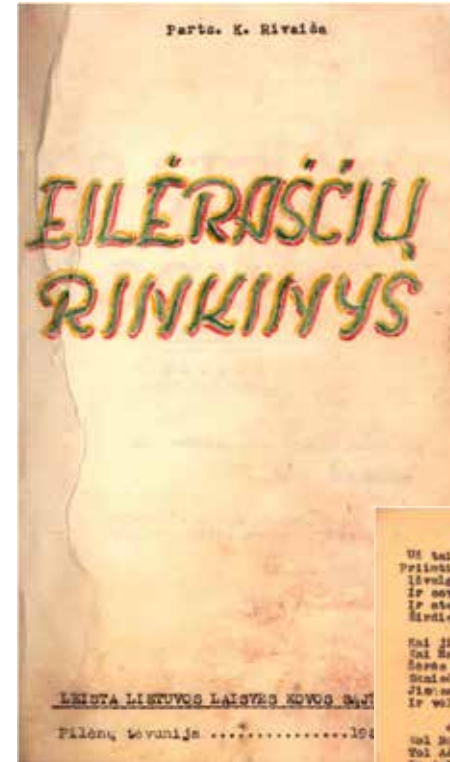
81

Broniaus Krivicko literatūrinės veiklos artefaktai, XX a. vidurys

Nacionalinės reikšmės,
saugomi Biržų krašto muziejuje *Sėla*

Broniaus Krivicko (1919–1952) – Biržų gimnazijos auklėtinio (o paskui ir mokytojo), studijavusio lietuvių literatūrą Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetuose, Lietuvos nepriklausomybės kovų dalyvio, užėmusio aukštas pareigas (buvo srities Visuomeninės dalies viršininkas), kultūrinės ir partizaninės spaudos redaktorius, žiauraus pokario laikmečio metraštininko, reflektavusio šį istorinį laiką poetine kalba, išlikę autentiški artefaktai – rankraštis ir partizanų bunkeryje išleistas pirmasis jo kūrybos rinkinys – reikšmingi XX a. vidurio Lietuvos istorijos ir kultūros paveldo objektai. B. Krivickas buvo vienas gabiausių savo kartos literatų, pasirinkęs kovotojo kelią, sudėtingomis sąlygomis (slėptuvėse, bunkeriuose) kūręs, vertęs Johano Volfango Gėtės (Johann Wolfgang Goethe) kūrybą, ranka perrašinėjęs (vėliau mašinėle spausdinęs) tekstus, perteikiančius Lietuvos laisvės kovų ideologiją, siekius, sovietų okupacinės valdžios brutalumą, laikmečio tragizmą.

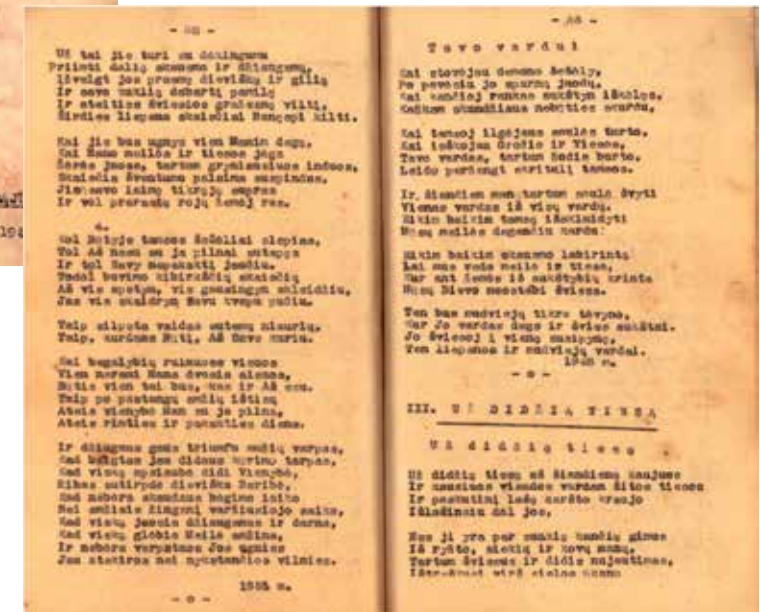
B. Krivicko kūrybos rankraštis, išsaugotas išskobtoje pliauskoje, ir Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio 1952 m. išleista spausdinimo mašinėle atspausdinta paties autoriaus sudaryta kūrybos rinktinė, įrišta į latviško bloknoto su sovietine atributika viršelį, buvo slepiami ir saugomi keturis dešimtmečius. Tai ne tik dokumentai, reprezentuojantys B. Krivicko kūrybinę brandą, jo gebėjimą poetine kalba perteikti istorijos lūžius, bet ir pačios tautos sąmoningumo išsaugoti tai, kas liudija istorinę tiesą, drąsos ir tikėjimo, kad Lietuvos laisvė bus kada nors atkovota, liudijimas.

178

179

180

82

Tremtinės Dalios Grinkevičiūtės
rankraštinis palikimas, XX a. vidurys

Regioninės reikšmės,
saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje

Dalia Grinkevičiūtė (1927–1987) yra viena iš daugelio lietuvių, patyrusių sovietinės represijos: tremtį už poliarinio rato, kalinimą, aršų persekiojimą grįžus į Lietuvą. Lietuvoje ji žinoma kaip pirmųjų 1988 m. viešai publikuotų tremties atsiminimų, turėjusių didžiulį atgarsį to meto visuomenėje, autorė. D. Grinkevičiūtės atsiminimai davė pradžią tremtinių memuaristikai ir išgarsino ją kaip tautos kančių metraštininkę.

Rankraštinių D. Grinkevičiūtės palikimą sudaro memuarinės apysakos *Atsiminimai, Lietuviai prie Laptevų jūros, Vospominanija* (rusų k.), *Gimtojoje žemėje*, miniatiūros *Laikrodėlis ir Talismanas*. Šie tekstai parašyti skirtingu laiku, apima trumpesnį ar ilgesnį autorės gyvenimo tarpsnį ir kiekvienas yra savaip reikšmingas.

Pirminis, ankstyviausias ir plačiausias, išskirtinės reikšmės D. Grinkevičiūtės tekstas, dabar žinomas *Atsiminimų* pavadinimu, rašytas 1949–1950 m. Kaune, pabėgus iš tremties, slapstantis ir slaugant sergančią motiną. Nujausdama suėmimą (taip ir atsitiko 1950 m. spalį), įdėjusi į stiklainį juos užkasė tėvų namų sodelyje. 1956 m. grįžusi į Lietuvą ir jų neberadusi, apie 1974 m. pradėjo rašyti iš naujo: iš pradžių rusų, vėliau lietuvių kalba. Užkastieji atsiminimai buvo atsitiktinai surasti tik 1991 m., praėjus ketveriems metams po autorės mirties.

Visi D. Grinkevičiūtės tekstai sudaro vientisą, vienas kitą papildantį pasakojimą apie lietuvių gyvenimą tremtyje ir grįžus iš jos (apima 1941–1979 m.). Tai autentiškas sukrečiantis 1941 m. birželio 14 d. ištremtų lietuvių ir kitų to paties likimo tautų kančių metraštis, sovietinio režimo nusikaltimų žmoniškumui liudijimas.

Laikrodėlis.
Ji man padovanojo Tėvas 11to mano gimimo
diena. Ji suteikė ji man daug džiaugsmo.
Birželio 14to "naktį" mane pažadėjo milie-
nykas lietuvis iš neberadęs apsigyventi. Pastum-
ti pas tėvus. Tėvų miegamajame pamačiau
cėkštą, nukierptą! Tėvų revolverį, stlysi-
kusių dantų šepetėlį. Toliau... Sibiro
o rajonus visam gyvenimui.
Kai sugrįžau, savo kambarį apsi-
rengti ant naktinio stalo jau neberadau
savo "laikrodėlio".
Kur tu dabar, "užsiėmęs" profesu kar-
to sindratu ir šviesiomis rankomis? ...
Pirmasis lauktuos milicijos atstovs, kurį
aš sutikau savo gyvenime. Spėjęs var-
nų tą valandą, kai atėjau iš jo išėjau:
Tėvų, laisvų, Tėvų, gruntuosius namus,
siųsdamas ji man! Tikrai pradžiai.
Ar gyvas tu? Ar prisimeni, ar pasakoji
savo anūkus kaip traukė varus!
Sibiro? Daugelis jų ir liko ten. 15 metų
tarp gyvenau. Ši laisvė nepaaušau.
Ar atnešė mano laikrodėlio tau
laime?

FIKSUOTI ISTORIJĄ

Iliustracijų sąrašas

1. Baltijos kelias ties Vilniumi, Vlado Ščiavinsko nuotr., LCVA 0-104449
2. Baltijos kelio atkarpa, Viktoro Kapočiaus nuotr., LCVA Tv. F-16
3. Kunigaikščių Radvilų Nesvyžiaus dvaro bibliotekos exlibris, LVIA F. 1280, ap. 1, b. 270, l. 1
4. Liublino unijos akto dokumentas, saugomas Centrinio senųjų aktų archyvo pergamentų kolekcijoje Varšuvoje, katalogas nr. 5627, Karol Zgliński nuotr.

2006 m.

5. Martyno Mažvydo *Catechismusa prasty szadei, makslas skaitima raschta yr giesmes* titulinis lapas, Karaliaučius, 1547 m., VUB Lr 5650
6. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. aktas „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“, pasirašytas deputatų, LVNA, f. 2, ap. 1, b. 1, l. 1
7. Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Jogailos privilegija Vilniaus katedrai, Vilnius, 1387 m. vasario 17 d., LMAVB RS F6-1
8. 1579 m. balandžio 1 d. Vilniuje išduota Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Stepono Batoro privilegija dėl Akademijos bei Universiteto teisių suteikimo Vilniaus kolegijai, LVIA, F.787, Ap. 1, B. 3
9. 1579 m. spalio 30 d. Romoje išduota popiežiaus Grigaliaus XIII bulė, kuria patvirtinamas Vilniaus universiteto įsteigimas, LVIA, F. 787, Ap. 1, B.4
10. *Akademijos laurų* knygos titulinis ir vidinis lapai, VUB RS F2-1
11. Dokumentų, rašytų bažnytine slavų kalba, kolekcijos pavyzdžiai, LNMMB Cyr.Ms.B.1.L.307, Cyr.D.1787-1.L.71, Cyr.Ms.B.1.L.76, Cyr. Ms.C.7.L.214
12. *Salut de Vilna. Montagne de ch' teau* („Pasveikinimas iš Vilniaus. Pilies kalnas“) atviruko aversas ir reversas, LLMA F. 273, ap. 1, b. 110, l. 66
13. Publicistas Pranas Dailidė, 1931 m., Ekonominės karių bendrovės fotostudija
14. Petras ir Eglė Klimai, „Modern“ fotostudija
15. Nežinomas dvasininkas, apie 1900 m., Wladislaw Zatorski nuotr.
16. Poetas Maironis, „Modern“ fotostudija
17. Kompozitorius, vargonininkas Juozas Naujalis, apie 1898 m., Eugeniusz Lawdanski nuotr.
18. Kompozitorė ir smuikininkė Gražina Bacevičiūtė, P. Brėdikytės nuotr.
19. Nežinoma mergina, apie 1938 m., Mejerio Smečchausko nuotr.
20. Nežinoma šeima, apie 1895 m., Wladislaw Zatorski ir Jaroslaw Brzozowski nuotr.
21. Nežinomas jaunuolis, Ekonominės karių bendrovės fotostudija
22. Nežinoma mergaitė, „Modern“ fotostudija
23. Etnografė Mikalina Glemžaitė, 1926 m., „Modern“ fotostudija
24. Kompozitorius ir aktorius Antanas Vanagaitis, 1921-1923 m., „Modern“ fotostudija
25. Generolas Vincas Grigaliūnas-Glovackis su žmona, A. Kliučinskio nuotr.
26. *Tautos mokyklos* Dargaičių kaimo dūminėje troboje aprašas, teksto autorius Vladas Trinkas, 1936 m., ŠAM NF EA49/282
27. *Tautos mokyklos* Dargaičių kaimo dūminėje troboje piešinys, piešė Kazys Dambrauskas, Šiaulių aps., Gruzdžių vls., Dargaičių k. 1936 m., EA – B.49
28. Biručio statybos, piešė Gerardas Bagdonavičius, Šiaulių aps., Padubysio vls., Barisių k., 1930 m., EA – B.15
29. Antano Šimkaus gyvenamojo namo schema, Šiaulių aps. Padubysio vls., Minaičių k. 1938 m., EA - B.33
30. Antano Gustaičio lėktuvo ANBO-IV (ANBO-41) brėžinio „Liemens priešakinė dalis. Su motoru Pegasus L2“ šviesoraštinė kopija, Kaunas, 1933-01-20, LAM RD 1534

31. Juozas Miltinis savo bibliotekoje, Panevėžys, 1976-03-29, FJM-827
32. Atvirlaiškis Vaclovui Blédžiui, Juozo Miltinio siųstas iš Šveicarijos (Berno). Atvirukas su Berno miesto vaizdu, 1978-06-13, FJM-288/5
33. Juozo Miltinio konspektas, FJM-235
34. Juozo Miltinio portretinė nuotrauka, A. Palionio nuotr., Panevėžys, apie 1982 m., FJM-834
35. Juozo Miltinio portretas, autorius nežinomas, FJM-802/1
36. Nikolajaus Pogodino *Sidabrinio slėnio* spektaklio repeticija, Panevėžio dramos teatras, 1940 m., Kazimiero Vitkaus nuotr., FJM-1019/27
37. Juozo Miltinio konspektas, FJM-235
38. Juozo Miltinio šaržas, autorius nežinomas, FJM-1020/3
39. Juozo Miltinio konspektas, FJM-235
40. Balio Karvelio sklandytuvo BK-4 liemens dviejų projekcijų brėžinys, 1955–1956 m., RD 18/38

2007 m.

41. Turovo evangelijos viršelis ir keli vidiniai lapai, XI a., LMAVB F19-1
42. Mikalojus Daukša, *Kathechismas arba Mokslas kiekvienam krikščionii priwalvs*, Vilnius, 1595 m., VUB Lr 4165
43. Jonas Jaknavičius, *Ewangelie polskie y litewskie* („Lenkiškos ir lietuviškos evangelijos“), Vilnius, 1647 m., KTU C72772
44. Matteo Praetorio, *Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne* („Prūsijos įdomybės arba Prūsijos regykla“), 1690 m., VUM 185
45. Vilniaus medicinos draugijos narių registracijos knygos viršelis, titulinis ir kiti lapai, XIX a., VUB F26–290
46. Vilniaus žydų geto fondas. Spektaklių, koncertų, paskaitų, minėjimų, sporto varžybų, susirinkimų afišų, plakatų ir skelbimų apyrašas Nr. 2, 1942–1943 m., LCVA F. R–1421, ap. 2, b. 1–180, 184–222, 230, 232–237
47. Fotografijų albumai iš grafo Michailo Muravjovo muziejaus archyvo, LVIA f. 439, ap. 1, b. 147, 148, 149
48. Vilniaus miesto sukilėlių komisaras Ignacijus Zdanavičius (1841 – 1863), LVIA f. 439, ap. 1, b. 147, nr. 122
49. Sukilėlių būrio vadas Feliksas Vislouchas, LVIA f. 439, ap. 1, b. 147, nr. 23
50. Kauno gubernijos karinis vaivada Zigmantas Sierakauskas (1826 – 1863), LVIA f. 439, ap. 1, b. 147, nr. 123
51. Vincentas Konstantinas Kalinauskas (1838 – 1864), vienas iš lietuvių, lenkų ir baltarusių nacionalinio atgimimo lyderių ir 1863–1864 m. Abiejų Tautų Respublikos sukilimo, dar vadinamo Sausio sukilimu, buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) žemėse vadas, LVIA f. 439, ap. 1, b. 147, nr. 125
52. Caro valdininkų, dalyvavusių malšinant 1863 m. sukilimą, jų šeimos narių ir kt. nuotraukos, LVIA f. 439, ap. 1, b. 149
53. Vilniaus karinis gubernatorius Michailas Muravjovas, XIX a. antra pusė, LVIA f. 439, ap. 1, b. 149, nr. 168
54. Lietuviškų šelako plokštelių kolekcijos pavyzdžiai, XX a. pradžia
55. Lietuvos Respublikos Prezidentas Aleksandras Stulginskis su žmona Ona Stulginskiene, kino siužetas *Pirmoji visos Lietuvos dainų šventė*, Kaunas, 1924 m. rugpjūčio 23–25 d., LCVA Kino dokumentų kolekcija, ap. 1, apsk.vnt. 2428/35
56. Kino siužetas *Pirmoji visos Lietuvos dainų šventė*, Kaunas, 1924 m. rugpjūčio 23–25 d., LCVA Kino dokumentų kolekcija, ap. 1, apsk.vnt. 2428/35
57. Kino siužetas *Lietuvos patriarcho dr. Jono Basanavičiaus laidotuvės*, Vilnius, 1927 m. vasario 21 d., LCVA Kino dokumentų kolekcija, ap. 1, apsk. vnt. 1105/35
58. Janinos Čižinauskaitės, 1942 m. nužudytos Kauno IX forte, laiškai artimiesiems, KDFM S 11, 12, 14

2008 m.

59. Tetraevangelijos viršelis ir iliustruoti puslapiai, XVI a. vidurys, LMAVB RS F19-32
60. Jan Seklucjan Katechismu text *prosti dla prostego ludu* titulinis ir keli vidiniai lapai, Karaliaučius, 1545 m., LMAVB L-16/61
61. Vilijos-Neries aukštupio žemėlapių fragmentai, VUB F23–196
62. Juzefo Naronovičiaus-Naronskio Biržų kunigaikštystės žemėlapis, 1645 m., GEK-18611
63. Fonografas *Columbia Graphophone*, pagamintas JAV, XX a. 1 deš., Šiaulių „Aušros“ muziejus, ŠAM R–T 131
64. Fonografo aparatai, naudoti Lietuvių tautosakos archyve, 1935 m.
65. Eduardo Volterio įrašyti voleliai: originalai ir kopijos, Radvilės Nakaitės nuotr.
66. Fonografas *Columbia Graphophone*, pagamintas JAV, XX a. 1 deš., Šiaulių „Aušros“ muziejus, ŠAM R–T 131
67. Lietuvių mokslo draugijos fonografo aparatai ir voleliai, Mindaugo Karčemarsko nuotr.
68. Zenonas Slaviūnas prie fonografo aparatų Lietuvių tautosakos archyve, 1937 m.
69. Baltijos kelio fragmentas, Romualdo Požerskio nuotr.
70. Skautai Baltijos kelyje, Viktoro Kapočiaus nuotr., LCVA 37
71. Žmonių grandinė Baltijos kelyje, Romualdo Požerskio nuotr.
72. Gedulo žvakelės, Arvydo Reklaičio nuotr., LCVA 0-111351
73. Baltijos kelias, žmonių grandinė ties Žaliuoju tiltu Vilniuje, J. Kernagio nuotr., LCVA P-22490
74. Baltramiejaus Vilento *Euangelias bei Epistolas...* titulinis lapas, 1579 m., VUB Lr 1387
75. Jono Rustemo piešinys *Suimtieji*, ofortas ant beržo tošies, XIX a. pradžia, LVIA F. 1135, ap. 8, b. 59. I
76. Jono Rustemo piešinys *Moters portretas*, ofortas ant beržo tošies, XIX a. pradžia, LVIA F. 1135, ap. 8, b. 5. II
77. Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos rankraštis *Tayslos augiyyinis koremy taalpynas augimys ...*, 1835–1843 m., LNMMB RKRS F124-7
78. Ištrauka iš Steigiamajame Seime 1922 m. rugpjūčio 1 d. priimtos Lietuvos Valstybės Konstitucijos. 1922 m. rugpjūčio 6 d., LCVA F. 923, ap. 1, b. 814, l. 99, 102 a. p.
79. Jono Mačiulio-Maironio eilėraščio *Dienų sielvartai* rankraštis, Kaunas, 1926 m., MLLM R1 1146
80. Mstislavo Dobužinskio prologo ir epilogo scenovaizdžio eskizas Nikolajaus Čerepnino baletui *Piramidės paslaptis*, 1938 m., LTMKM Ad 910
81. Mstislavo Dobužinskio Menados kostiumo eskizas Nikolajaus Čerepnino baletui *Piramidės paslaptis*, 1938 m., LTMKM Ad 944
82. Mstislavo Dobužinskio scenovaizdžio eskizas Viljamo Šekspyro dramai *Hamletas*, 1932 m., LTMKM Ad 853
83. Mstislavo Dobužinskio 2-ojo, 5-ojo ir 6-ojo paveikslų Kristupo Radvilos Perkūno kostiumo eskizas Jurgio Karnavičiaus operai Radvila Perkūnas, 1936 m., LTMKM Ad 18
84. Mstislavo Dobužinskio scenovaizdžio eskizas Viljamo Šekspyro dramai *Hamletas*, 1932 m., LTMKM Ad 854
85. Ištrauka iš Vlado Putvinskio-Pūtvio laiško Marijai Nemeikšaiti (Mariukai), 1915-06-05, ŠAM I-R 5144
86. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos deklaracijos paskutinis lapas su parašais, 1949 m. vasario 16 d., LYA KGB fondas Nr. K-1, ap. Nr. 58, Jono Žemaičio ir kitų baudžiamoji byla Nr. 33960/3, t. Nr. 10, l. Nr. 227
87. Atvirlaiškis *Nida – žvejų valtys*, A. Henigo fotoateljė, XX a. I p., Neringos muziejai, NIM D 301

88. Atvirlaiškis *Kuršių nerija. Sekmadienio ramuma kaimo paplūdimyje*, Paul Jsenfels nuotr., XX a. I p., Neringos muziejai, NIM D 1411
89. Atvirlaiškis *Nida (Kuršių nerija). Aukštoji kopa*, Paul Jsenfels nuotr., XX a. I p., Neringos muziejai, NIM D 1454
90. Atvirlaiškis *Nida. Kurėnai*, Paul Jsenfels nuotr., XX a. I p., Lietuvos jūrų muziejus, LJM FK 281(8)
91. Kurėnai, nežinomo autoriaus nuotr., XX a. 4 deš., LCVA P-33814
92. Krikštas, A. Krutulienės nuotr., 1964 m., KTU ASI archyvas
93. Nuotrauka *Varnų gaudytojas*, XX a. I p., Neringos muziejai, NIM D 1422
94. Atvirlaiškis *Juodkrantė. Kopimas į „mirusią kopą“*, nežinomas XX a. I p. fotografas, Neringos muziejai, NIM D 255
95. Atvirlaiškis *Nida. Kuršių nerija. Marių krantas ties Nida-Purvyne*, Paul Jsenfels nuotr., XX a. I p., Neringos muziejai, NIM D 1390
96. Kuršių nerijos gyventojų nuotrauka. Nežinomas autorius, XX a. 3 deš., Neringos muziejai, NIM D 344
97. Atvirlaiškis *Kapinės Nidoje*, Fritz Krauskopf, XX a. I p., Neringos muziejai, NIM D 1186
98. Žvejys su šeima. Nežinomo autoriaus nuotr., XX a. 3-4 deš., Neringos muziejai, NIM D 340
99. Atvirlaiškis *Žvejys ir žvejienė*, F. W. Sieberto spaustuvė, XX a. pr., Neringos muziejai, NIM D 231
100. *Vėtrungė. Nida*. 1936, Eduardo Jonušo pieš., Nida, 1994 m., Neringos muziejai, NIM D 745
101. Atvirlaiškis *Varnų gaudytojas Kuršių nerijoje*, XX a. I p., Neringos muziejai, NIM D 1421
102. Atvirlaiškis *Švelni varnos mirtis*, Fritz Krauskopf, XX a. I p., Neringos muziejai, NIM D 1420

2011 m.

103. Avraamkos metraštis, 1495 m., LMAVB F22-49
104. Lietuvos jėzuitų provincijos egzaminų registracijos knygos puslapis, 1582–1642 m., VUB F13–35
105. Aplinkraščio dėl Tado Kosciuškos 1794 m. gegužės 2 d. universalos paskutinis lapas, Vilnius: Akademijos sp., 1794 m., LMAVB Sm-sp-2451
106. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio privilegija, patvirtinanti Vitebsko Švč. Trejybės bažnyčios fundaciją, 1503 m. rugpjūčio 17 d., Vilnius, LMAVB F6-85
107. Algirdas Janiselis ant slidžių, RTFSR, Irkutsko sr., 1956 m., LCVA 1-35825
108. Matildos ir Vilhelmo Janiselių šeima tremtyje. Vaikai Emilija, Aldona, Jonas ir Algirdas, Ikonikų kaimas, Irkutsko sr., 1949 m., LCVA 1-35588
109. Lietuvaitė meldžiasi prie altoriaus, kurį tremtiniai įrengė *Liesozavodo* barake. RTFSR, Irkutsko sr., 1950 m., LCVA 1-35776
110. Matilda Janiselenė prie siuvimo mašinos, RTFSR, Irkutsko sr., 1953 m., LCVA 1-35590
111. Šv. Velykų rytą Janiselių šeima prie barako. Iš kairės: vaikai - Emilija, Aldona, Algirdas, Jonas; tėvai - Vilhelmas ir Matilda Janiseliai, Ikonikų kaimas, Irkutsko sr., 1949-04-17, LCVA 1-35589
112. Kaganovičiaus kolūkio laukuose poilsio minutę moterys tremtinės su vietinėmis rusėmis. Iš kairės 3-Matilda Janiselenė, 4-Valašnienė, RTFSR, Irkutsko sr., 1949 m., LCVA 1-35638
113. Tremtiniai sugrįžta į Lietuvą. Prie sunkvežimio, šalia barako atsisveikina su išvykstančia šeima. Nuotraukoje: Matilda Janiselenė, Grigienė, Juozas Valikonis ir kiti, RTFSR, Irkutsko sr., 1958 m., LCVA 1-35830
114. Vilhelmas Janiselis su dukra Emilija, RTFSR, Irkutsko sr., 1955 m., LCVA 1-35591

115. Prof. Mato Šukevičiaus sudaryta herbariumo kolekcija – seniausia VU herbariume. Pavyzdžiai surinkti Gardino apylinkėse, 1817 m.
116. Viktoras Šimaitis *Vyturėliai laukuos*, iliustravo Povilas Osmolskis, Reutlingen: autoriaus leidinys, 1947 m. (Reutlingen: Gustav Betschinger, Lithographische Kunstanstalt), Nacionalinis publikuotų dokumentų archyvinis fondas
117. P. Šležas, Ig. Malinauskas, *Lietuvos istorija: pirmosioms gimnazijos klasėms*, 2-oji papildyta laida, Kassel-Mattenberg: Giedra, 1947 m.
118. Jonas Rutkauskas, knygelė vaikams *Gintarėliai*, iliustravo Viktoras Simankevičius, Pr. Fabius, Miunchenas, Vokietija, 1948 m.
119. Vytė Nemunėlis (Bernardas Brazdžionis), eilėraščių knygelė vaikams Tėvų nameliai, iliustravo Jonas Firinauskas, Patria, Tiubingenas, Vokietija, 1947 m.
120. Viktoro Šimaičio *Vyturėliai laukuos* knygelės atvartas, iliustravo Povilas Osmolskis, Reutlingen: autoriaus leidinys, 1947 m. (Reutlingen: Gustav Betschinger, Lithographische Kunstanstalt)
121. Lietuvių savaitraščio *Mūsų viltis*, leisto 1945–1946 m. Vakarų Vokietijoje, Fuldos karo pabėgėlių stovykloje, 1-ojo numerio viršelis, redagavo kun. K. R. Klumbys
122. Rankraštiniai lietuviški poteriai, XVI a., VUB II 3003–3006
123. Ištrauka iš palaimintojo Jurgio Matulaičio dienoraščio, LCVA F. 1674, p. 2, b. 139, 140
124. Popiežiaus Benedikto XV bulė dėl kun. Jurgio Matulaičio skyrimo Vilniaus vyskupu, 1918 m. spalio 23 d., LCVA F.1674, ap. 2, b. 3, l. 43–44
125. Antano Miškinio eilėraščio rankraštis iš ciklo *Psalmės*, Mordovijos lageriai, 1941-1953 m., MLLM GEK 62271/R1 5567

2013 m.

126. Antrojo Lietuvos Statuto viršelis ir rankraščio puslapis, VUB F67–1466
127. Jono Rikovičiaus *Naujos... GIESMJU KNYGOS* titulinis lapas, Karaliaučius, 1685 m., VUB Lr 1377–1378
128. Bylos su Kristijono Donelaičio rankraščiais antraštinis puslapis ir *Pavasario linksmybių* pirmas puslapis, Tolminkiemis, 1765-1775 m., LLTI BR, F1-5259
129. Kristijono Donelaičio vertimo iš vokiečių kalbos *Gromata vieno gaspatoriaus būrams apie ganyklų perdalijimo naudą* keli puslapiai, Karaliaučius, 1769 m., LMAVB LK-18/17
130. Abraomo Elijo Harkavi *Žydai ir slavų kalbos* titulinis lapas, Vilnius, 1867 m., LNMMB 237200
131. Šiauliškių drabužiai iš Mato Slančiausko tautosakos rinkinio, LMD I 898-03
132. Jono Jablonskio tautosakos rinkinio pirmas puslapis, pažymėtas LMD 1907 m. antspaudu, įrašas juodu rašalu: „Gauta iš J. Jablonskio 1913“, 1870-1930 m., LMD I 164-02
133. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute saugomi tautosakos rinkiniai
134. Filmo *Te visad šviečia saulė* fragmentai, iš Vitolio Laumakio ir Adolfo Morėno leidinio *Kėdainių „Mėgėjas“* 1962- 2012, 2012 m.
135. Kėdainių kino studijos *Mėgėjas* įkūrėjas Vitolis Laumakys

2015 m.

136. Lenkijos karaliaus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto II Augusto raštas, kuriuo LDK gyvenantiems stačiatikių tikėjimo didikams suteikiamos lygios su katalikais teisės užimti valstybinius postus, gauti žemių bei dalyvauti sprendžiant valstybės valdymo klausimus, Vilnius,

- 1563 m. birželio 6 d., LNMMB RKRS F101-31
137. Grafikos darbas *Gardino vaizdas*, įrašas lotynų kalba „VERA DESIGNATIO VRBIS IN LITTAVIA GRODNÆ“, rašytojas Matijas Ciundas (Mathias Zündt, apie 1498-1572), pagal Johano Adelhauserio (Johann Adelhauser, XVI a.) piešinį, Niurnbergas, 1568 m., Antano Lukšėno nuotr., NM LDKVR, GEK-70, VR-1
138. Popiežiaus Klemenso VIII brevė *Quae ad sanctorum*, Roma, 1602 m. lapkričio 7 d., LMAVB RS, F6-267
139. Pranciškaus Šrubauskio parengto katekizmo antrosios laidos egzempliorius, 1725 m., VUB Lr 1265
140. Lietuvos valstybės žemėtvarkos planų ženklai, LCVA F1250, ap. 4/24, b. 34
141. 1939 m. Kauno apskrities Pažaislio valsčiaus Kleboniškių kaimo žemės faktinio valdymo planas, M 1:2500, 1939 m., LCVA F1250, ap. 4/3, b. 509
142. 1938 m. Zarasų apskrities Salako valsčiaus Luodkų kaimo išskirstymo viensėdžiais planas, M 1:5000, LCVA F1250, ap. 4/22, b. 420
143. Antano Baranausko vertimo Biblija. *Rasztas Szwentas Seno ir Naujo Testamento ir Knįga Psalmu* rankraščiai, 1901-1902 m., VUB F1-F168, F1-F111
144. Antano Baranausko vertimo Biblija. *Rasztas Szwentas Seno ir Naujo Testamento* rankraštis, 1901-1902 m., VUB F1-F168
145. Albumas iš beržo tošies, 1950 metų politinės kalinės Onos Abariūtės padarytas persiuntimo kalėjime, Krasnojarsko kr., apie 1952 m., LGGRTC TD1318
146. Laiškas ant beržo tošies, 1941 metų politinio kalinio Kazimiero Šiliūno rašytas į Altajaus kraštą, Barnaulo gyvenvietę ištremtai šeimai, Rešiotai, Nižnij Ingašo r., Krasnojarsko kr., 1942 m., LGGRTC TD1595

2017 m.

147. Teodoro Narbuto veikalo *Dzieje starożytne narodu litewskiego* („Lietuvių tautos istorija“) parankinis egzempliorius, t. I-IX, , Vilnius, 1835–1841 m., LMAVB RS F17-244/1-9
148. Teodoro Narbuto veikalo *Dzieje starożytne narodu litewskiego* („Lietuvių tautos istorija“) parankinis egzempliorius, t. I, Vilnius, 1835 m., LMAVB RS F17-244/1
149. Fulgento Dryjackio maldynas, Vilnius, 1682 m., LMAVB RSS L-17/3
150. 1949 m. masinio gyventojų trėmimo operacijos *Priboj* žemėlapis, LYA f. nr. V-135, b. apyrašas Nr. 7, b. nr. 676
151. Mato Strašuno portretas, publikuotas Varšuvos almanache *He-asif* 1885 m., autorius nežinomas, LNMMB L420
152. Mato Strašuno bibliotekos pastatas šalia Didžiosios sinagogos, Jano Bulhako nuotr., 1940 m., LNDM Fi 273
153. Asmeninės Mato Strašuno kolekcijos antspaudas
154. Raportų knyga *Vytauto Didžiojo garbei*, 1930 m., LCVA f. 1686, ap.nr. 1, b. nr. 185

2019 m.

155. *Naujoviški gaono Elijo aiškinimai*, sud. Abraomas Druškovičius, Kėdainiai, 1940 m., iš Vilniaus gaono Elijo ben Saliamono Zalmano publikuotų darbų kolekcijos LNMMB
156. Simono Daukanto rankraščio *Maldas Katalikų Pagal Bažniczes S. Rimo iszraszytas* fragmentas, Sankt Peterburgas, 1842 m., LLTIBR F1-SD18
157. Stasio Ušinsko marionetės galvos konstrukcijos piešinys, Kaunas, apie 1935-1938 m.

158. Stasio Ušinsko marionetės konstrukcijos piešinys, Kaunas, apie 1935-1938 m.
159. Stasio Ušinsko marionetės brėžinys prie JAV Prekybos departamento patentų biuro 1940 m. gegužės 28 d. išduoto patentu, 2 lapas
160. Stasio Ušinsko marionetės brėžinys prie JAV Prekybos departamento patentų biuro 1940 m. gegužės 28 d. išduoto patentu, 1 lapas
161. Martyno Mažvydo autografas Juozapo Flavijaus knygos *Opera* (Raštai) antraštiniame lape, 1546–1548 m., VUB II 4996–4997a
162. Panegirikos Ivanui Mazepai titulinis ir keli vidiniai lapai, Kyjivas, 1690 m., LMAVB RSS, R-17/2-11
163. Simono Groso *Liber latinitatis contineus nonnullas* regulas rankraščio fragmentas, VUB RS F1-D1132, lap. 1r, 4v–5r.
164. Simonas Grosas, *Kalbrieda Ležuwe Žemaytyszka...*, 1835 m., LMAVB f. 29- 822, lap. 1r, 1v–2r.

2021 m.

165. *Saldžiausiojo Marijos vardo arkirolijos narių knyga*, LMAVB RS F43-27512
166. Dviejų inkunabulų konvoliutas (1497 ir 1500 m. Prahoje čekų kalba išleisti du Čekijos karalystės teisiniai dokumentai: *Artikule sněmovni z roku 1497 ir Zřízení zemské Vladislavské*, LMAVB KJ 5301 Jabl
167. Kazimiero Kristupo Daukšos gramatikos *Trumpa kalbamokslė liežuvio lietuviško* rankraštis, VUB RS, F119–516
168. Kristijono Endrikio Mertikaičio giesmynas, 1817 m., LNMMB A4/817 nr. L58685
169. Mikrofilmai, kuriuose nufotografuoti LKBK numeriai iškeliaudavo į Vakarus
170. Simno Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios nuotr. Joje tuometinis vikaras kun. Sigitas Tamkevičius slėpė LKBK rankraščius
171. Vienuolės Nijolės Sadūnaitės perrašytas LKB Kronikos Nr. 73, 1987 m. kovo 19 d.
172. LKB Kronikos Nr. 1 viršelis, 1972 m.
173. LKB Kronikos Nr. 57 pirmasis psl., 1983 m. balandžio 3 d.
174. Straipsnis apie kun. Antano Šeškevičiaus persekiojimą 1970-71 m., LKB Kronika, Nr. 1, 1972 m.
175. LKB Kronikos Nr. 7 viršelis, 1973 m.
176. LKB Kronikos Nr. 37 pirmasis psl., 1979 m. kovo 4 d.
177. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas Didysis ir Ona Vytautienė, nežinomas vokiečių dailininkas, XVI a. pradžia, VR – 827
178. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio 1952 m. išleista, spausdinimo mašinėle atspausdinta B. Krivicko kūrybos rinktinė, BKM, GEK-21443
179. Išskobta pliauska, kurioje buvo paslėptas ir išsaugotas B. Krivicko kūrybos rankraštis, BKM, GEK -21468.02
180. B. Krivicko kūrybos rankraštis, BKM, GEK -21468.01
181. *Laikrodėlis*, rankraščio fragmentas, 1978 m. rugpjūtis, LNM MP 7289/1, IRNp 460/1

FIKSUOTI ISTORIJA

Lietuvos dokumentinis paveldas,
įrašytas į UNESCO programos
Pasaulio atmintis
tarptautinį ir nacionalinį registrus

Sudarė
Miglė Mašanauskienė

Pratarmės autorė
Dr. Rima Cicėnienė

Kalbos redaktorė
Margarita Gaubytė

Dizainas
Tadas Karpavičius

Leidinyje naudotos dokumentų saugotojų
darytos nuotraukos

unesco

Lietuvos
nacionalinė komisija

ISBN 978-9955-718-10-9

© Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos sekretoriatas, 2022

